

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Abdurrahman Jemal Yesuf

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Abdurrahman Jemal Yesuf

ÖZET

Bu raporun temel amacı, Sudan'daki İslam finans endüstrisinin gelişimi ve mevcut durumu hakkında kısa ve önemli bilgiler sunmaktır. Raporda, okuyucuların bu ülkedeki (Sudan) İslamî finansın gelişimini, kapsamını ve güncel durumunu anlamalarını sağlayan temel bilgilere yer verilmektedir. Sudan İslam Finansı'nın tarihi 1977'lere, ilk İslamî banka olan Faisal İslam Bankası'nın kurulmasına dayanmaktadır ve bu sebeple günümüzdeki Sudan'ın tam teşekküllü bir İslamî finans sistemi vardır. Bu sistem, Sudan Merkez Bankası (CBoS) ile Sigorta Denetleme Kurumu'nun (ISA) altında toplanan bankaları, tekâfül şirketleri ve mikrofinans kuruluşları gibi aktörleri içermektedir, bu nedenle raporda İslami bankacılık, tekâfül ve borsa ile ilgili bilgilere yer verilirken, ek olarak İslamî mikrofinans kurumlarının sosyo ekonomik gelişmelerdeki rolü ve mevcut durumları vurgulanmaktadır. Zekâtın sistemi ve yapılarını, gelecekteki büyüme potansiyeli ve mevcut durumunu içerir. Ülkede yürütülmekte olan finansal faaliyetler Şer'i denetimden geçmektedir ve raporda ayrıca Şer'i hukukun İslam finansın alt bileşenleri içindeki rolü gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslamî Finans, Şeriat, Sudan, Sukuk, Tekâfül.

Atıf: Yesuf, A.J.. (2017). *Sudan'da İslam iktisadı ve finansının güncel durumu* (Araştırma Raporu No.4). İstanbul: İslam İktisadı Araştırma Merkezi.

YAZAR HAKKINDA

Etiyopyalı olan Abdurahman Jemal Jesuf 2009 yılında Addis Ababa Üniversitesi'nde, muhasebe ve finans alanında yüksek lisans eğitimini tamamladı. Etiyopya Haramaya Üniversitesi'nde İşletme ve Ekonomi Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. Ayrıca 2010 yılında İngiltere'de, İslamî bankacılık ve Sigorta alanında yüksek lisans yaptı. Halen, Marmara Üniversitesi'nde finans alanında, "Hükümetin ekonomik politika belirsizliklerinin Borsa Getirileri-Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerindeki Etkisi" başlıklı doktora tezi üzerine çalışmaktadır. Araştırma alanları; İslamî finans, sermaye piyasası ve Sukuk'ta risk yönetimi üzerinedir.

ikam

İSLAM İKTİSADI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Halk cad. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

ikam.org.tr @bilgi@ikam.org.tr ikamorgtr ikamorgtr

© Tüm hakları saklıdır. İslam İktisadı Araştırma Merkezi'nin yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Yazıda belirtilen görüşler yazara aittir ve İslam İktisadı Araştırma Merkezi'ni bağlamaz.

İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği tarafından 2016 yılında kurulan İslam İktisadı Araştırma Merkezi (İKAM), aslen yeni bir iktisadi anlayışın ve uygulama zemininin oluşumuna katkı yapmayı amaçlamaktadır. İslam iktisadını teorik ve uygulamalı olarak ele alan eğitim, araştırma, yayın ve etkinlikler gerçekleştiren İKAM bu faaliyetlerinin çıktılılarıyla araştırmacıları, iş dünyasını ve politika yapıcıları bilgi birikimi açısından beslemeyi hedeflemektedir. Böylece İslam iktisadı alanının toplumda ve kamuda tanınmasını ve kabul edilmesi için çeşitli düzeylerde çalışmalar ev sahipliği yapmaktadır. Bu bağlamda, İKAM Raporları alanında yapılan araştırmaların neticelerinin kamuoyu ile paylaşılması amacıyla başlatılmış bir yayın dizisidir.

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Bir Bakışta Sudan

Resmi Ad:	Sudan Cumhuriyeti	
Konum:	Sudan, Afrika'nın kuzeydoğu köşesinde konumlanmıştır. Yedi ülke (Mısır, Eritre, Etiyopya, Güney Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad ve Libya) ve Kızıl Deniz ile sınırı vardır.	
Koordinatlar:	15o 36' K / 32o 32' D	
Büyükük:	1,882,100 km ² alan ile Afrika'daki en büyük ikinci ülkedir.	
İklim:	Güneyde tropical iklim; kuzeyde çorak çöl iklimi; yağmur sezonu ise bölgesel değişiklik gösterir (Nisan'dan Kasım'a). Yazın sıcaklık maksimum 45 C° olur.	
Nüfus:	40.23 milyon; Nüfusun %61'i 24 yaş altında, %7.3'ü 55 yaş üstünde, %33.3'ü kentlerde yaşar	
Etnik Gruplar:	Etnik yapının %70'i Sudanlı Araptır. Kalan %30'u ise Nübyeliler, Zaghawalılar ve Kiptiler gibi Araplaşmış etnik gruplardan oluşur.	
Din:	Çoğunluk Sünni Müslümandır ve küçük bir Hristiyan azınlık vardır	
Okuryazarlık:	Toplam okul yazarlık: %75.9 Erkeklerde: %83.3 ve kadınlarda: %68.6 (2015)	
Hükümet:	Federal Başkanlık Cumhuriyeti	
Başkan:	Ömer el-Beşir	
Başkent:	Khartum	
İdari Organizasyon:	Sudan 6 bölgeye (Mavi Nil, Orta Sudan, Darfur, Kassala/Doğu Sudan, Kordofan ve Kuzey) ve 18 eyalete ayrılmıştır.	
Doğal Kaynaklar:	Petrol, demir, altın, bakır, krom, çinko ve mika.	
Para Birimi:	Sudan Poundu (SDG)	
Dil:	Arapça (resmi), İngilizce (resmi), Nübyece, Beja, Fur	
Zaman Dilimi:	UTC/GMT +3	

Ülke Genel Görünümü

Sudan, resmi ismiyle Sudan Cumhuriyeti, bir Kuzey Afrika ülkesidir. Ülkenin 7 farklı devletle uluslararası sınırı vardır. Kızıl Deniz'e kıyısı olan Sudan, kuzeyde Mısır ve Libya, batıda Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti, güneyde Güney Sudan ve doğuda Eritre ve Etiyopya ile komşudur. Nil Nehri, ülkenin güneyinden kuzeyine doğru uzanırken, Kızıl Deniz'in dalgaları, 550 mil uzunluğundaki kıyıya vurmakta ve Sudan'a Afrika ile Orta

Doğu arasında köprü olma niteliği kazandırmaktadır. Sudan'ın arazisi çoğunlukla bir dizi sıradağ ile bölünen düz ovalardan oluşmaktadır. Çöller ve yarı çöller, ülkenin her yerindedir. 2011'den önce Sudan, yüzölçümü bakımından Afrika'nın en büyük, nüfus açısından beşinci ülkesi konumundaydı. 2011 Temmuz'unda Güney Sudan'ın ülkeden ayrılmasıyla beraber 0,64 milyon km2 toprağını ve nüfusunun yaklaşık 10 milyon kadarını kaybetti.

Tablo 1.
İktisadi ve Finansal Görünüm

Yıllara Göre GSYH Büyümesi	
2016 (Öngörülen)	4%
2015 (Öngörülen)	4.90% (WB)
2014	3.6%
2013	4.4%
GSYH'nin Sektörlere Göre Sınıflandırılması (2014)	
Hizmet	48%
Tarım	28%
Sanayi	24%
Enflasyon	
Ortalama Enflasyon (2011 – 2014)	28%
2014 İtibariyle	36.9%*
Mart 2015 İtibariyle	23.2%**
Diğer Göstergeler	
GSYH'ye En Fazla Katkı Sağlayan Sektör	Hizmet Sektörü
Sudan'da Ticaret (2015 itibariyle)	160. sırada (189 ülke arasından)

* Döviz kurundaki düşüş ve artan benzin sübvansiyonları sebebiyle Afrika'daki en yüksek ikinci oran

** Likidite oranını kontrol altına almayı ve para arzındaki artışı sınırlandırmayı hedefleyen Sudan Merkez Bankası politikaları sayesinde

Sudan nüfusu ağırlıklı olarak Afrikalı yerli topluluklara ve Araplara dayanırken bugün ülkedeki çoğu kabile Arapça konuşuyor ve Arap kültürünün baskınlığı hissediliyor. Küçük bir Hristiyan azınlığın yanında Sudan nüfusunun %97'den fazlası Sünni Müslümanlardan oluşmaktadır.

Sudan, Sahraaltı Afrika'da yüzölçümü bakımından en büyük ikinci ülke iken nüfus açısından yedinci ülke konumundadır. Toplamda 1.88 milyon km²'lik bir alanı kapsamaktadır. Dünya Bankası'nın hesaplamalarına göre 2012'de Sudan nüfusu yaklaşık olarak 40.235 milyondur (World Bank, 2015). Bu nüfus hem Afrikalı etnik gruplardan hem de Arap Yarımadası'ndan gelen göçmenlerden oluşmaktadır. Şu an nüfusun yaklaşık %70'i Arap'tır. Ülke sakinlerinin %97'sinden fazlası Sünni Müslüman iken ülkede ufak bir Hristiyan azınlık da mevcuttur (UNDP, 2014).

İktisadi ve Finansal Görünüm

Bölünme sonrasında Sudan, Sahraaltı Afrika'da nominal GSYH üzerinden hesap yapıldığında en büyük dördüncü ulusal ekonomi iken satın alma gücü paritesi (SAGP) bazlı GSYH oranına göre de en büyük beşinci ülke konumundadır (World Bank, 2013). Sudan ekonomisi çeşitlilik açısından zayıftır. Ülke 1991'de petrol ihraç etmeye başlamış ve kısa sürede ekonomi yüksek oranda petrol sektörüne bağımlı hale gelmiştir. Petrol sektörünün GSYH'deki payı 1999'da %2 iken bu oran 2007'de %21'e çıkmış ve 2008-2010 yılları arasında ortalama %9 civarında olmuştur. 2006-2010 yılları arasında petrol sektörünün toplam ihracata katkısı %90'a aşmıştır (Siddig, 2012). Sudan'da petrol sektörünün ortaya çıkışı, birkaç on yıldır bazı dalgalanmalara rağmen hemen hemen hiç değişmeyen GSYH'nin yapısal terkinde değişikliklere yol açmıştır. Geleneksel olarak tarım ve hizmet sektörleri, Sudan ekonomisinin temel destekleyicisiydi. 1960'ların başından 1990'ların sonuna kadar sanayinin GSYH'deki payı yalnızca %15 civarına yükselbilmişken petrol ihracatının başlaması ile bu oran artarak sadece 2005-2010 arasında ortalama %28.6'ya ulaştı. Sanayinin Sudan ekonomisine artan katkısına paralel olarak hizmet sektörünün rolünde önemli bir değişim yaşanmazken, tarım sektörünün GSYH'deki payı düştü.

Tablo 2.
Temel Makroekonomik Göstergeler

Nüfus	40.23 milyon	2015
GSYH	\$97.16 milyar*	2015
GSYH Büyümesi	4.90%	2015
Enflasyon	16.9%	2015
*World Bank, 2015		

Sudan, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından en az gelişmiş ülkelerden biri olarak sınıflandırılıyor. Aynı zamanda Sudan, düşük insani gelişime sahip ülkelerden birisi. Ülke, uzun süren bir iç savaş ve toplumsal çatışma dönemi yaşadı ve 2011 Temmuz'unda Güney Sudan'ın ayrılmasıyla petrol sahasının %80'inden fazlasını kaybetti. Sudan'da petrol sektörü, 1999'dan itibaren GSYH'deki büyümenin baş aktörü. Yaklaşık on senedir ekonomideki hızlı gelişme; artan petrol üretimine, yüksek petrol fiyatlarına ve ülkeye akmakta olan doğrudan yabancı yatırımlara dayanıyor. 2012'de Güney Sudan'daki petrol üretiminin bir yılı aşkın süreyle kesintiye uğraması sonucunda petrol aktarım ücretlerinde ortaya çıkan kayıp, Sudan ekonomisinin kırılğan durumunu daha da kötüleştirdi. Bunun yanında Sudan, kapsamlı Amerikan yaptırımlarına da

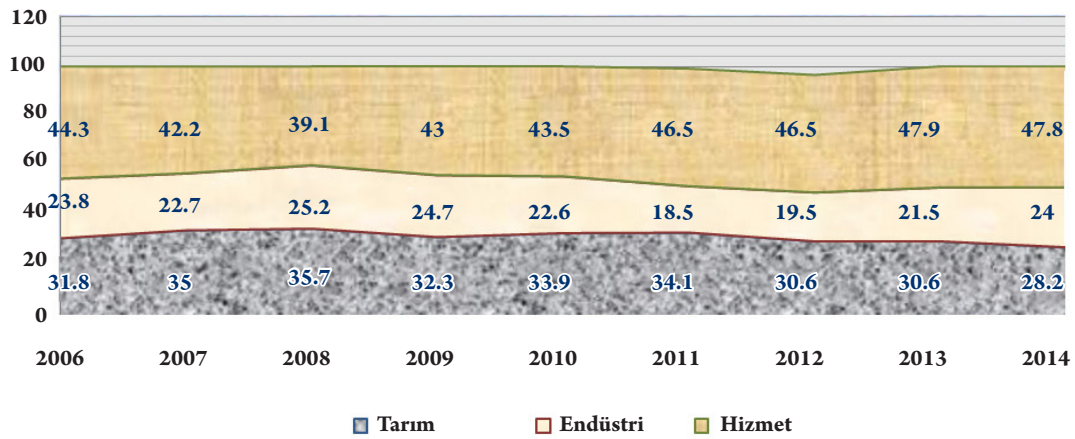
İKAM Ülke Raporu

muhatap durumda. Her şeye rağmen ülke silkinerek ayağa kalktı ve diğer sektörler aracılığıyla gelirlerini arttırmak için ekonomisini ve fon kaynaklarını çeşitlendirecek önemli adımlar attı.

Reel GSYH Oranlarındaki Büyüme

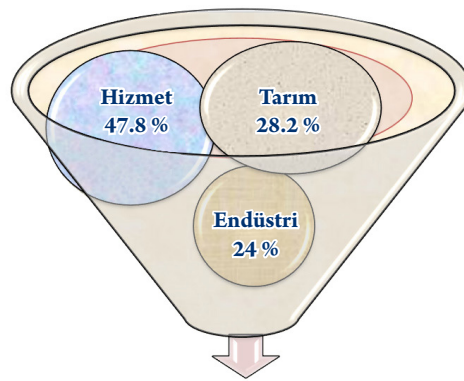
Sudan, 1999'da petrol üretimine başladı ve on yıldan fazla süren bir hızlı büyüme sürecine girdi. Fakat bu süreç, 2007-2008'deki küresel finansal kriz ve 2011'de ülkenin güneyinin ayrılmasıyla sona erdi. Sudan, Güney Sudan'ın ayrılmasıyla oluşan ekonomik şoktan bu yana ülke ekonomisini istikrarlı hale getirmek ve döviz gelirlerinde oluşan kaybı telafi etmek için çaba sarf ediyor. Güneyin ayrılması neticesinde 2010'da %5.2 olan reel GSYH'nin büyüme oranı, 2012'de %1.4 oldu. Daha sonra ekonomideki iyileşmeyle bu oran, 2013'te %4.4, 2014'te %3.6 oldu.¹ Cari fiyatlarla GSYH 2000'de 12.257 milyar dolar iken 2015'te bu miktar 97.16 milyar dolara yükseldi. Aynı dönemde cari fiyatlarla kişi başına GSYH ise 394,13 dolar-dan 1,985.21 dolara yükseldi.² Ayrıca Sudan ekonomisinin, 2015'te %5'in üzerinde, 2016 ve 2017'de ise %6'nın üzerinde büyümesi bekleniyor.³

Sudan, bir yandan harcamalarını azaltmak için kemer sıkma programı uygularken öbür yandan altın madenciliği gibi petrol harici gelir kaynaklarını geliştirmeye yönelik girişimlerde bulunuyor. Hâlihazırda GSYH'ye en fazla katkı sağlayan sektörler; hizmet, tarım ve sanayi sektörleridir. Bu üç sektörün GSYH'ye

Şekil 1. Başlıca Sektörlerin GSYH'ye Katkısı (2006-2014)

Kaynak: Sudan İstatistik Merkez Bürosu

TOPLAM GSYH - 2014

Şekil 2. Başlıca Sektörlerin 2014'te GSYH'ye Katkısı

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

yaptığı büyük katkı 2014'te şöyleydi; tarım sektörü %28.2; sanayi %24 ve hizmet sektörü %47.8. Güneyin ayrılması sonucu petrol yataklarının çoğunu kaybetmesinden kaynaklanan şoku atlatmak için Sudan hükümeti, tarım ihracatını arttırmak amacıyla yerli ve yabancı yatırımcılarla stratejik ortaklıklar kuruyor.

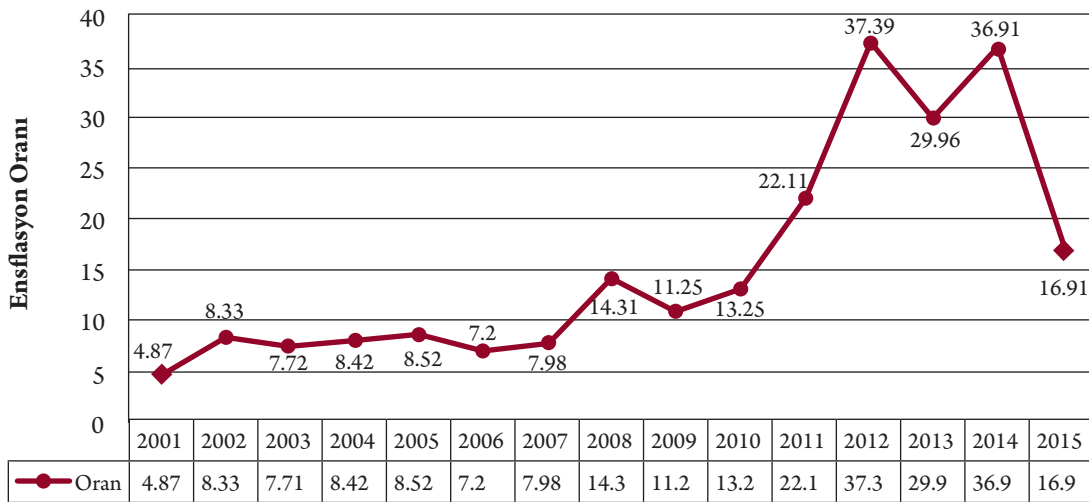
Tarım Sektörü: Dünyanın en büyük Arap zambkı ihracatçısı olan Sudan, dünya çapındaki toplam üretimin %75-80'ini sağlıyor. Hem bitkisel hem hayvansal olarak tarım sektörünün GSYH'ye katkısı 2013'te %30,5 iken bu oran 2014'te %28,2'ye düştü. Bu düşüş, 2014 yılı boyunca hem ekili arazinin azalmasıyla ihracat için üretilen tahıl miktarındaki düşüşe hem de tarım sektörü için mevcut bulunan finansal kaynaklardaki azalmaya bağlanıyor. Hâlâ işgücünün %80'i tarım sektöründe istihdam ediliyor. Üretilen başlıca tarım ürünleri ise şöyle; pamuk, yerfıstığı, sorgum, akdarı, buğday, Arap zambkı, şeker kamışı, manyok, mango, papaya, muz, tatlı patates, susam tohumu, hayvan yemi, koyun ve diğer besi hayvanları.

Sanayi Sektörü: Sanayi sektörünün GSYH'ye katkısı 2013'te %21,6 iken bu oran 2014'te %24'e yükseldi. Bu artış, payı 2013'te %2,5 iken 2014'te %3,4'e çıkan petrolün katkısına dayanmaktadır. Madencilik ve taş ocakçılığının payı 2013'ten 2014'e geçildiğinde %0,7'den %0,8'e çıkarken imalat sanayinin payı da %15,7'den %17,2'ye çıktı. Dikkat çekici bir şekilde, elektrik ve su sektörlerinin payı değişiklik göstermedi ve %2,6 olarak kaldı. Üretilen başlıca sanayi ürünleri şöyle; petrol, pamuk çırçırılama, tekstil ürünleri, çimento, sofraya yağları, şeker, sabun damıtımı, ayakkabı, petrol damıtımı, tıbbi ilaçlar, silah, otomobil/kamyonet montajı ve değirmencilik.

Hizmet Sektörü: Bazı alt sektörlerin negatif etkisinden dolayı hizmet sektörünün GSYH'ye katkısı 2013'te %47.9 iken 2014'te %47.8'e düştü. Ulaşım ve iletişim sektörlerinin katkısı 2013'ten 2014'e geçildiğinde %10.7'den %10.4'e düşerken finansal aracılık hizmetleri GSYH'ye olumsuz etkide bulundu. Finans, sigorta, gayrimenkul ve diğer alt sektörlerin payı da benzer şekilde az bir oranda düşüş yaşayarak %12,2'den %12,1'e düştü.

Öbür taraftan, 2013'ten 2014'e geçildiğinde payı %11.3'den %11.4'e çıkan devlet hizmetleri ile beraber payı %8.7'den %8.8'e çıkan ticaret, otel ve restoranların yaptığı pozitif katkılar da söz konusu. İnşaat, sosyal hizmetler, kâr amacı gütmeyen özel hizmetler ve gümrük vergileri gibi diğer tüm alt sektörlerin katkısı 2013-2014 arasında sabit kalmıştır (sırasıyla; %3.4, %1.2, %0.8 ve %1.6).

Enflasyon

Şekil 3. Sudan'da Yıllık Genel Enflasyon Oranı (%)

İKAM Ülke Raporu

Sudan aynı zamanda, bir sonraki sene %37'ye gerilemiş olsa da Kasım 2012'de yıllık %47 oranına ulaşmış olan bir kronik enflasyon problemiyle de karşı karşıya. IMF'nin Uluslararası Finansal İstatistikler adlı veri tabanına göre, ortalama enflasyon oranı, 2010'dan 2014'e gelindiğinde, %13.25'den %36.91'e yükseldi. Bu yükseliş, birçok yiyecek ürününün ve bazı ithal ürünlerin fiyatlarındaki artışına ek olarak hükümetle ilintili kimi ticari işlemlerdeki değer kayıplarına ve petrol fiyatlarındaki sübvansiyonların kaldırılmasına bağlanıyor. 2001'den 2010'a kadar ortalama enflasyon oranı sadece %9.18 idi. Fakat son yıllardaki dikkat çekici yükselişle bu oran 2011-2014 arasında %31.59'a çıktı. Yine de 2014'ün sonunda %36.91 olan enflasyon oranı, 2015'in sonunda %16.91'e geriledi ve 2016 yılı boyunca da düşmeye devam ediyor. Bu düşüş trendi, likidite oranını kontrol altına almayı ve para arzındaki artışı sınırlandırmayı hedefleyen Sudan Bankası'nın politikalarına dayandırılıyor.

Tablo 3.
İslam İktisadının Görünümü

Küresel İslam İktisadı Göstergesi (GIEI) 2015 -2016		Sudan'ın Sıralaması	12		
		GIE Gösterge Skoru	29		
İslamî Finans	Helal Yiyecek	Helal Turizm	Helal/Mütevazı Moda	Helal Medya & Eğlence	Helal İlaç/Kozmetik
10.	23.	36.	54.	44.	39.
— İslamî Bankacılık Varlıkları, 2014: 92,317 milyon SDG	— İİT ülkelerine 250,823 bin dolarlık yiyecek ihracatı	— Ülkeye giriş yapan 77,6 bin Müslüman turist	— İhracat yok	— %23 oranında internete erişim — İhracat yok	— İİT ülkelerine 53,079 bin dolar ilaç ihracatı — İİT ülkelerine 48,110 bin dolar kozmetik ihracatı
— Tekâfülün Gelire Katkısı, 2013: 1,101 milyon SDG	— Yerel üretici için 1 onay belgesi mevcut				
— 130 milyon dolar değerinde Sukuk (2007'de 7 yıl vadeli ihraç edilen)					

Kaynak: www.zawya.com/Global Islamic Finance 2015

Sudan'daki İslamî Finans Sistemine Tarihsel Bakış

Sudan'daki İslamî finansın, 1977'de kurulan ilk İslamî banka (*Faisal Islamic Bank*) ile başlayan uzun bir geçmişi var. Bu banka o dönemde dünyada sayısı çok az olan tam teşekküllü İslamî bankalardan biriydi. Bu bankanın örneğinde, Sudan hükümeti 1980 ile 1983 arasında beş İslamî banka daha kurdu.

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

1980'lerin ortasında Başkan Jaafar Nimeiri öncülüğünde hükümet, İran'daki ve Pakistan'daki benzer çabalara paralel olarak finansal sistemin tamamen İslamileştirilmesi yönündeki ilk adımı attı. Bu adımı, bütün finansal kurumları Şeriat kanunlarına tabi kılan Başkan Ömer el-Beşir'in 1990'lardaki yönetimi boyunca uygulanan daha başarılı reformlar izledi. Bunlar arasında, sigorta şirketlerinin kontrol edilmesini ve denetlenmesini sağlayan 1992 Kararnamesi ile Sudan Merkez Bankası ile işbirliği içinde finansal işlemlerin Şeriat'a uygunluğunu sağlamak ve reform uygulamalarının ilerleyişini gözetmek için kurulan Şeriat Yüksek Teftiş Kurulu yer almaktadır. Bu reformların sonucu olarak 1997 yılı itibariyle Sudan'da faizsiz bankacılık yapan 29 banka vardı.

Tablo 4.
İslamî Finansın Görünümü

Sudan'da İslamî Finans	İlk İslamî Banka	İlk Tekâfül Firması	Geçerli Yasa	
1977'de başladı.	Faisal İslam Bankası (1977)	İslamî Sigorta Şirketi (1979)	Sudan Merkez Bankası Yasası (2002)	
İslamî Finans Gelişim Göstergesi (IFDI) 2014 -2015			Sudan'ın Sıralaması	
			11.	
Niceliksel Gelişme	Bilgi	Yönetim	Farkındalık	Müşterek Toplumsal Sorumluluk
12.	19.	7.	10.	13.
—	—	—	—	—
37 banka	1 üniversite	Makul bir mevzuat çerçevesi	3 seminer	—
—	—	—	—	—
15 sigorta şirketi	4 farklı derece	Merkezî Şeriat Organı	2 konferans	Finansal kurumlar tarafından
—	—	—	—	ödenen
30 mikrofinans kurumu	—	Sudan'daki finansal kurumlarda 60 adet Şeriat âlimi	Sudan'ın 198 kez haberlerde yer alması	18,27 milyon dolar miktarındaki zekât, karz-ı hasen ve yardım parası

Kaynak: www.zawya.com/islamic-financedevelopment-indicator

Sudan İç Savaşı'nı sona erdiren Kapsamlı Barış Anlaşması'nın 2005'te imzalanmasından bir sene sonra, 2002'de çıkan Sudan Merkez Bankası Yasası'nda, tamamen İslamî olan finans sistemini ikili bir yapıya çeviren bir değişiklik yapıldı. Bu değişiklikle, Güney Sudan, bankalara geleneksel iş modeline uygun hale gelmeleri ya da Güney'deki işlemlerini durdurmaları için baskı yaparken, Kuzey Sudan'daki sistemin Şeriat kanunlarına uygun bir şekilde işlemeye devam edeceğini de bildiriyordu. Güney Sudan 2011'de ayrıldıktan sonra ise, Sudan'ın finansal sistemi, eskisine dönerek tekrardan tamamen İslamileşti.

Sudan'ın Seküler Finansal Sistemden İslamî Finansal Sisteme Geçişi

Finansal sistemin İslamileştirilmesi, bütün finansal kurumların Şeriat kurallarına uygun bir şekilde iş-lemesi gerektiği anlamına geliyor. İslamî finans kurumları tarafından uygulanan en temel Şeriat hük-mü ise faizin (*riba*) yasak oluşu. 1956'da bağımsızlık kazanmadan önce Sudan'ın finansal bankaları, yabancı kuruluşların iştiraki ya da şubesi konumdaydılar ve İngiliz hukuk sistemine göre çalışıyorlar-dı. Sudan topraklarında kurulan ilk banka, Mısır Ulusal Bankasıdır ve bu banka 1903 yılında kurul-muştur. İlerleyen yıllarda, Barclays Bankası (1913), Osmanlı Bankası (1949), Mısır Bankası ve Lyon Kredi Bankası (1953) Sudan'da şubelerini açtı (Kurt-Gumus et al., 2011). O dönemde bu bankaların temel amacı, uluslararası ticari faaliyetlerini finanse etmek ve ülkede faaliyet gösteren yerli ve yabancı şirketler için emanetçi (*deposit taker*) işlevi görmektir (Al-Harran, 1993).

Sudan 1956'da Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazandı. 1959'da, Sudan Para Kurulu'nun yerine geç-mek ve Mısır Ulusal Bankası'ndan Sudan'a ait mevcutları devralmak üzere Sudan Bankası kuruldu. Şubat 1960'da, Sudan Bankası; tedavüldeki para miktarını belirleyen, bankaların gelişimine destek olan, kredi sağlayan, finansal dengeyi kontrol altında tutan ve hükûmete tavsiyede bulunan bir kurum olarak merkez bankası gibi hareket etmeye başladı. Fakat 1970'lerin sonuna kadar İslamî finansal sistem ortaya çıkmaya başlamadı.

İslamileştirme için ilk adım, 1973'te Sudan Anayasası'na eklenen şu ifadeydi: "İslam hukuku ve örfü yasamanın temel kaynaklarıdır." Bunu hayata geçirmek üzere Sudan Başkanı Jaafar Nimeiri, "Sudan ya-salarının İslamî öğretiyile uyumlu kılınması için gerekli revizeleri" yapmak üzere bir kurul atadı (Warde, 2000). İslamileştirme süreci başta bankalar olmak üzere tüm finansal sistemi de içeriyordu. Vurgulamak gerekir ki bu süreç, Orta Doğu başta olmak üzere diğer Müslüman ülkelerde İslamî bankaların ortaya çıkışıyla paralellik arz ediyordu. Müslüman Dünya'da bu tarz kurumların tesis edilmesi ise bir taraftan Müslüman toplumların içinden çıkan yeni uyanışçı hareketlerle, öbür taraftan bazı Orta Doğu ülkeleri-nin artan servetleriyle bağlantılıydı.

En etkili hareketlerden birisi, 1928 yılında Hasan el-Benna tarafından İsmailiye'de (Mısır) kurulan Müs-lüman Kardeşler hareketiydi. Müslüman Kardeşler, Mısır'daki ve diğer Müslüman ülkelerdeki faiz temelli finansal sistemi eleştirerek İslam'ın takipçilerine hayatın her alanını kuşatan kapsamlı bir fikri çerçeve sun-duğunu ve iktisadi boyutun da buna dahil olduğunu iddia ediyordu. Dolayısıyla hem kamuda hem de özel sektörde faiz temelli bütün faaliyetler yasaklanmalıydı (Saeed, 1996). Hem Müslüman Kardeşler hem de diğer İslamî hareketler, akademiden olduğu kadar piyasa içerisinde de takipçiler edindiler.

Fakat petrol krizinin ve petrol fiyatlarında yaşanan çok yüksek artışların bir sonucu olarak Körfez ül-kelerinde biriken servet olmasaydı, İslamî finansın gelişimi çok daha yavaş olurdu. 1970'lerde kurulan neredeyse bütün İslamî bankalar ya tamamen ya da kısmen petrol ile ilişkili servet tarafından finanse edildi. 1977'de kurulan Sudan Faisal İslam Bankası dahil Faisal İslam bankaları bu tarz finans kurum-larına dahildi. Bankanın kuruluşu, bankaya bütün mevcutlar ve kârlar ile birlikte çalışanların maaşları ve emekli ödemeleri için vergi muafiyeti sağlamayı ve döviz mevduatlarının kullanımı ve transferi için bütün kısıtlamaları kaldırmayı içeren mühim ayrıcalıklar tanıyan özel bir meclis yasasına dayanıyordu. 1979'dan 1982'ye çok kısa bir sürede banka öz kaynaklarını %350'den fazla arttırdı ve aynı dönemde bankanın net kârı da 1 milyon Sudan poundundan 21 milyon Sudan pounduna yükseldi (Stiansen, 2004). Böylece, Faisal İslam Bankası, Sudan'ın en büyük ikinci bankası oldu.⁴

Faisal İslam Bankası'nın başarısı, Tadamoun İslam Bankası, Sudan İslam Bankası, İslamî Kooperatif

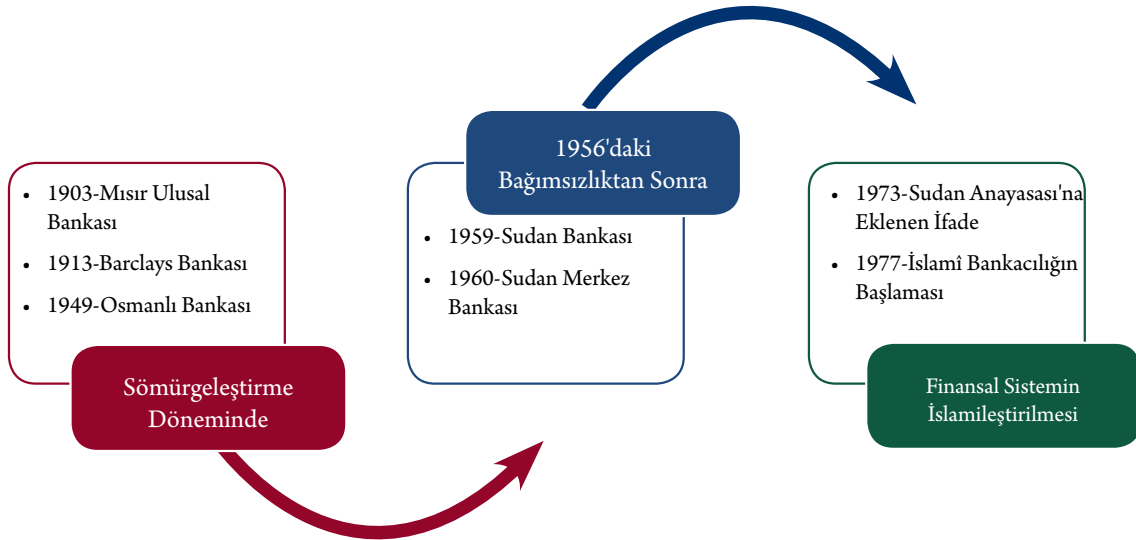
Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Bankası (*Islamic Co-operative Bank*), Sudan Albaraka İslam Bankası ve Batı Sudan İslam Bankası gibi diğer İslamî bankaların kuruluşunu teşvik etti (Ahmed, 2008).

Tüm banka sistemini İslamileştirme yönündeki ilk adım 1983'te atıldı. Sudan Başkanı Jaafar Nimeiri, bütün ticari bankaların faiz temelli faaliyetlerini bir an önce durdurmalarını ve ellerindeki mevcut faizli mevduatları Şeriat'a uygun formlara çevirmeleri için görüşmelere başlamalarını şart koşan bir kararname çıkardı. Sadece yurt dışı işlemlerin bir süreliğine faiz temelinde devam etmesine müsaade edildi. Fakat bu girişim başarılı olmadı. Her şeyden önce bankalar, faaliyetlerini oldukça tartışmalı olan ve her zaman Şeriat'a uygun olmayan murâbahaya dayalı bir şekilde gerçekleştirdiler. İkincisi, bankalar, İslamî ürünleri sadece resmi olarak Merkez Bankası'na iletilen finansal beyanlarda ve raporlarda kullandılar. Ayrıca Merkez Bankası'nın politika yapıcıları, dönüşüm sürecini hazırlıksız bir süreç ve hükümet tarafından verilen salt siyasi bir karar olarak değerlendirdiler. 1985'te hükümet değiştiğinde İslamileştirme süreci tamamen durduruldu.

Sonraki birkaç yılda, siyasetçiler Sudan'a daha fazla demokrasi getirme uğraşındayken bazı eski bankalar geleneksel işleyişlerine geri döndüler. Fakat 1989'da Ömer el-Beşir'in başkanlığa gelmesiyle İslamlaştırma fikri tekrar gündeme geldi. Aralık 1990'da, yine yasal ve kurumsal altyapıda önemli bir hazırlığa girilmeden İslamlaştırma başladı. Bu süreçte, finansal reformlar uygulamaya girmesine karşın, Afrika kıtasını sarsan kuraklığın yanında iç savaş durumu, Amerikan ambargosu ile Etiyopya ve Çad'dan gelen mülteci akınları neticesinde harap olmuş ülke ekonomisine yardımcı olunamıyordu (Chapra, 2000). Buna rağmen, 1990'ların ilk yıllarından itibaren Sudan bankaları tarafından Şeriat ile uyumlu finansal araçlar geliştirildi. Bu süreci 1992'de kurulan Şeriat Yüksek Teftiş Kurulu yönetti (Bekkin, 2009).

Doğal olarak, ülkedeki İslamlaştırma süreci bölgede protestolara yol açtı. Neticede, barış anlaşması imzalandıktan sonra kuzey ile güney arasındaki uyuşmazlığı hafifletmek adına 2002'de çıkan Sudan Merkez Bankası Yasası'nda değişikliğe gidildi. Bu değişiklikte yasanın 5. maddesine göre, ülkenin güneyine mahsus olarak geleneksel bankacılığa izin verildi. Güney Sudan 2011 Temmuz'unda ayrılana kadar Sudan'da çift başlı bir banka sistemi mevcuttu; kuzeyde İslamî, güneyde geleneksel bankacılık. Güney Sudan ayrılınca ülke İslamî finans sistemine tamamen geri döndü.

Şekil 4. Finansal Sistemin İslamleştirilmesi

Sudan'da Bankacılık Sektörü

İslamî Bankacılığa Bakış

37 İslamî banka finansal sistemin yaklaşık %90'ını oluşturuyor

2014'te İslamî bankacılık varlıkları 92,3 milyar SDG'ye, finansmanları 53,1 milyar SDG'ye ve mevduatı 53,4 milyar SDG'ye ulaştı

İslamî bankacılık varlıkları 2013-2014 yılları arasında %19'luk bir artış gösterdi

Teverruk işlemlerinin yasak olduğu Sudan'da, finansman işlemlerinde "asli model" murâbahadır

2003 tarihli Bankacılık İşletme Yasası, İslamî bankacılık sisteminin belkemiğidir

Merkezî Şeriat komisyonu açısından 1992'ye kadar üstlenilen öncü rol

Basel III'e geçiş süreci revizyon aşamasında

Sudan'da İslamî Bankacılık Sisteminin Ortaya Çıkışı

Sudan'da, İslamî bankacılık ve finans sistemi ulusal düzeyde yürürlükte. Yeni milenyum ile birlikte açığa çıktı ki Sudan, tüm finansal sistemin İslamileştirilmesi projesini başarıyla tamamlayan tek ülkedir. İran'da, resmi faiz (riba) yasağına rağmen faiz temelli işlemler bankacılık sektöründe ve karaborsada oldukça yaygın. Örneğin; mudârabe (kâr payı ortaklığı) İran'daki finansal araçların geniş bir bölümünü içermesine rağmen biçimsel olarak gerçek anlamda Şeriat ile uyumlu değil çünkü bankanın kârı peşinen belirleniyor ve projenin sonucuna bağlı değil. Pakistan'da ise faiz bankacılığını ortadan kaldırmaya yönelik birçok girişimden sonra geleneksel ve İslamî finans kurumlarına eşit zemin sağlayan ikili bir model benimsenmesine karar verildi (Bekkin, 2009).

Sudan'daki bankacılık sistemi, 1956'da gerçekleşen bağımsızlıktan sonra önemli bir ilerleme kaydetti. Bağımsızlıktan önce Sudan'daki banka sistemi kolonyal bankacılık karakterindeydi. Ticari bankalar, yabancı kurumların bir parçasıydı bununla beraber ne merkez bankası ne de yerel para birimi mevcuttu. Bu şartlarda, bankacılık ve kredi sistemi esas olarak göçmen bankalarından müteşekkildi. Bu bankaların temel amacı, ihracat ve ithalat ticaretinin ihtiyaçlarını karşılamak ve ülkede faaliyet gösteren göçmen ve yerli firmaların emanetçisi (deposit taker) görevini üstlenmekti. Bağımsızlıktan sonra, yeni Sudan para birimini tedavüle sokmak üzere 1957'de Sudan Para Kurulu kuruldu.

1959'da, Sudan Bankası Yasası çıkartıldı ve bir sonraki sene Merkez Bankası Afrika'da faaliyet gösteren ilk merkez bankası kurumlarından biri oldu. Sudan Bankası, döviz arbitrajı, kâğıt ve madenî para-

ların basımının düzenlenmesi ve makul bir kredi ve bankacılık sisteminin geliştirilmesi gibi para tedavülüne ilişkin hususların idare edilmesi için sorumluluğu üstüne aldı ve ayrıca hükûmete bankacılık ve finans alanında danışmanlık sağladı (Al-Harran, 1993, 182). Mayıs 1970'de, Sudan'daki bankacılık düzenlemelerinde köklü bir değişiklik meydana geldi. Hükûmet, ticari bankacılık sektörünün tamamını millileştirmeye ve yabancı sermayenin Sudan'daki bankacılık ve sigorta sektörleri üzerindeki doğrudan etkisini katı bir şekilde sınırlandırmaya karar verdi. Dahası, ticari bankacılık sektörünü tamamen millileştiren hükûmet, geleneksel sektör ve can havliyle bankacılık imkânlarına ihtiyaç duyan kırsal alanlar başta olmak üzere çeşitli sektörler için mevcut olan bankacılık hizmetlerini geliştirmeye ve ilerletmeye çalıştı (Al-Harran, 1993, 182). 1970'lerin ortasına gelindiğinde Sudan'da özel yabancı bankaların tekrardan ulusal bankalar ile yan yana faaliyet göstermesine izin verildi. Umman Bankası, Arap Emirlikleri Bankası, Abu Dabi Ulusal Bankası, Uluslararası Kredi ve Ticaret Bankası, Citibank, Pakistanlılara ait olan Habib Bank, Bank of America ve İslamî Finans ve Kalkınma Bankası bunlardan bazılarıdır. Fakat bu bankalara Sudan vatandaşlarıyla işlem yapma izni verilmemiş yalnızca ihracat-ithalat acentelerinin ve yurt dışında çalışan Sudan vatandaşlarının, mevzubahis bankalarda hesap açmasına izin verilmiştir (Magda, 2005).

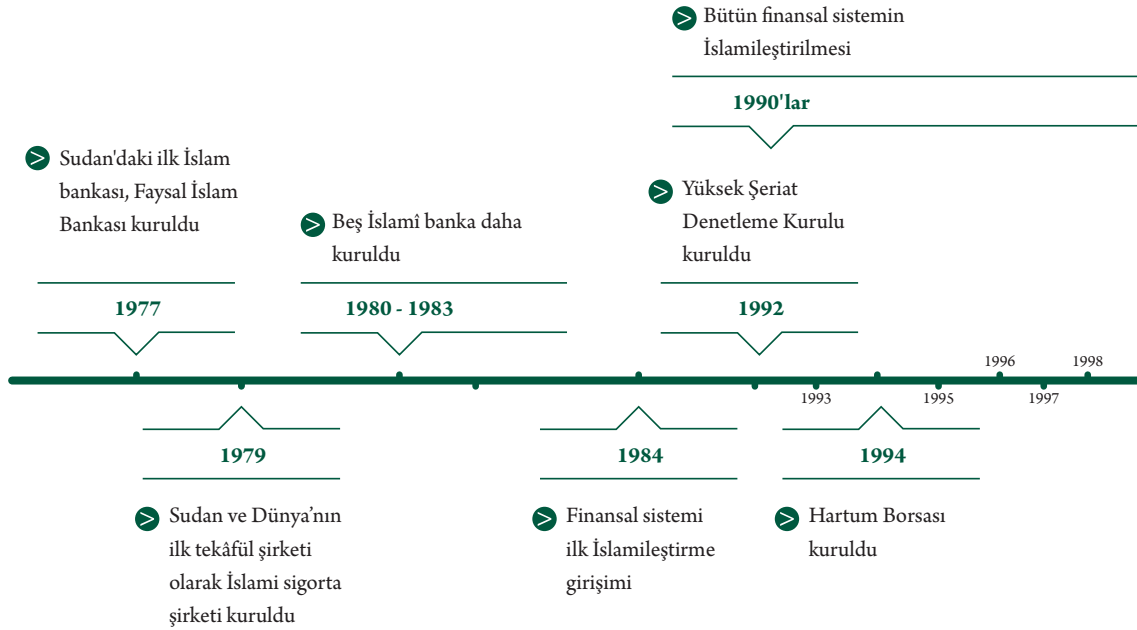
Bu süreçte, modern banka sisteminin İslamileştirilmesi fikri Mısır'da ortaya çıktı. Bu fikir, faiz İslam'da yasak olduğundan, kâr ortaklığı temelinde faizsiz bankacılığın oluşturulmasına dayanıyordu (Abdul Gafoor, 1996, s. 36-37). "Faizsiz bankacılık" kavramını ortaya atan ilk Müslüman iktisatçı, "İslamî bankacılığın kurucusu" olarak da adlandırılan Profesör Ahmad El-Najjar'dı.

1970'lerin ilk yıllarında, farklı Müslüman ülkelerde bu konulara ilişkin birçok konferans düzenlendi. 1973'ten sonra petrol patlamasının ve Orta Doğu'da çok büyük miktarda petro-doların birikmesiyle oluşan bolluk sayesinde birçok İslamî bankanın ortaya çıkışı mümkün oldu. İlk İslamî banka 1975'te kurulan Dubai İslam Bankası oldu; bunu 1977'de Abu Dabi İslamî Ticaret Bankası ve Faisal Sudan İslam Bankası izledi. Daha sonra kısa süre içerisinde birçok Müslüman ülkede Faisal İslam Bankaları bir küme halinde kuruldu.

Sudan'da İslamî bankacılık fikrinin uygulanması adına ilk adım, 1966'da Omdurman İslam Üniversitesi'nin İktisat Bölümü'nden geldi. Üniversite o dönem, İktisat Bölümü'nün temel meselelerinden biri olarak gördüğü İslam İktisadı üzerine bir makale yayımladı ve bu da Sudan'da İslamî bir banka kurma fikrine önyak oldu. Fakat bazı engeller bu fikri daha en başından etkisiz kıldı. Fakat zaman geçtikçe Sudan'ın siyasal sistemi değişti ve Prens Muhammed el-Faysal es-Suud, Sudan Devlet Başkanı Jaafar Nimeiri ile 1976 Şubat'ında buluşarak ondan, Sudan'da İslamî bir banka kurmak için izin istedi. Mayıs 1977'de Sudanlı, Suudlu ve diğer Müslüman ülkelerden bir araya gelen seksen altı kurucu, banka kurma fikrinde uzlaştı ve gerekli sermayeyi, kayıtlarda geçtiği haliyle 600 milyon Sudan poundu tutarındaki borcu ödenmiş sermayeyi sağladı. Böylece 18 Ağustos 1977'de Sudan Faisal İslam Bankası (FIBS), 1925 Şirketler Yasası'na tabi bir şekilde kamusal iktisadi teşekkülü (public shareholding limited) olarak kaydını yaptırdı. Banka etkin bir şekilde faaliyetlerine 1978 Mayıs'ında başladı.

Sudan'da Faisal İslam Bankası'nın kurulması, daha sonra ülkedeki bütün bankaların İslamileştirilmesinin ilk adımıydı. Banka o dönemde sadece hükûmetten değil, faiz bankacılığı yürüten önceki ticari bankalarla iş yapmaktan çekinen çoğu Sudanlıdan da destek gördü (Magda, 2005). Bu durum, bankanın ödenmiş sermayesinin dört yıldan kısa bir sürede 0,6 milyon Sudan dinarından 2 milyon

İKAM Ülke Raporu

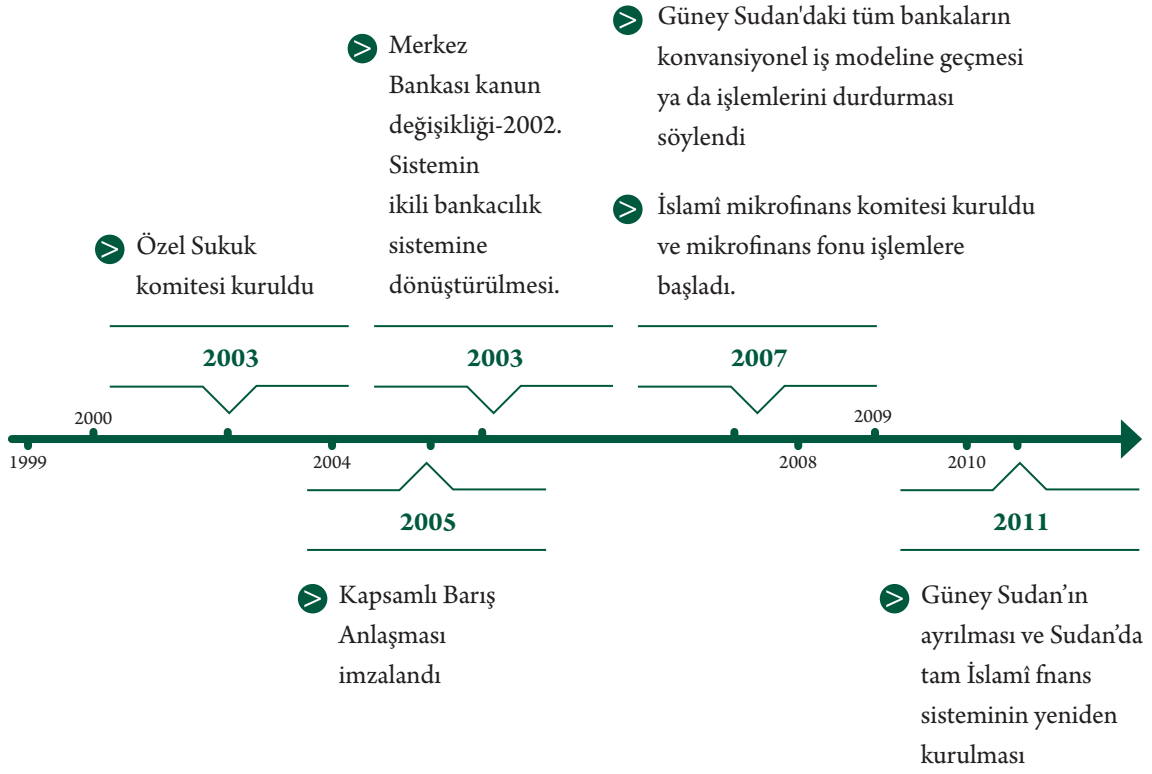
Şekil 5. Sudan'da İslami Bankacılığın Gelişimi (1977-1994)

Sudan dinarına çıkmasıyla da doğrulanmıştı. Bu artış, hem özel hem ulusal 18 ticari bankanın toplam ödenmiş sermayesinin %17 ila %30'unu temsil ediyordu. O dönemde bankanın hisseleri, sırasıyla; Suudiler, Sudanlılar ve diğer Müslüman ülkeler arasında 4:4:2 oranıyla dağılmıştı (Shaaeldin ve Brown, 1988, 121). Faisal İslam Bankası'nın kısa sürede yakaladığı bu başarı, hükümeti beş tane daha İslamî banka açmaya teşvik etti. 1980'de açılan Al-Tadamun İslam Bankası'nı 1982'de açılan Sudan İslam Bankası ve İslamî Kooperatif Kalkınma Bankası izledi. 1983'te açılan Albaraka Bankası'nı ise Batı Sudan İslam Bankası izledi (Bashir ve Malik, 1987, 9-10). Bütün bu bankalar daha fazla yatırımcı çekmede başarılı oldular ve böylece Sudan'ın her yerinde bu bankaların şubeleri açıldı. 1985'te kurulan Şimal İslam Bankası ise 1990'a kadar faaliyetlerine devam etti.

İslamî bankacılık sisteminin başarılı olmasıyla hükümet, İran'daki ve Pakistan'daki politikalara benzer bir politikayla ülkenin bankacılık sistemini tamamen faizsiz bankacılığa dönüştürmek için cesaretlendi (Haron, 1997, 6). 1989'da hükümet, ülkenin İslamileştirilmesine paralel olarak bankacılık sisteminin tamamıyla İslamî bankacılığa çevrilmesi kararını verdi. İlk adım, Sudan Merkez Bankası'nın düzenlenişini değiştirmek ve kurumu İslamileştirmektir. Karar 1991'de Sudan Bankası'nın çıkardığı, Sudan'da bulunan bütün bankalardaki finansal işlemlerin hepsinin Şeriat'a göre yürütülmesi gerektiğini belirten Bankacılık İşletmesi Yasası ile yürürlüğe kondu.

Bu yasa ile ticari olsun yabancı olsun tüm bankalar, İslamî finans türleriyle uyumlu faaliyet göstermeye zorlandılar. Mevzubahis dönüşüm sonucunda, faizsiz bankacılık yapan bankaların sayısı 1980'den 1997'ye gelindiğinde altından yirmi dokuza yükseldi. Bütün bu bankalar yatırımcı çekmede başarılıydı. Fakat servetin ve iktidarın bölüşümünü şart koşan barış anlaşmasının imzalanmasıyla beraber Güney Sudan bankaları, resmi olarak Merkez Bankası'ndan bağımsızlaştılar ve geleneksel banka olarak faaliyetlerine devam ettiler.

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Şekil 6. Sudan'da İslamî Bankacılığın Gelişimi (1995-2011)

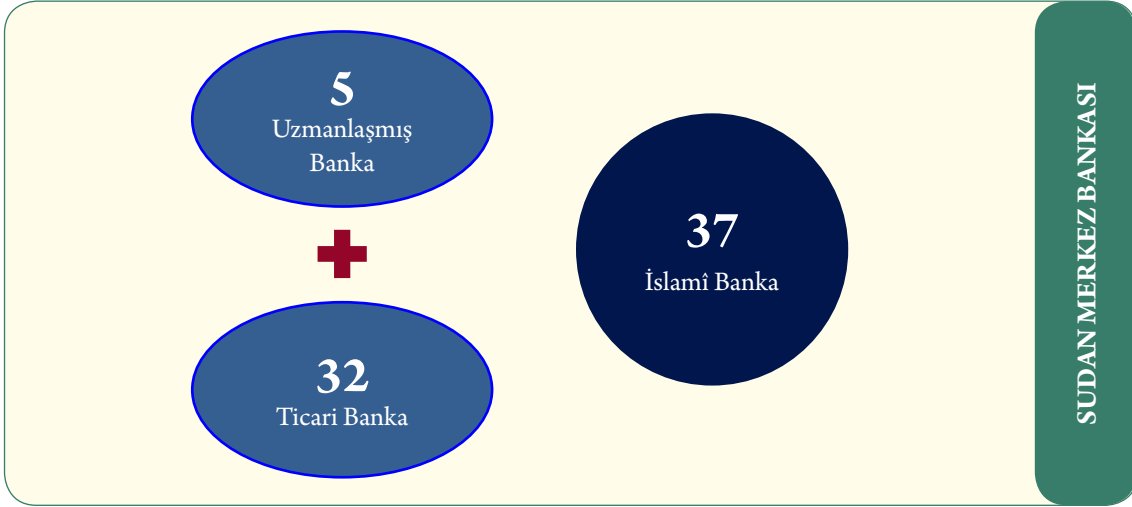
Sudan'daki İslamî Bankacılığın Yapısı ve İşleyişi

Sudan'da, İslamî bankacılık ve finans sistemi ulusal düzeyde yürürlüktedir. Finansal sistem, finansal varlıkların %90'ından fazlasını içeren bankacılık sektörü tarafından domine edilmiştir. Finansal sistem aynı zamanda 2011'den beri tamamen Şeriat'a uyumludur. Haziran 2015 itibariyle Sudan'daki finansal sistem; 37 banka, 36 banka dışı finansal kurum ve 30'dan fazla mikrofinans kurumundan oluşmaktaydı.

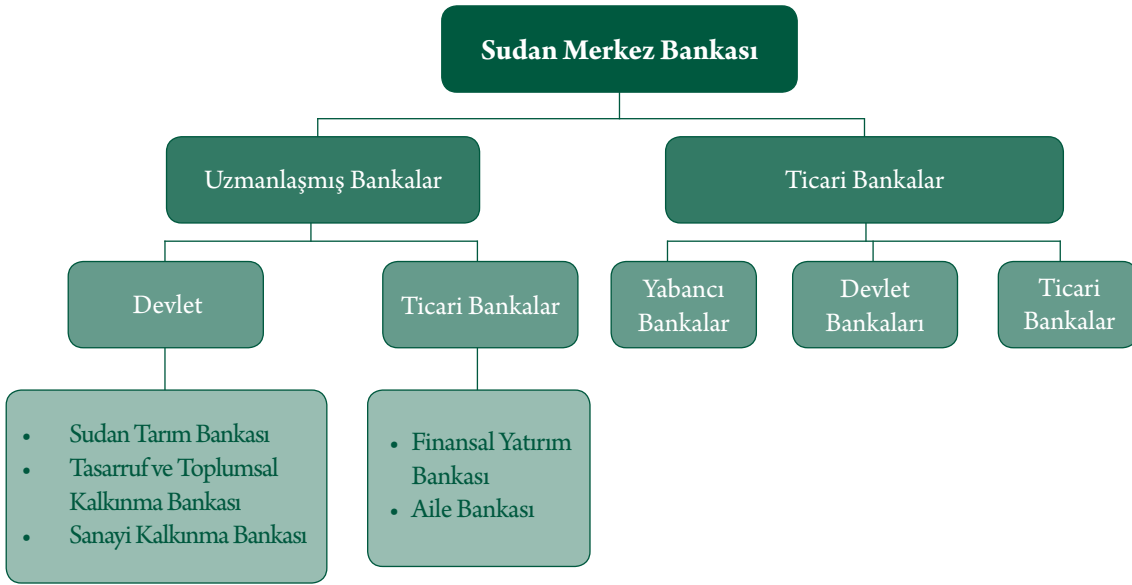
Sudan'ın tamamen Şeriat'a uyumlu olan bankacılık sektörü, Mart 2016 itibariyle 115,503 milyar Sudan poundu (SDG) değerindeki varlıkla ve 2011'de Güney Sudan bağımsız olduktan sonra istikrarlı bir şekilde yıllık %16.64 büyüme oranına sahip olan 37 banka tarafından şekillendirilmektedir. 2012'de hükümet bütçesindeki azalan petrol gelirleri dolayısıyla ekonomik istikrarı sağlamak adına Üç Yıllık Ekonomik İstikrar Programı'nı ilan etti. Sonrasında, özel sektöre ve finansal kurumlara verilen kredi miktarı dikkat çekici bir şekilde büyüyerek 2011'den 2012 yılına geçildiğinde 19,830 SDG'den 27,278 SDG'ye yükseldi.

Faaliyetteki bankaların toplam varlığı 2013-2014 yılları arasında, %19'luk bir artış gösterse de finansal kurumlar büyük oranda başkent Hartum ve civarında kümelendiği için Sudan hâlâ "yeterince bankalaşamamış" (*under-banked*) bir ülke. Bankacılık hizmetlerine yeterince erişimi olmayanlar (*the under-banked*) için ulaşım olanaklarını arttırmak adına hükümet mikrofinansı desteklemektedir.

Dünyadaki diğer İslamî bankalar gibi Sudan'daki bankalar da geçmişte murâbaha finansmanına bel bağlıyorlardı. Murâbaha, tüm finansmanın yarısından fazlasına denk gelmesi ve düşük işlem maliyetlerinin yanında garanti edilmiş kâr dolayısıyla en kolay uygulanabilir tür olarak görülmesi sebebiyle

Şekil 7. Sudan'daki İslami Bankaların Sayısı ve Sınıflandırılması

Şekil 8. Sudan'daki Bankacılık Sisteminin Yapısı (2007)

Kaynak: Sudan Merkez Bankası

2014'te en popüler finansman çeşidiydi. Diğer yandan, mudârabe, müşâreke gibi diğer finansal ürünlerin ve başka türlü finansal faaliyetlerin payı da giderek artmakta ve bugün banka finansmanının %40'ından fazlasını oluşturmaktadır. Sektörler açısından en fazla finansmanı, hizmet sektörünü de içeren diğer ekonomik sektörler alırken, bunu inşaat ve tarım sektörleri takip etti ki tarım sektörü 2014 yılında sanayi sektörünü az bir farkla geçti, bu da sekiz tane tarım ve maden ürününün üretimine odaklanan Üç Yıllık Ekonomik Program'ın bir karşılığıydı.

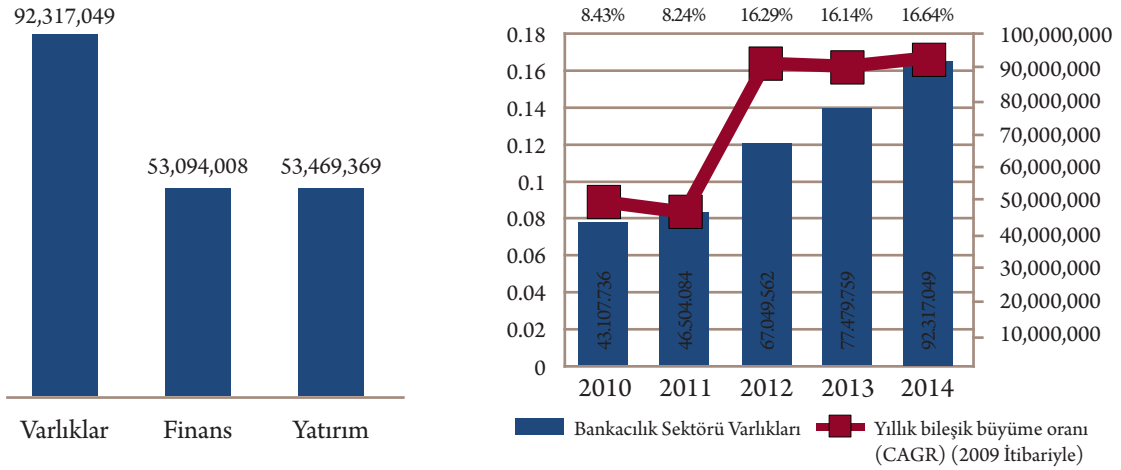
Pasif bilanço kısmına gelindiğinde, bireysel ve özel kurumları içeren özel bankacılık mevduatları, genişleyen bankacılık hizmetlerinin bir sonucu olarak, Sudan'daki bankacılık mevduatlarının çoğunu teşkil etmektedir. Özel mevduatların, devlet mevduatlarının (48,751 milyar SDG) ve yerel yönetim-

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

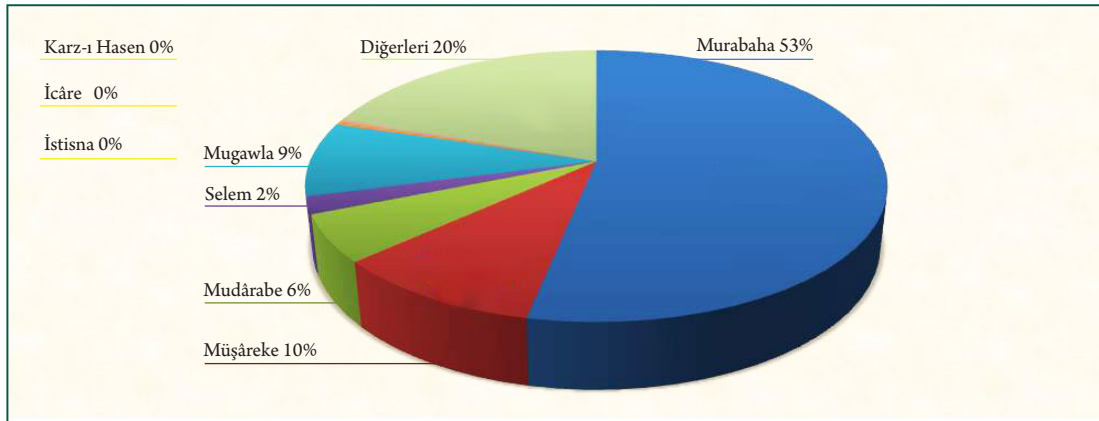
lere ait mevduatların (2,057 milyar SDG) toplam bankacılık mevduatları içerisindeki payı. 2010'dan itibaren büyümektedir.

Tablo 5.
Türlere Göre Finans Akışı (2007-2014)

	Murabaha	Müşareke	Mudârabe	Selem	Mugawla ⁵	İcâre	İstisna	Karz-ı Hasen	Diğer	Toplam
2007	7,315,101	1,631,380	497,619	81,715	-	-			3,061,470	12,587,285
2008	6,899,680	1,769,329	876,420	290,650	-	-			4,845,215	14,681,294
2009	8,186,340	1,641,402	956,036	349,618	1,005,582	24,779			3,496,029	15,659,786
2010	11,474,102	1,981,884	1,480,020	257,586	2,295,556	52,190			4,566,100	22,107,438
2011	14,312,933	1,548,468	1,424,744	174,806	1,952,167	35,795	-	-	3,880,274	23,329,187
2012	12,021,906	2,636,883	1,296,315	459,838	2,160,054	89,594	20,115	125,475	5,292,662	24,102,842
2013	18,012,731	3,740,711	1,772,902	665,257	3,929,456	331,230	32,387	99,619	5,238,195	33,822,488
2014	20,180,433	3,625,294	2,086,517	1,464,259	5,178,257	144,597	43,193	208,716	5,747,359	38,678,626

Şekil 9. Sudan Bankacılık Sektörü Oranları (2014) (bin SDG)

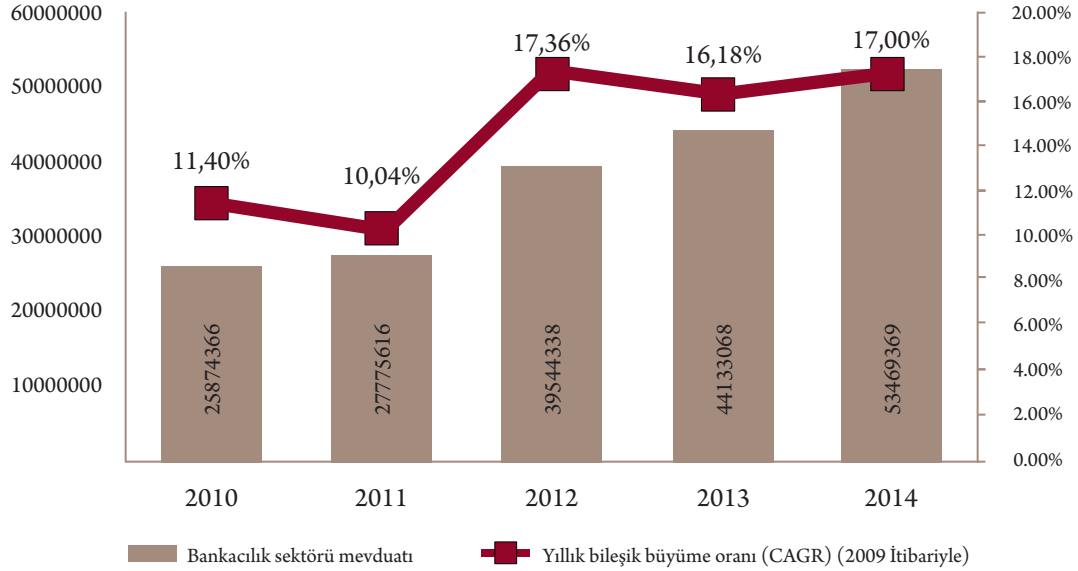

Şekil 10. Türlere Göre Finans Akışı (2007-2014)

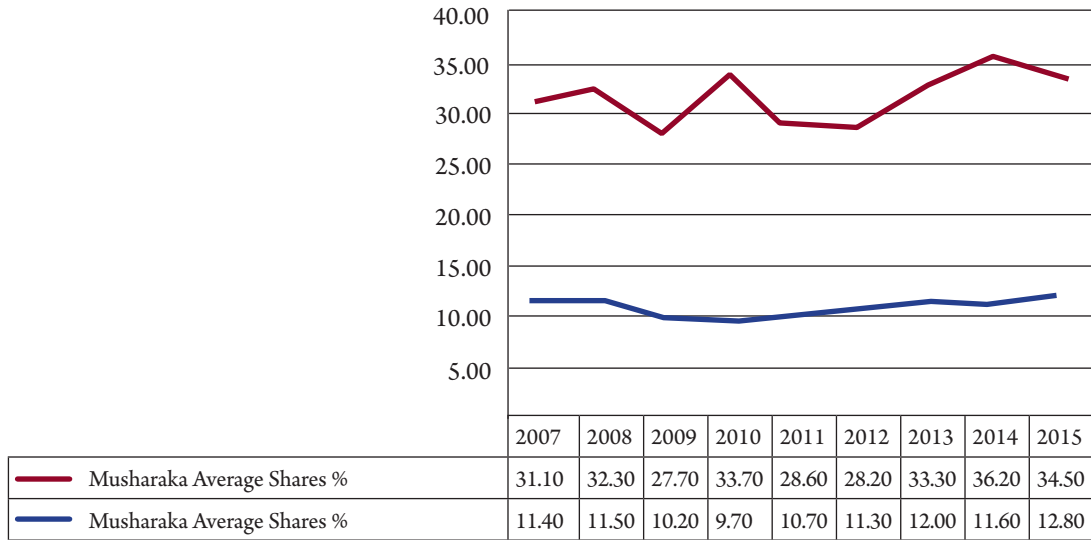
Kaynak: Sudan Merkez Bankası, Ekonomik ve Finansal İstatistikler Değerlendirmesi

Sudan Merkez Bankasının Rolü

Sudan'da Merkez Bankası, diğer ismiyle Sudan Bankası, tüm bankaların öncüsüdür. İslamî bankaların yürüttüğü işlemlerin ve faaliyetlerin kendisine bağlı olduğu en önde gelen kurumdur. Sudan Merkez Bankası, ülkedeki bankacılık sektörünü İslamileştirme sürecini desteklemede aktif bir rol almıştır.

Şekil 11. Murâbaha Ortalama Kâr Marjı ve Ortalama Müşâreke Payı (%)

Şekil 12. Sudan Bankacılık Sektörü Mevduatı

Kaynak: Sudan Merkez Bankası, Ekonomik ve Finansal İstatistikler Değerlendirmesi

Bankanın düzenleyici teşebbüsleri arasında 1992 Bankacılık Yasası ve 2002 Sudan Merkez Bankası Yasası vardır. Ayrıca Merkez Bankası 1999-2002 yılları arasında Basel Kriterleri ile beraber Şeriat kurallarına uygun bir şekilde ülkede finansal reformlar uyguladı. Bunun yanında banka, Şeriat ile uyumluluğu ve Şeriat kurallarının uygulanmasını sağlamak için ülkedeki İslamî bankacılık sektörü ile ilişkili bütün şeri

meselelerde en üst otorite olan Şeriat Yüksek Teftiş Kurulu'nu (ŞYTK) 1993'te kurdu.

Merkez Bankası, müşâreke sertifikası vererek likiditelerini kontrol etmeleri için İslamî bankalara yardım etmektedir. Merkez Bankası'nın özel bankaların öz kaynaklarına katılımı karşılığında verilen Sudan Merkez Bankası Müşâreke Sertifikaları ile beraber İcâre Sertifikaları, pratikte pahalı bir araç olsa da, serbest pazar faaliyetleri aracılığıyla yerel bankacılık sektörünün likiditesini yönetmek için kullanılıyor. Sudan'daki otoriteler ayrıca para politikasının yönetimini kolaylaştırmak için devlete ait müşâreke (*Shahama*) ve yatırım sertifikaları (*Sarah*) veriyorlar.

Sudan'da bankalar; Merkez Bankası İcâre Sertifikaları (*Shihab*), Devlet Müşâreke Sertifikaları (*Shahama*), Devlet Yatırım Sertifikaları (*Sarah*) ve Hartum Petrol Rafinerisi İcâre Sertifikaları'nı (*Shama*) içeren seçkin bir finans portföyüne dayanan ve %25 oranını aşmayacak şekilde likit varlık bulundurabiliyor. Devlet Müşâreke Sertifikaları ve Devlet Yatırım Sertifikaları ilk başta banka likiditesini yönetme amacıyla geliştirilmiş olsalar da kamu açığı finansmanı için de sukuk olarak kullanılıyorlar. İslamî finansmanın çoğu (%70 ila %80 kadarı) murâbaha şeklinde bulunuyor. Kısa süre önce Sudan, bankaların finansman portföyüne %30 murâbaha üst limiti getirdi (Mumtaz et al. 2015).

Kurumsal Bankacılık ve Büyüme Olanakları

Altyapı Gelişimi Olanakları

Sudan'daki altyapı gelişimi ulusal bir odağa sahip. Altyapı gelişimi, Sudan'ın "İkinci Beş Yıllık Plan (2012-2016)" adındaki Ulusal Strateji Planı'nın ekonomi bölümündeki en merkezî ilgi alanlarından bir tanesidir. Zaten "Birinci Beş Yıllık Plan (2007-2011)" çerçevesinde, 5.4 milyar SDG tutarındaki hükûmet harcamasıyla (ki bu tutar plan dahilinde yapılan harcamanın %27'sine denk geliyor) Sudan altyapı gelişimine ciddi bir yatırım yaptı. Temel yatırım alanları ise şöyle; ulaşım, su temini ve sağlık önlemleri, elektrik enerjisi ve iletişim ağları.

Ülkenin büyüyen altyapı ihtiyaçları, yerel ve merkezî yönetimlerin bütçe kapasitelerini aşmaktadır. 2014'te ülkenin toplam bütçe açığı 4.4 milyar SDG idi. Mevcut fon açığını kapatabilmek için ticari bankalar ve özel sektör tarafından Kamu-Özel Ortaklığı (KÖO) uzun vadeli finansman sağlanması açısından kritik öneme sahip.

Yıllarca süren iç savaştan ve çatışmalardan olumsuz etkilenen altyapıyı iyileştirme konusunda ülke mesafe katetti. İleriye dönük olarak, Sudan iç ticaretteki rekabeti arttırmak ve ulusal entegrasyonu sağlamak istediğinde altyapı yatırımları daha da önem kazanacak. Mevcut durumda, zayıf altyapıya sahip bölgeler izole edilmiş durumda ve bu da ürünlerin ve hizmetlerin yüksek fiyatlı olmasına ve gönülsüz sermaye sağlayıcılardan sınırlı yatırım gelmesine neden oluyor.

Devlet teşebbüsleriyle desteklenen banka sektörü, altyapı gelişimi yoluyla mevcut iktisadi kalkınmayı canlandırma bağlamında bazı büyüme imkânlarına sahip. Bu doğrultuda altyapı projelerini finanse etmede bankaların rolü arttırılmalıdır. Dolayısıyla bankaların, cazip ve yenilikçi altyapı finansman araçlarına ve belirgin pazarlama stratejilerine ihtiyacı var. Mevcut durumda, altyapı projeleri kompleks bir yapıya sahip ve farklı bankacılık vasıtaları gerektiren birbirinden ayrı birçok safhadan oluşmakta. Altyapı finansmanının potansiyel büyüme seyrini yakalamak için Sudan'daki bankalar, altyapı projelerinin planlama, inşaat ve işletme gibi her bir ayrı safhası için ürünler geliştirmelidir.

Tarım Sektörü Finansman Olanakları

Tarım sektörünü ele almak temel bir öncelik çünkü sektörün büyümesi direkt olarak Sudan'ın altyapı durumunun iyileştirilmesiyle alakalı. Bugün Sudan'da, yalıtılmış bölgelerdeki elverişsiz yollar, yetersiz su temini ve elektrik enerjisi eksikliğine bağlı olarak, tarımsal arazilerden iyi bir şekilde istifade edilemiyor.

Temmuz 2011'de Güney Sudan'ın ayrılmasından sonra, güneydeki petrol üretiminin ülkedeki toplam üretimin %75'ine (Sudan'ın gelirlerinin neredeyse %36'sına)⁶ tekabül ettiğini göz önüne alarak, Sudan Cumhuriyeti ekonomi planını, tarım sektörünü canlandırmak amacıyla değiştirdi. Ülkedeki işgücünün %80'i⁷ tarım sektöründe istihdam ediliyor ve tarım sektörünün GSYH'deki payı yaklaşık üçte bir oranında. Genel olarak tarım sektörü, bankaların özellikle finansman ticareti, işletme sermayesi ve sermaye harcamaları ile ilgili meselelere odaklandığı bir faaliyet alanını temsil eder.

Şimdilerde Sudan, tarım sektörüne büyümenin ve ekonominin çeşitlendirilmesi için önemli bir kaynak olarak bakıyor. Fakat Sudan Merkez Bankası ticari bankalara verimli sektörlerin (tarım ve sanayi) finansmanında işbirliği sağlamak üzere teşvikler sunmasına rağmen tarım finansmanının bankaların 2014'te sağladığı finansman içindeki payı sadece %16.⁸ Tarım sektörünün karşı karşıya olduğu zorluklar pek çok girişim gerektiriyor.⁹ Bu girişimler finansman olanakları sağlamaya ve yenilikçi tekliflere odaklanmalıdır. Bu noktada:

- Politika ve planlama için teknik ve işlevsel kapasitenin geliştirilmesi,
- Tarımsal üretimin ve verimliliğin artırılması,
- Tarım alanında araştırma-geliştirme yapılması
- Arazi kullanım hakkının ve toprak kullanımının reforme edilmesi,
- Sulama sistemleri, kesimevleri, tarım ürünlerinin işlendiği tesisler ve pazarları içeren kırsal altyapıya yatırım yapılması,
- Hayvan otlatma alanlarının (diğer bir deyişle meraların ve su rezervlerinin) iyileştirilmesi ve kaynakların adil paylaşımının kolaylaştırılması,
- Doğal afet risk yönetimini, iklim değişikliğinden kaynaklanan zorlukları içine alacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir.

Tarım sektörünün ihtiyaçlarını finanse etmek için şunlar önerilebilir:

İşletme sermayesi: Mahsul üretimi, kümes hayvancılığı, mandıracılık, balık üretimi, bakım işleri ve diğer mahsul ile ilgili ya da mahsul dışı faaliyetlerin kısa dönemli ihtiyaçlarını ya da günlük harcama gereksinimlerini finanse etmek.

Dönemlik Finansman: Mahsul ile ilgili ya da mahsul dışı faaliyetlerin orta ya da uzun vadeli finansal ihtiyaçlarını karşılamak; ekipman ve makina alımı finansmanı, taşımacılık finansmanı (traktörler ve kamyonetler dahil), besi hayvanı finansmanı, hangar ve çiftlik inşaatı finansmanı gibi.

Mikrofinansı Büyütmek

Mikrofinans, Sudan hükümeti tarafından en temel ilgi alanlarından biri olarak ele alınıyor. Sudan'ın hedefi, mikrofinans projelerinin GSYH'deki payını büyütürken iktisadi ve toplumsal kalkınmayı sağlamaktır.

Bugüne kadar, Sudan mikrofinans alanında önemli bir ilerleme kaydetti ve mikrofinans sektörünü genişletmek ve geliştirmek için çeşitli stratejiler yürüttü. Bu bağlamda, Sudan Merkez Bankası'nın mikrofinans politikalarını ve sistemlerini belirleme ve sosyo-ekonomik bankacılığı geliştirmeden sorumlu olan Mikrofinans Birimi'ni 2007 yılında kurması, büyük bir dönüm noktasıydı.

Dünya Bankası tarafından yönetilen Çok Donörlü Vakıf Fonu (Multi-Donor Trust Fund) ve Sudan Merkez Bankası eliyle 2008'de Sudan Mikrofinans Gelişimi Kurumu tesis edildi. Bu kurum; bankacılık sektörü, özel sektör yatırımcıları ve donörler için uygulanabilir bir sistem oluşturmak amacıyla, mikrofinans alanında çalışan bankacılık kurumlarına ve banka dışı kurumlara finansman ve çeşitli finansal katkılar sağlamaktadır.

Bununla beraber Sudan Merkez Bankası politikaları, bankaları, ellerindeki finansman portföyünün en az %12'sini¹⁰ mikrofinans projeleri ve toplumsal boyutlu finansman için kullanmaları yönünde teşvik etmek üzere düzenlendi. Mikrofinans yönünde devletin artan çabalarına ek olarak bankalar, bu büyüyen pazar segmentinin artan taleplerini daha fazla karşılamak için stratejik planlar geliştirmelidirler. Bu da, aşağıda gösterildiği üzere, hem finansal hem de finansal olmayan ürünler dâhil daha kapsamlı bir ürün ve hizmet yelpazesi içeren ve kredinin ötesine geçen, çeşitlendirilmiş ürünler sunmakla başarılabılır.

Dünya Bankası'nın Hartum Eyaleti'ndeki kentsel bölgelerde yürüttüğü bir araştırmaya göre¹¹ mikrofinans için yüksek bir talep var. Araştırmayla beraber 1.5 milyon insanın (toplam nüfusun %21'ine denk geliyor) mikrofinans kredilerine ilgi duyduğu açığa çıktı. Dahası, görüşülen küçük yatırımcıların %72'si resmi veya gayriresmî kredi hizmetlerine erişimleri olmadığını söyledi.

Gelinen noktada, Sudan'daki mikrofinans girişimlerinin sonuçları cesaret verici. Sudan Merkez Bankası'na göre, bankaların sunduğu mikrofinans miktarı 2013'ten 2014'e gelindiğinde 1,546 SDG'den 2,055 SDG'ye çıkarak %33 oranında arttı. Ayrıca, mikrofinanstan yararlananların toplam sayısı da aynı zaman diliminde 614,000'den 1.108.454'e çıktı.¹²

Genel hatlarıyla, yaygın yoksulluk (Sudan nüfusunun yaklaşık yarısı yoksulluk sınırının altında yaşıyor) ve kötü durumdaki ekonomik durum birçok kişiyi mikrofinans alternatiflerini takip etmeye itti. Mikrofinansın hızlı gelişimi göz önüne alındığında, Sudan bir ayağını ülkede ve de bölgede tutmak isteyen küresel mikrofinans sağlayıcıları ikna etmek için önemli bir fırsata sahip.

KOBİ Piyasasına Nüfuz Etme

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ), büyük şirketlere nazaran finansmana erişim konusunda kısıtlamalarla karşılaşmaktadırlar.

KOBİ sektörü, birçok ülke için iktisadi kalkınma ve GSYH'nin büyümesi açısından oldukça temel bir etkidir. İyi işleyen bir KOBİ sektörü, yoksulluğun azaltılmasına, istihdam oluşturulmasına ve makroekonomik istikrara katkı sağlar. Bankacılık sektörü perspektifinden bakıldığında, piyasa aktörleri KOBİ'lerin finansman seçenekleri için artan taleplerini dikkate alarak yeni finansman olanakları yaratmada önemli bir rol oynamaktadır.

İslamî Bankacılık için Düzenleyici Çerçeve

1959'da kurulan Sudan Bankası'nın; bankaların performansını güçlendirmede, bankacılık sisteminde güveni sağlamada, bankacılık sektörünün istikrarını temin etmede ve ekonomik istikrarı sağlama noktasında etkisi gittikçe artmaktadır.

İKAM Ülke Raporu

Bankacılık; 26 ortak girişim bankası, 7 yabancı banka ve 4 devlet bankasına bölünmüş durumdadır. Bu da gösteriyor ki bankacılık sektörü; Sudan'ın finansal sisteminin belkemiğini oluşturmakta ve ileride de yerel ekonominin finansmanı için aslı kaynak ve finansal aracı (financial intermediary) olarak önemli roller oynamaya devam edecektir.

Yasal ve Düzenleyici Çerçevesel Üzerine Genel Değerlendirme

1984'te çıkan ve tüm bankaların Şeriat ile uyumunu sağlayan özgün yasanın yerini 1993 yılında çıkan ayrı yasalar aldı. Şeriat Yüksek Teftiş Kurulu 1992'de Merkez Bankası bünyesinde kuruldu ve 2003'te çıkan Bankacılık İşletmesi Yasası'na tabi oldu.

Tablo 6.
Geçerli Yasalar

Yasa	Hedeflenen Kurum/Faaliyet	Amaç
Bankacılık Düzenleme Yasası (2003)	Şirketler Yasası (1925) uyarınca kayıt yaptırmış olan şirketler ya da bu yasanın veya bankacılık faaliyetleri için lisansı olan yabancı bankaların kurduğu şirketler ya da kurumlar	Bankacılık sektörünün faaliyetlerini düzenlemek
Döviz İşlemleri Yasası (1981)	-	-
Bankalara İpotekli Mülkiyet Yasası (1990)	İpotekli mülkiyeti murâbaha finansmanına dayanak, varlık olarak kullanan müşteriler	İpotekli mülkiyeti satmak
Kara Para Aklamının ve Terör Finansmanının Önlenmesi Yasası (2010)	Finansal ve finansal olmayan kurumlar	Kara para aklama ve terör finansmanı ile mücadele etmek
Elektronik İşlemler Yasası (2007)	Finansal işlem yapan kişiler	Kısmen veya tamamen elektronik bilgi mesajları tarafından yönetilen ilişkileri, finansal kullanımı, kişisel bilgileri ve bireysel kullanımları ve sözleşmeleri içerecek şekilde bütün yasal konuları muhafaza altına almak
Mevduat Teminat Fonu Yasası (1996)	-	-

Sudan'daki bankacılık sistemi, 2002 tarihli Sudan Bankası Yasası'nın 6(c) maddesinde belirtildiği üzere¹³, Sudan Merkez Bankası tarafından düzenlenir ve denetlenir. Yasa'ya göre Merkez Bankası'nın görevlerinden biri; dengeli iktisadi ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmek üzere bankacılık faaliyetlerini düzenlemek, kontrol etmek ve denetlemek ayrıca bu faaliyetlerin etkinliğini arttırmak ve geliştirmek üzere hareket etmektedir. Mevcut durumda, Merkez Bankası aşağıdaki tabloda belirtilen yasaları ve mevzuatı tatbik etmektedir.

Sudan'da Şeriat Ekosistemi

Sudan Şeriat idaresinin zirvesindedir. Ülke ulusal düzeyde merkezi bir Şeriat Kurulu'na sahiptir ve Şe-

riyat âlimleri başka kurulların üyesi değillerdir. Belki Bahreyn, Sudan'ı bu konuda geçebilirdi fakat orada Şeriat âlimleri birden çok kurula üye olabiliyorlar. Âlimlerin birçok kurula üye olabilmesi meselesi, İslamî finans sektörü için hâlâ zorlayıcı bir meseledir. Sorun çift yönlüdür; potansiyel çıkar çatışmaları ve âlimlerin denetleme rollerini etkili bir şekilde yerine getirmesini engelleyen katmerli sorumluluk. Malezya ve Sudan, zirvedeki 10 ülke arasında Şeriat âlimlerinin bir sektörde birden çok kurula katılımını engelleyen iki ülkedir. Âlimler, örneğin; bankacılık ve tekâfül gibi ayrı sektörlerdeki kurullara katılmakta ise serbesttirler. Sudan'daki Şeriat âlimlerinin sayısı 2013 yılında 58 idi.

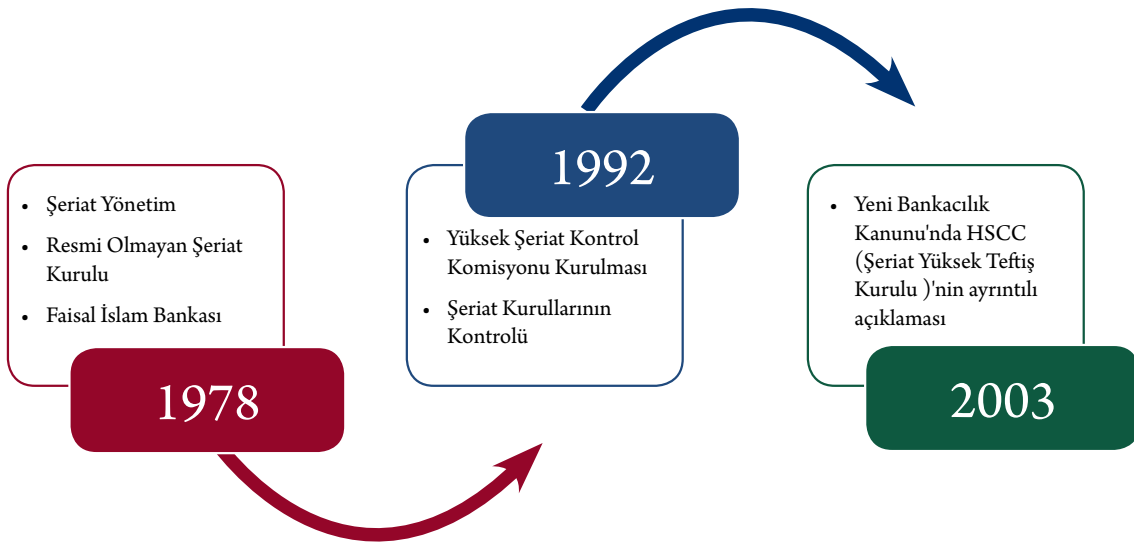
Sudan'daki Şeriat ekosistemi, kararnameler, idari yönergeler ve kanunlar tarafından düzenleniyor ve yönetiliyor. Yine de 2003 tarihli Bankacılık İşletme Yasası, İslami bankacılık sisteminin belkemiği olarak nitelenebilir.

Sudan'da İslamî bankacılığın uygulanması ile beraber Şeriat idaresi, yalnızca İslami bankaların kendi bünyelerindeki Şeriat komisyonları tarafından düzenleniyordu. Bu durum, 1978'de Sudan'da ilk İslamî bankanın kurulması ile başlayıp 1991 yılına kadar devam etti. 1992'de Sudan hükûmeti, bankacılık sisteminin gelişimini ve İslam hukuku ile uyumunu yönetmek üzere düzenleyici organ vasfıyla Şeriat Yüksek Teftiş Kurulu'nu oluşturdu. Sonrasında Sudan, Merkez Bankası bünyesinde Şeriat Yüksek Kurulu barındıran dünyadaki ilk ülke oldu. Böylece finansal sistemin tamamı Şeriat nezaretine girmiş oldu ve neticede bütün finansal kurumlar Şeriat ilkelerine ve kanunlarına uyumlu olmak durumunda oldular.

Kurul ayrıca, özel Şeriat kurullarına, karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmeleri için yardım etmekte ve tüm sektörlerde Şeriat düzenlemeleri ile uyumlu hale gelmeleri için yol göstermektedir.

İlgili yasanın ikinci maddesine göre, Kurul'un beş üyesi Şeriat âlimlerinden, geri kalanı da iktisat, bankacılık, finans, muhasebe ve hukuk gibi diğer alanlardan olmak üzere toplamda 10 üyeden oluşmaktadır.

Şeriat Yüksek Teftiş Kurulu, Maliye Bakanlığı'nın Mart 1992'de yayınladığı idari yönetmelik ile kurulduğundan itibaren 2003 yılına kadar tam yetki sahibi olmadan düzenli bir şekilde işleyişini devam ettirdi. Fakat 2003'te çıkan yeni yasayla Kurul, Bankacılık Düzenleme Yasası'nın ikinci bölümüne dâhil edilerek faiz temelli bankacılığın ve iktisadi işlemlerin hepsinin yasaklanmasına dair kanunlar ve yönetmelikler bağlamında tam yetkili kılındı.

Şekil 13. Sudan'daki Şeriat Ekosisteminin Gelişim Süreci

Yönetimsel rolünün yanında Kurul, Merkez Bankası ya da diğer İslamî bankaların talebi üzerine Şeriat ile ilgili meselelerde tavsiyelerde ve önerilerde bulunmak ve bu kurumların karşılaştıkları problemler üzerine çalışmalar yapmak üzere görevlendirilmiştir. Dahası, Kurul, kendisine tevdi edilen meselelerde fetvalar yayınlamakta ve Merkez Bankası ile beraber ülkedeki diğer banka ve finans kurumları tarafından oluşturulan yasaları, yönetmelikleri ve politikaları Şeriat'a uygun bir biçimde revize etmektedir.

İslamî bankaların ve diğer finansal kurumların Şeriat komisyonları, Şeriat Yüksek Teftiş Kurulu'nun vermiş olduğu kararlar ve yayınladığı yönergeler bağlamında güncel kalabilmek için Kurul ile iletişim ve işbirliği halinde olmak zorundadırlar. Bankacılık ya da finans ile alakalı yetki anlaşmazlığı durumlarında Kurul'un vermiş olduğu fetvalar Merkez Bankası, İslamî bankalar ve diğer finansal kurumlar için bağlayıcıdır. Kurul, İslamî bankaları ve diğer finansal kurumları denetler ve Şeriat kurallarının ihlali halinde mali ya da idari cezalar uygular.

Sudan'da Sigorta Sektörü

Sigorta Sektörüne Tarihsel Bakış

Sudan'daki sigorta sektörünün ayırt edici özelliklerinden bir tanesi, tekâfül olarak bilinen sistemdir. Tekâfül, sisteme dâhil olanların riski kolektif bir şekilde paylaştıkları, işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma ilkelerine dayanan bir sigorta türüdür.

Tekâfüle Bakış

15 sigorta şirketinden 2013'te piyasaya 1,1 milyar SDG değerinde katkı

Mükerrer sigorta kapasitesi eksikliğinden ötürü (sadece iki tane mükerrer sigorta şirketi var) primlerin yüksek oranlarda ülke dışına akması

Genel sigorta %62 katkı oranıyla sektörün öncüsü

En çok talep sağlık sigortasına

Sudan'daki İslamî sigorta sisteminin kökleri, Faisal İslam Bankası'nın dünyadaki ilk İslamî sigorta şirketini 1979 yılında kurmasına dayanır. Sudan'da sigorta sistemi, Sudan Faisal İslam Bankası Şeriat Denetleme Kurulu'nun geleneksel sigorta işleyişinin Şeriat hükümlerine uygun olmadığı görüşünü benimseyerek bankaların Sudan piyasasında mevcut bulunan ticari sigorta şirketleri ile iş yapmasının kabul edilemez olduğunu bildirmesi üzerine Banka'nın kendi varlıklarını ve faaliyetlerini nasıl sigortalayacağı meselesiyle ortaya çıktı.

Faisal İslam Bankası, Ocak 1979'da faaliyete geçen dünyanın ilk İslamî sigorta şirketini 1978 yılında kurdu. Bunu sırasıyla; Albaraka Bank tarafından kurulan Albaraka Sigorta Şirketi (1985), İslamî Kooperatif Kalkınma Bankası tarafından kurulan (bugün adı Taawuniya olan) Milli Kooperatif İslamî Sigorta Şirketi (1989) ve Sudan İslam Bankası tarafından kurulan Al Salama Sigorta Şirketi (1992) izledi.

Fark edilebileceği üzere, bütün bu sigorta şirketleri İslamî bankalar tarafından kuruldu ki bu durum, İslamî bankaların İslamî sigorta sektörünün gelişmesi ve ilerlemesi yönünde üstlendiği önemli rolü göstermektedir.

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

1983 yılında kurulan Shiekan Sigorta&Mükerrer Sigorta Şirketi ise 1990 yılında gönüllü bir şekilde İslamî sigorta şirketine dönüştü. Diğer tüm şirketler, Maliye Bakanlığı'nın yayınladığı ve mevcut sigorta şirketlerinin İslamileştirilmesini şart koşan 219 numaralı bakanlık kararnamesi ile yasal olarak İslamî sigorta şirketine dönüştüler.

Tablo 7.
Sudan'daki Sigorta ve Mükerrer Sigorta Şirketlerinin Listesi

İsim	Kuruluş Yılı	Açıklama
Shiekan Sigorta & Mükerrer Sigorta Şirketi	1983	1990 yılında gönüllü olarak İslamî sigorta şirketine dönüştü
İslamî Sigorta Şirketi	1978	1979'da dünyadaki ilk İslamî sigorta şirketi olarak kuruldu
Juba Sigorta Şirketi	1984	1992'de yasa zoruyla İslamî sigorta şirketine dönüştü
Middle East Sigorta Şirketi	1981	1992'de yasa zoruyla İslamî sigorta şirketine dönüştü
United Sigorta Şirketi	1968	1992'de yasa zoruyla İslamî sigorta şirketine dönüştü
Albaraka Sigorta Şirketi	1985	İslamî sigorta şirketi olarak kuruldu
El Salama Sigorta Şirketi	1992	İslamî sigorta şirketi olarak kuruldu
Savanna Sigorta Şirketi	1989	1992'de yasa zoruyla İslamî sigorta şirketine dönüştü
El Nelein Sigorta Şirketi	1980	1992'de yasa zoruyla İslamî sigorta şirketine dönüştü
Genel Sigorta Şirketi	1961	1992'de yasa zoruyla İslamî sigorta şirketine dönüştü
Sudan Sigorta & Mükerrer Sigorta Şirketi	1967	1992'de yasa zoruyla İslamî sigorta şirketine dönüştü
Taawuniya Sigorta Şirketi	1989	İslamî sigorta şirketi olarak kuruldu
Blue Nile Sigorta Şirketi	1965	1992'de yasa zoruyla İslamî sigorta şirketine dönüştü
Ulusal Mükerrer Sigorta Şirketi	1973	1992'de yasa zoruyla İslamî mükerrer sigorta şirketine dönüştü
P.T.A - Sudan.	2002	Zep Re'nin mükerrer sigorta vitrini

Sudan'daki Sigorta Sektörünün Piyasa Performansı

Sudan'daki finansal sektör, sigorta dâhil birçok farklı finansal araç vasıtasıyla faaliyet göstermektedir. Sudan'da mevcut bulunan İslamî sigortacılık, uzun süreli geçmiş performansı dikkate alındığında, Şariat'a uygunluk bakımından en elverişli sigortacılık olmaya devam etmektedir. Sigorta sektörü hâ-

lihazırda; 9 tanesi genel sigorta şirketi, 4 tanesi karma sigorta şirketi ve iki tanesi mükerrer sigorta şirketi olmak üzere toplamda 15 şirketten oluşmaktadır.

Sudan genelindeki yaptırımlara rağmen, sigorta sektörü temelini güçlendirmeye devam etmektedir ve 2010'dan 2013'e kadarki süreçte iyi bir performans sergilemiştir. Sigorta sektörünün devam eden büyümesi, yüksek katkı payları ile beraber elde edilen kâr ile de ölçülebilir.

Kurumsal açıdan bakıldığında, sigorta sektörü, Merkez Bankası ve Sigorta Denetleme Kurumu tarafından yönetiliyor. 2011-2013 yılları arasında sigorta sektörü önemli bir büyüme sağladı ve katkı payını %21.7 düzeyinde yıllık bileşik büyüme oranı ile arttırarak 2013 yılında 1,007 milyon SDG'ye ulaştı. Karma sigorta faaliyeti, sadece 4 şirket içermesine rağmen 2013'ün sonunda elde edilen sigorta katkı payının %62'sine tekabül etmekte ve sigorta sektörünün mütevazı katkısını temsil etmeye devam etmektedir.

Kurumsal Sigortanın Büyüme Olanakları

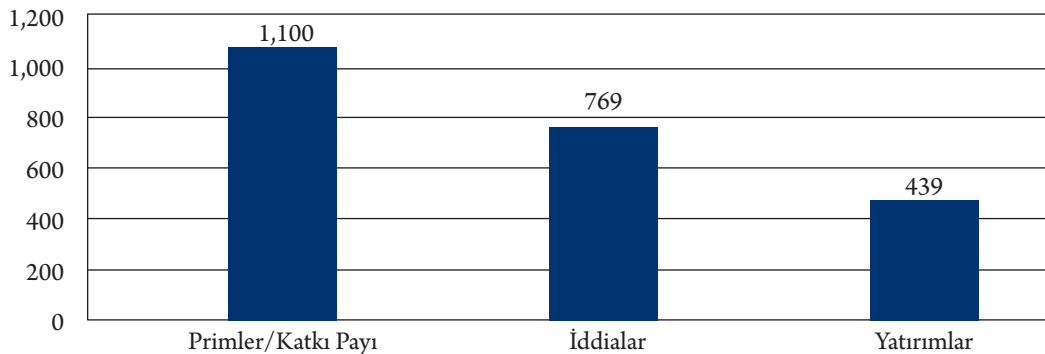
Altyapı Gelişimi Olanakları

Sudan'daki sigorta sektörü kısıtlı nüfuz alanıyla hâlâ küçük bir sektördür. Bu durum, hükümetin oluşturduğu Birinci Beş Yıllık Plan (2007-2011) ve İkinci Beş Yıllık Plan (2012-2016) tarafından belirlenen mevcut iktisadi iklim çerçevesinde pek çok büyüme imkânı oluşturuyor.

Altyapı gelişimindeki ilerleme hükümetin sağlayabileceğinden daha fazla miktarda finansman gerektiriyor. Bunun sonucunda, özel sektörün altyapı finansmanında ve risk önlemlerinde anahtar bir rol oynayacağı söylenebilir. Şu anda Sudan hükümeti sigorta sektörüne ciddi bir şekilde girmiş bulunuyor. Fakat yüksek riskli altyapı projelerinin hızla genişlemesi, hükümetin hâlihazırda sunabileceğinden daha cazip koruma planları için artan talebi daha da ileriye götürecektir.

Bu ihtiyaca binaen, hem devlete bağlı sigorta şirketleri hem de özel sigorta şirketleri altyapı gelişimi noktasında, gelecekte daha önemli roller edinebilecekleri bir fırsata sahip olacaklar. Yine de başarılı olabilmek için sigortacılar, hükümetin Kamu-Özel Ortaklığı (KÖO) aracılığıyla hem özel sektör hem de sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklığını güçlendirmesine ihtiyaç duyacaklar.

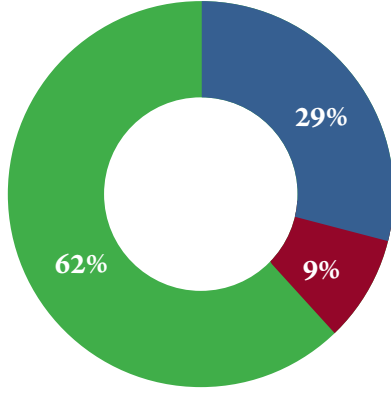
Mevzubahis altyapı projeleri için artan finansman ihtiyacı neticesinde sigorta sektörü, riski önlemede ve proje finansmanındaki gayrimenkul ipoteği (*mortgage*) riskini üstlenmede hayati bir rol oynayacak. Benzer şekilde, mühendislik sigortası, gayrimenkul sigortası ve kişiselleştirilmiş ürünlerden de altyapı projelerinin farklı safhalarında istifade edilmelidir.

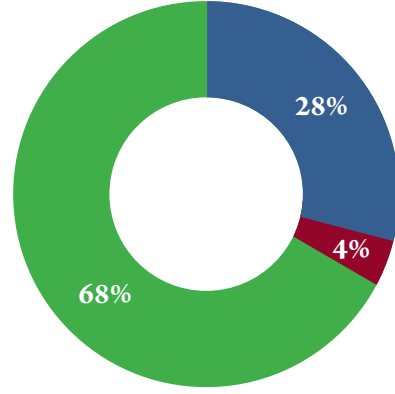
Şekil 14. Sudan Sigorta Sektörü Oranları (2013)

Kaynak: Hartum Bankası (BOK)

Sigorta Türlerine Göre Primler (2013)

Sigorta Türlerine Göre Yatırımlar (2013)

■ Genel & Yaşam ■ Genel (Yaşam hariç) ■ Mükerrer

Şekil 15. Sigorta Türlerine Göre Primler ve Yatırımlar (2013)

Kaynak: Bank of Khartoom (BOK)

Tarımsal Gelişimdeki Sigorta Potansiyeli

Devlet açısından tarım sektörü, en az altyapı gelişimi kadar öncelikli bir meseleydi. Sudan'da tarım sektörü, banka finansmanının yaklaşık %16'sını içermekte ve ülkenin işgücünün %80'ini istihdam etmektedir. Bu da hem finansal temerrüt sigortası (*financial default insurance*) hem de işçi sigortası için ciddi ihtiyaç oluşturuyor.

Tarımsal kalkınma politikasının bir parçası olarak tarım sigortası, Sudan Başkanı Ömer el-Beşir'in gündeminde üst sıralardaydı. Hükümet bilhassa sanayi gelişimini desteklemek ve geniş çaptaki yoksulluğu ortadan kaldırmaya yarayacak politikalar geliştirmek için her zaman isteklidir. Şu anda sigorta primlerinin %50'si hükümet tarafından mali destek olarak, özellikle Mavi Nil, Yukarı Nil, Güney Kordofan ve Kuzey eyaletlerindeki küçük çiftçilere kuvertür/teminat şeklinde dağıtılıyor.¹⁴ 2003'ten 2008'e geldiğinde hükümetin sigorta primi sübvansiyonları %37 oranında artarak 2008 yılında 13.13 milyon SDG'ye ulaştı.

Sudan, 200 milyon feddandan¹⁵ fazla ekilebilir arazi, 279 milyon feddan mera ve orman arazisi ve 140 milyon baştan fazla besi hayvanı dahil muazzam tarımsal kaynaklara sahiptir. Dolayısıyla sigortayı tarım sektörüne doğru genişletmek, Sudan'daki tarımsal kalkınmayı geliştirmede ve ekonomik büyümeyi desteklemede kilit bir etkidir. Bunu başarmak için gelecek planlarında şu noktalar üzerinde düşünülmelidir:

- Sudan'daki yağmur kıtlığı dolayısıyla sigorta şirketleri tarafından kurak bölgelere kuvertür/teminat sağlayan olanaklar sunulmalı. Bunun için, bilim insanlarına havanın etkisini ölçmek için uzaktan algılama mekanizmalarının kullanımında ve hükümet ile kooperatif şirketlerinin mevzu bahis fonlara poliçe sahibi olarak katılımını sağlamada desteklerine ihtiyaç duyulabilir.
- Akademi, sigortayla ilişkili alanlarda operasyonel eleman, teknik eleman, yatırım elemanı ve Şariat ile uyumluluğu sağlayacak eleman dahil gerekli personeli eğitmekle ve hazırlamakla yükümlüdür.
- Yerel sigorta şirketleri, tarımsal kuvertür/teminat sağlamaya ve özellikle Afrika'da, aynı alanda faaliyet gösteren uluslararası sigorta şirketlerinin desteğini aramaya ikna edilmelidir.

- d. Bölgesel ve uluslararası finansal kurumlara, ilerleyen yıllarda daha da büyüyecek olan tarım fonuna, yatırım olarak finansal destek sağlamaları çağrısında bulunulmalıdır.
- e. İslamî sigorta tecrübesini ilerletmek için Şeriat'a uyumlu mükerrer sigorta kapasitesi devreye sokulmalıdır.

Mikrofinans için İtici Güç Olarak Mikro Sigorta

Sudan Merkez Bankası, finansal kapsama politikasının bir parçası olarak, sosyo-ekonomik bankacılığı geliştirmek için “Mikrofinans Birimi” kurmak suretiyle mikrofinans kullanımını desteklemiştir. Bu zamana kadar söz konusu birim, alt gelir grubundan insanlara finansman olanaklarına daha fazla erişme imkânı sunmada oldukça etkili oldu.

Mikro sigorta, çeşitli operasyonel risklere ve finansman risklerine karşı korunma teminatı sunmada asli bir rol oynayabilir. Bankalardan kaynaklanan büyük çaplı kayıplara karşın küçük ölçekli çiftlik finansmanı imkânlarından sağlanan teminat, sigorta şirketlerini bu finansal yükü hafifletecek yenilikçi ürün teklifleri geliştirmeye zorlayacaktır.

Merkez Bankası'nın, mikrokredi işlemlerinin riskine karşı sigorta sağlayan mikro sigorta, pilot projesini 2008-2011 yılları arasında uygulamaya koymasıyla Sudan'daki mikro sigorta, 2008'den bu yana aralıksız bir büyüme sürecine tanıklık etti. Proje toplamda 6.3 milyon SDG değerinde sigorta primi oluşturdu.

Sudan hâlihazırda, mikro sigortanın kullanım alanını genişletmek için Merkez Bankası ve sigorta şirketleri ile işbirliği içinde bir mikro sigorta havuzu kurmak için uğraşmaktadır.

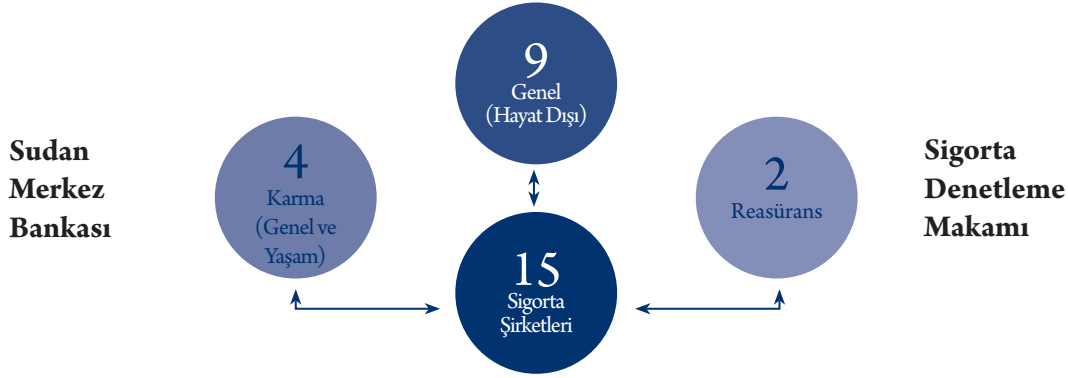
Sigorta Şirketleri için Yasal Çerçeve

• Düzenleme ve Kayıt

Sudan'da şirketlerin kuruluşu ve tescili, 1925 tarihli Şirketler Yasası tarafından belirlenmiş kurallara tabidir. İki ya da daha fazla kişi özel bir şirket kurabilecekken halka açık bir şirket kurabilmek için en az yedi kişi gerekmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi yeni bir şirketin kuruluşu ve tescili için gerekli yasal çerçeveye uyum noktasında, Faisal İslam Bankası Şeriat Denetleme Kurulu şu ilkeleri belirlemiştir:

- Süreci yönetmek için bir Şeriat Denetleme Organı kurulmalı,
- İki tane birbirinden ayrı hesap kurmak kaydıyla hissedarların ve poliçe sahiplerinin kaynakları birbirinden ayrılmalı,
- Kaynakların yatırımı Şeriat ile uyumlu araçlara olmalı,
- Sigorta yapmaktan kaynaklanan sermaye fazlası (underwriting surplus) ortaya çıkarsa bu durumda bunun poliçe sahiplerine nasıl dağıtılacağı ancak Yönetim Kurulu'nun kararıyla ve Şeriat Denetleme Kurulu ile Poliçe Sahipleri Genel Kurulu'nun onayıyla belirlenmelidir.

Şekil 16. Sigorta Şirketlerinin Sınıflandırılması

Düzenleyici ve Yönetimsel Çerçeve

• Sigorta Denetleme Kurumu

Sigorta şirketleri dünya genelinde, esas amacı sigorta müşterilerinin çıkarlarını korumak olan hükümetler tarafından düzenlenir ve denetlenir. Afrika'daki birçok ülkede de sigorta şirketlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi bakanlıkların bünyesinde bulunan birimlerce yürütülür. Sudan'da ise bu iş, Maliye ve Ulusal Ekonomi Bakanlığı'nın uhdesindeki Sigorta Denetleme Kurumu tarafından yürütülür.

Sudan'daki sigorta sektörü, 1992'ye kadar yürürlükte kalan ve hem geleneksel hem İslamî sigorta şirketlerinin tabi olduğu 1960 tarihli Sigorta Denetim Yasası tarafından düzenleniyordu. Mevzu bahis yasa, 1992 yılında çıkartılan Denetleme ve Kontrol Yasası ile bu yasa da 2001 yılında çıkartılan Sigorta Teftiş Yasası ile yürürlükten kaldırıldı.

Bütün bu değişiklikler, sigorta sektörünü de içine alan Sudan ekonomisinin tamamının 1992 yılından itibaren İslam Şeriatı'nın ilkelerine ve hükümlerine göre yönetilmesi yönündeki değişikliklere uyum sağlama adına yapıldı.

Sigorta ve Tekâfül Yasası, mahkemelerde dayanak olarak kullanılmak üzere sigorta ve tekâfül sözleşmelerinin kapsamının, içeriğinin ve taraflarının belirlenmesi için 2003'te çıkarıldı. Bu noktada belirtmek gerekiyor ki, tekâfül kavramı Sudan'da genel sigortadan farklı olarak yaşam sigortasını belirtmek üzere kullanılmaktadır.

• Şeriat Yüksek Teftiş Kurulu (ŞYTK)

1992 tarihli Denetleme ve Kontrol Yasası'nın 7. maddesi uyarınca ve hükümet tarafından ekonominin İslamî olmayan işlemlerden tamamen arındırılması için alınan meclis kararlarına ve kararnamelerine uygun olarak, Maliye ve Ulusal Ekonomi Bakanlığı, aşağıda belirtilen temel hedefler doğrultusunda Sigorta Denetleme Kurumu bünyesinde Şeriat Yüksek Teftiş Kurulu'nun kurulmasını öngören 219 numaralı bakanlık kararını, 1992 yılında ilan etmiştir:

- Sigorta Denetleme Kurumu tarafından talep edilen meseleler üzerine fetva yayınlamak,
- Sigorta operasyonlarını İslami olmayan işlemlerden arındırmak,

İKAM Ülke Raporu

- Sigortacılık faaliyetlerini gayri İslamî işlemlerden arındırmak, Piyasada faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin Şeriat denetleme kurullarını birbirleriyle uyumlu hale getirmek.

ŞYTK, Sigorta Denetleme Kurumu ya da bu kurum tarafından düzenlenen başkaca kurullara ait olan bütün belgeleri, kayıtları ve yazışmaları inceleme ve ayrıntılı bir şekilde araştırma yetkisine sahiptir. Ayrıca, piyasada faaliyet gösteren bütün şirketlerin faaliyetlerini, Şeriat ilkelerine ve kurallarına uyumluluk açısından gözetleme ve denetleme yetkisine sahiptir.

ŞYTK tarafından yayınlanan fetvalar bağlayıcıdır ve şirketlerin kendi Şeriat denetleme kurulları tarafından verilen fetvaları geçersiz kılar.

• Lisanslama ve Tescil

Hiçbir sigorta şirketi, Sigorta Denetleme Kurumu'nun Yönetim Kurulu tarafından verilen lisansa sahip olmadan faaliyet gösteremez. Ek olarak Yönetim Kurulu'nun geçici onayı olmadan, herhangi bir şirketin Ticaret Sicili Müdürlüğü'ne kaydı yapılmaz.

Şunu belirtmek gerekir ki; lisans, Sigorta Teftiş Yasası'na ekli A Tablosu'na (Genel Sigorta) ve B Tablosu'na (Tekâfül) dahil olan bütün sigorta çeşitleriyle işlem yapmak için edinilebilir.

İslamî Sermaye Piyasası

Sudan'daki Sermaye Piyasasına Genel Bir Bakış

2014 yılında Malezya'dan sonra en büyük ikinci sukuk ihraççısı

1998'den itibaren Finansal Hizmetler Şirketi tarafından yönetilmekte

En fazla ihraç edilen çeşit, "shahama" olarak da bilinen Devlet Müşâreke Sertifikaları (DMS)

Sukuk ticareti, 1994 yılında Hartum Menkul Kıymetler Borsası aracılığıyla başladı

Yeni elektronik ticaret sistemi (2013), ticaret hacminin %125,45'lik bir artışla 301,9 milyar SDG'ye ulaşmasını sağladı

Temel aktörler; telekomünikasyon şirketleri ve finansal kurumlar

Zirvedeki yatırımcılar; ticari bankalar (yatırımcı tabanının %22,3'ünü oluşturuyor)

2007 yılında yedi yıl vadeli yalnızca bir tane kurumsal sukuk ihraç edildi

Perakende sukuk piyasasının kullanılmayan potansiyeli (özellikle selem sukuk aracılığıyla tarım şirketleri için)

Açık uçlu, 750 milyon SDG tutarındaki bir fon aracılığı ile Merkez Bankası tarafından sunulan yeni likidite yönetim aracı

Hartum Menkul Kıymetler Borsası (KSE), menkul kıymetlerin ve sukukun (İslamî bonoların) alım-satımının arz ve talep mekanizmasına göre gerçekleştiği sabit bir yerdir. Bu işlemler, yeni menkul kıymetlerin ihracını (birincil piyasa) ve bunlar üzerindeki tasarruf haklarının devrini (ikincil piyasa) düzenleyen mevzuatlar ve kanunlar çerçevesinde yürütülmektedir.

Birincil piyasa ve ikincil piyasa olmak üzere iki tür piyasa mevcuttur.

KSE'deki birincil piyasa, mevcut mevzuatlar ve kanunlar çerçevesinde menkul kıymetlerin halka açık bir şekilde ihraç edildiği piyasadır. Birincil piyasa, sermayesini arttırmak isteyen mevcut şirketleri veya yeni kurulan şirketlerin menkul kıymetlerini takibe almak amacıyla, 1994 Ekim'inde kuruldu.

İkincil piyasa ise, daha önce birincil piyasada ihraç edilmiş olan menkul kıymetlerin ticaretinin ve tasarruf hakkı devrinin yapıldığı piyasadır. Bu işlemler, pay sahiplerinin halka açık anonim şirketlerindeki ya da yatırım fonlarındaki haklarını, servetin menşesine ya da kendi payını elden çıkarmak istemeyenlerin haklarına önyargısız yaklaşarak, başka yatırımcılara sattığı ikincil piyasalarda gerçekleşmektedir. Bu tarz bir piyasa yatırımcının doğrudan piyasa açılabilmesi için daha elverişlidir.

KSE, İslamî kurallara uygun şekilde işlemekte ve bünyesindeki gözetim organı sayesinde yapılan işlemlerin ve satıcıların elindeki menkul kıymetler ile finansal araçların meşruiyetini denetlemektedir.

Piyasa Görünümü

Hartum Menkul Kıymetler Borsası (KSE), gelişim ve ilerleme açısından uzun bir mesafe katetti. KSE'nin kuruluşu, kendisine bağımsız bir yasal statü sağlayan Hartum Menkul Kıymetler Borsası Yasası'nın 1994 yılında Geçici Ulusal Meclis tarafından çıkarılmasıyla gerçekleşti. Kuruluşundan itibaren KSE, hem yönetsel olarak hem de piyasa ile ilişkisi bakımından dikkate değer bir ilerleme sağladı. Listelenen şirketlerin piyasa değerinde 1997'de büyük hacimli bir artış yaşandı ve şirketlerin toplam değeri 31 milyon dolardan 139 milyon dolara yükseldi. Ayrıca, KSE'yi etkinleştirmek için Finansal Yatırım Bankası kuruldu. Diğer yandan KSE, 2014 yılında Afrika ve Ortadoğu Merkezi Saklama Kuruluşları Birliği'ne (AMEDA) tam üye olmaya hak kazandı ve Bahreyn'deki yıllık buluşmaya katıldı.

Tablo 8.

Hartum Borsası'nda Listeli Şirketler ve Sertifika İhracı (2004-2013)

Faaliyet	2004	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Birincil Piyasa							
İhraçların Değeri	2,170,000,000	5,887,484,225	7,498,649,587	11,578,950,168	13,232,042,415	15,284,968,555	15,171,000,000
İkincil Piyasa							
Listeli şirketlerin sayısı	48	53	53	55	56	59	60
Yatırım ortaklıklarının sayısı	6	28	34	25	25	26	27

İKAM Ülke Raporu

İşlem gören sertifikaların sayısı	42	28	34	45	45	42	45
Piyasa sermayelendirmesi	3,689,881,596	8,131,776,590	7,589,316,950	6,391,200,061	7,062,982,659	9,634,88,645	11,188,777,913
İşlem gören hisselerin sayısı	2,185,994,488	281,609,805	164,712,836	166,548,512	106,512,121	172,580,585	80,857,419
İşlem gören sukuk sayısı	30,790	4,977,907.00	4,228,900.00	1,791,114.00	7,333,445.00	5,793,575	1,447,341
Sertifikaların sayısı	102,108	2,421,055	3,417,714	4,056,906	3,892,066	5,116,623	6,983,324
İşlem gören sertifikaların ve fonların sayısı	132,898	7,398,962	7,646,614	5,848,020	11,225,511	10,910,198	8,430,665
Ticaret hacmi	447,722,927	1,879,185,955	2,246,552,029	2,422,315,002	2,562,626,975	3,073,607,167	3,885,405,658
Yapılan sözleşmelerin sayısı	3,534	8,569	8,069	8,266	7,870	12,719	16,435
Hisse senetlerinin sayısı	791,922,370	12,600,742	3,473,469	3,803,710	41,306,712	259,497,440	22,633,359
Piyasa Değeri	9,872,305	18,449,709	4,465,403	6,660	147,201,836	107,928,150	7,293,785,384

Kaynak: Hartum Borsası, Yıllık Rapor (2013)

Piyasa Hacmi Görünümü

Şirketlerin toplam piyasa değeri, belirli bir periyotta, tedavüldeki hisse senetlerinin sayısının piyasadaki mevcut değerleri ile çarpılması sonucu belirlenmektedir. KSE'de listelenen şirketlerin piyasa değeri 2012'de 9.63 milyar SDG iken bu miktar 2013'ün sonunda 11.188 milyar SDG'ye çıkmıştır.

KSE, menkul kıymetlerin alım-satımında oynadığı aracı rolün yanında, Sudan'daki finansal piyasaları düzenlemekte ve denetlemektedir. Kurum ayrıca, anlaşmanın tarafları arasında adil muameleyi temin etmekle yükümlüdür. KSE'deki alım-satım işlemleri, 2013'te elektronik alım-satım sisteminin kurulmasıyla, 2013 ve 2014 yıllarında artışa geçti. Yeni alım-satım sistemi, etkililik ve angajman yönünden yerel piyasayı modernize etti. Yeni sistemle birlikte alım-satım hacminde bir sene içerisinde %154.1 artış yaşandı ve 2013'te 133.9 milyon SDG olan işlem hacmi 2014 yılında 301.9 milyon SDG'ye ulaştı. Bu da KSE'nin daha yüksek likidite oranıyla beraber etkinliğinin giderek arttığını

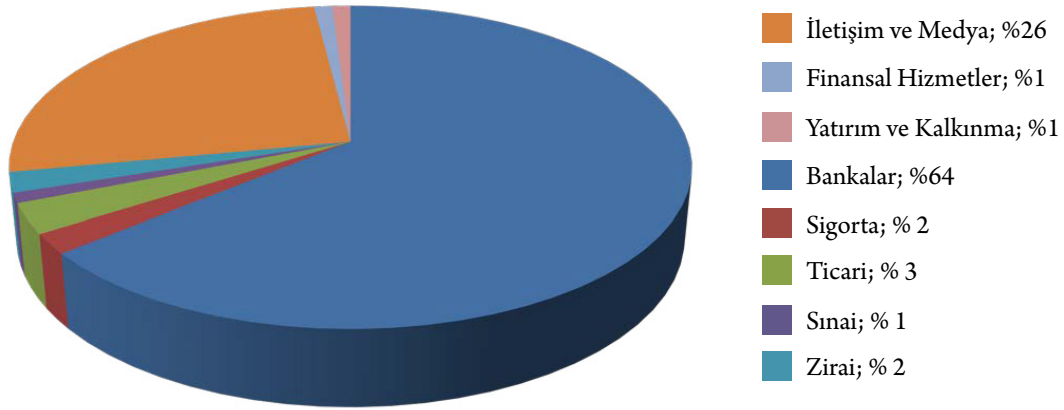
Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

gösteriyor. Haberleşme ve finans kurumları, 2014 yılında ikincil piyasadaki toplam ticaret hacminin %98.1'ini oluşturarak en aktif iki sektör oldu. Fakat bu durum 2013 yılında biraz farklıydı; haberleşme %71.6'lık bir paya sahipken finansal hizmetlerin payı %17.6'ydı.

Tablo 9.
İkincil Piyasalarda Listelenen Şirketlerin Sınıflandırılması, Piyasa Değeri ve Payı (2013)

Sektör	Piyasa Değeri	%
Bankalar	7,124,851,067	64%
Sigorta	194,206,937	2%
Ticari	343,775,377	3%
Sınai	151,667,489	1%
Zirai	223,200,974	2%
İletişim ve Medya	2,875,663,344	26%
Finansal Hizmetler	108,986,682	1%
Yatırım&Kalkınma	166,449,042	1%
Toplam	11,188,777,913	100%

Kaynak: Hartum Borsası, Yıllık Rapor

Şekil 17. 2013'te Listelenen Şirketlerin Sektörlere Göre Piyasa Sermayelendirmesi

KSE, nihayetinde tüm piyasa aktörlerinin fiziksel olarak KSE binasında bulunmalarına gerek kalmadan oldukları yerden işlemleri yürütmelerini sağlayacak alım-satım sistemini daha da geliştirme konusunda istekli. Ayrıca 2014 yılında artan ticaret hacmini dikkate alan KSE yetkilileri, gayrimenkul, döviz ve altın gibi önceden var olmayan yeni piyasaları alım-satım platformuna dâhil ederek daha geniş bir yatırımcı tabanına hizmet etmeyi düşünüyorlar.

İKAM Ülke Raporu

Tablo 10.
Hartum Borsası'nda Sektörlere Göre Ticaret Hacmi

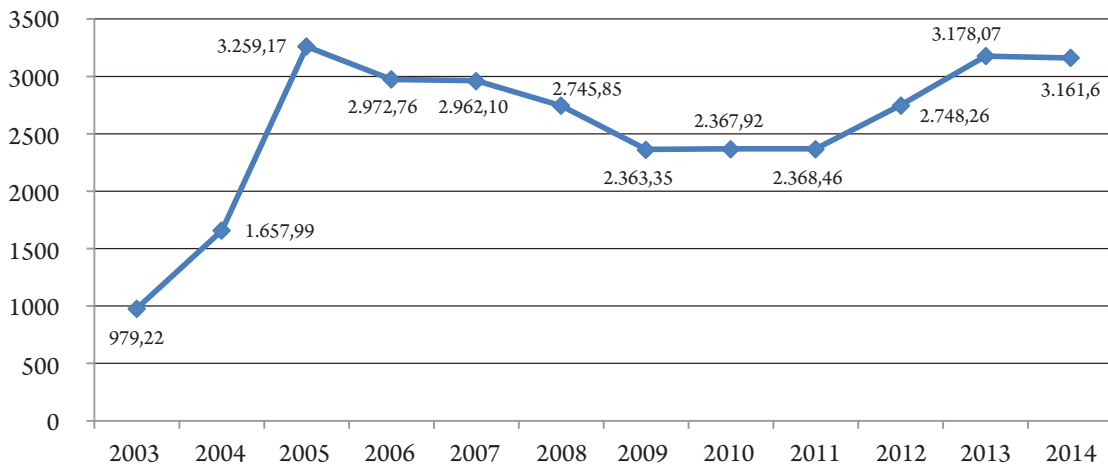
Sektörler	2013				2014			
	İşlem Gören Hisselerin Sayısı ('000)	Ticaret Hacmi (SDG '000,000)	Yapılan Sözleşmelerin Sayısı	(%)	İşlem Gören Hisselerin Sayısı ('000)	Ticaret Hacmi (SDG '000,000)	Yapılan Sözleşmelerin Sayısı	(%)
Finansal Kurumlar	12,525	9.9	285	7.4	92,550	141.5	366	46.9
Sigorta	1,715	1.6	32	1.2	109,702	0.1	11	0
Ticari	66,025	0.5	40	0.4	20,964	0.2	11	0.1
Sınai	30,820	0.01	2	0	109	0	2	0
Zirai	-	0	0	0	2,858	2.9	2	1
Haberleşme	43,841	95.9	239	71.6	66,110	154.5	165	51.2
Finansal Hizmetler	5,264	23.6	16	17.6	2,507	1	11	0.3
Yatırım ve Kalkınma	17,420	2.4	61	1.8	10,881	1.7	31	0.5
Toplam	177,420	133.91	675	100	305,681	301.9	599	100

Kaynak: Hartum Borsası (KSE)

KSE İndeksi

Bu indeksin amacı, KSE'de listelenmiş şirketlerin hisse senetlerinin fiyatlarında oluşan değişimleri belirli bir periyot dahilinde ölçmektir. Arap Para Fonu¹⁶ eşitlikleri kurarak formülün hesapladığı khartum indeksini Ekim 2003'de 1000 puan olarak başlatırken, Index'in Aralık 2014'de 3161,6 puana ulaştığını açıkladı.

Arap Para Fonu denklem kurdu ve Hartum İndeksini hesaplayan formül 2003 yılının ekim ayında açıklandı ve Aralık 2014'ün sonunda 3161.6 puana ulaşana kadar 1.000 puana ulaştı.

Şekil 18. KSE İndeksi (2003-2014)

Kaynak: Hartum Borsası (KSE), Yıllık Rapor (2014)

Sukuka Bakış

Sudan'da İslamî bankacılık sisteminin 1983 yılında uygulanmasından sonra, mali yetkililer kendilerini likidite yönetimi için doğrudan araçlar (yönetimsel ve niceliksel araçlar) ile kısıtlanmış buldular. Bu nedenle geleneksel araçların yerini alacak alternatif İslamî araçlara duyulan acil ihtiyaç ortaya çıktı. Böylelikle, Şeriat Yüksek Teftiş Kurulu ile beraber IMF'den uzmanların bir buçuk yıl süren yoğun çabaları neticesinde ilk nesil sukuklar; Merkez Bankası Müşâreke Sertifikaları (MBMS) ve Devlet Müşâreke Sertifikaları (DMS) ortaya çıktı. DMS'ler Sudan hükûmeti adına Maliye ve Ulusal Ekonomi Bakanlığı tarafından ihraç edilmektedir. Sudan Finansal Hizmetler Şirketi eliyle de pazarlanmaktadır.

Sudan Merkez Bankası ya kendi bünyesindeki bir departman eliyle ya da bu işi yürütecek bir şirket kurarak bu sukukların ihracını yönetebilirdi; nihayetinde ikincisini tercih ederek 1998'de Sudan Finansal Hizmetler Şirketi'ni kurdu.

Sukuk İhracı ve Yapısı

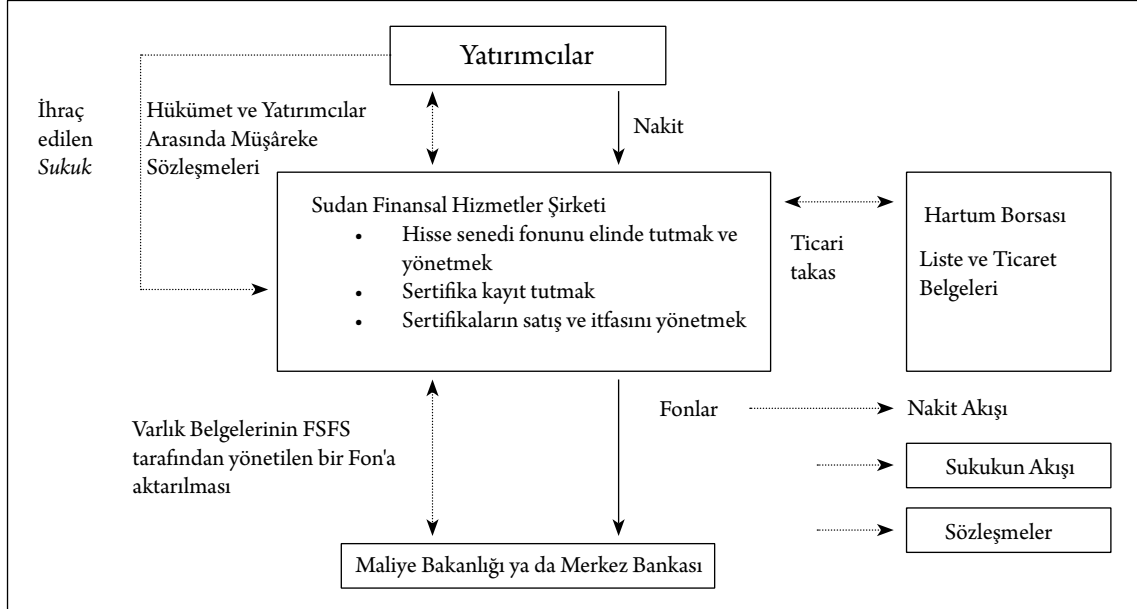
Sudan hükûmeti, 1998'den itibaren KSE ve Merkez Bankası aracılığıyla yıllık sukuk ihracı bağlamında sermaye piyasalarında oldukça etkin. Yatırımcıların büyük çoğunluğu yerli; dolayısıyla ciddi bir yabancı yatırımcı eksikliği var. Likiditeyi piyasaya aktarma amacıyla hükûmet tarafından düzenli olarak ihraç edilen üç çeşit sertifika var. Bunlardan en etkin olanı, shahama olarak da bilinen ve üç ayda bir müşâreke olarak ihraç edilen Devlet Müşâreke Sertifikaları'dır (DMS). DMS'ler, likidite yönetimi ve hükûmetin bütçe açığının kapatılması için borç vermesi amacıyla ihraç ediliyor. DMS'ler ayrıca bir yıllık vadeyle ve 500 SDG değerinde ihraç ediliyor. Yatırımcı bu değerdeki sertifikadan istediği miktarda alabiliyor. Diğer sertifika türleri ise şöyle: Devlet Yatırım Sertifikaları (DYS) ve Merkez Bankası İcâre Sertifikaları (MBİS).

DMS'ler için Ödeme Yöntemi

Ödeme, karşılıklı çek ya da Sudan'da bulunan herhangi bir yetkili bankadan yapılacak transfer ile nakit olarak yapılır.

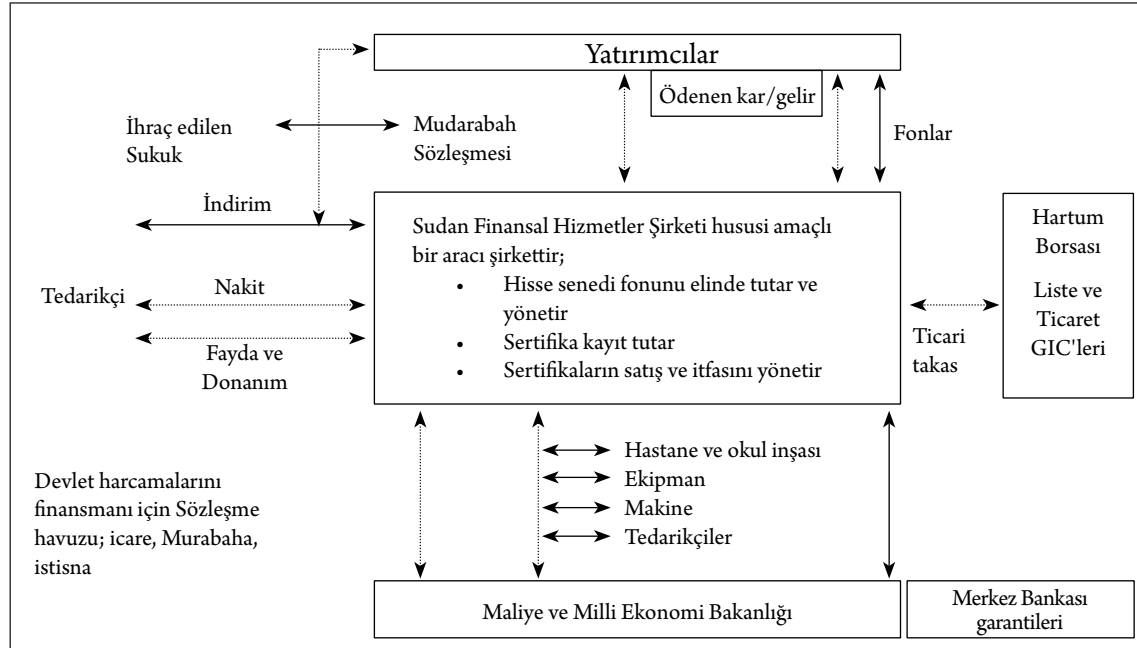
- Nakit ödeme durumunda, Sudan Finansal Hizmetler Şirketi'nden ödenecek miktar ile ilgili olarak alınan ödeme mektubuyla, Sudan Merkez Bankası'na yapılmalıdır.
- Karşılıklı çek ile ödeme yapılması durumunda, çek Sudan Finansal Hizmetler Şirketi adına olmalıdır. Yetkili, yatırımcıya çekin alındığına dair bir makbuz vermelidir.

Sukuk Yapı Türleri

Şekil 19. Merkez Bankası Müşareke Sertifikaları Devlet Müşareke Sertifikaları

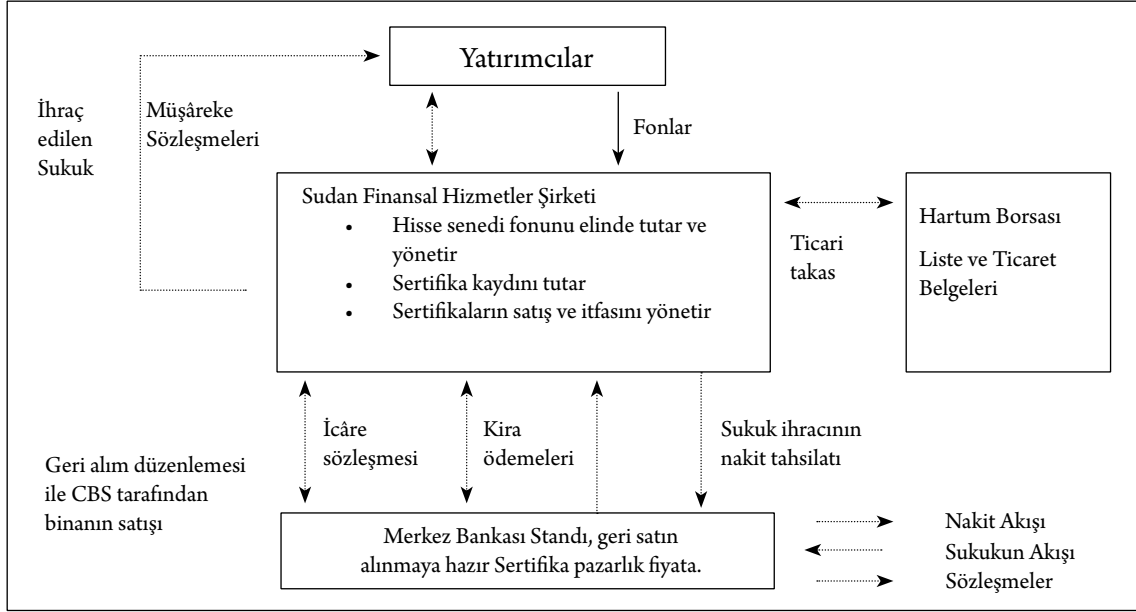
Kaynak: Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM), Sukuk Raporu, Mart 2016

Şekil 20. Devlet Yatırım Sertifikaları

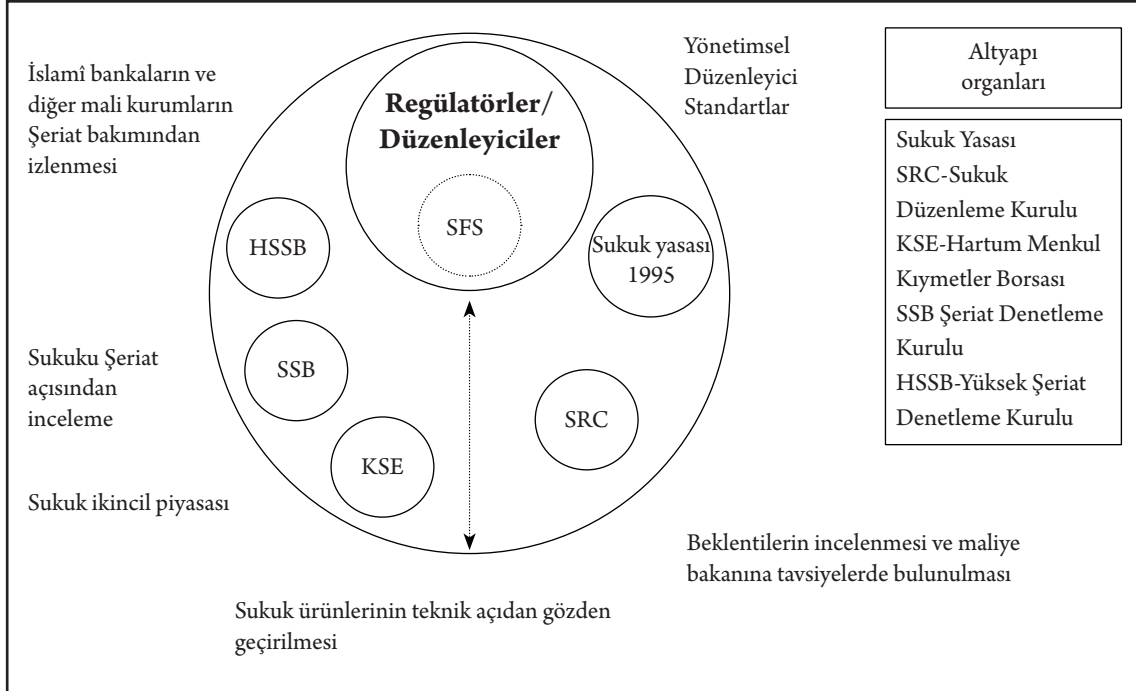
Kaynak: Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM), Sukuk Raporu, Mart 2016

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Şekil 21. Merkez Bankası İcâre Sertifikaları

Kaynak: Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM), Sukuk Raporu, Mart 2016

Şekil 22. Sukuk İçin Düzenleyici Çerçeve

Kaynak: Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM), Sukuk Raporu, Mart 2016

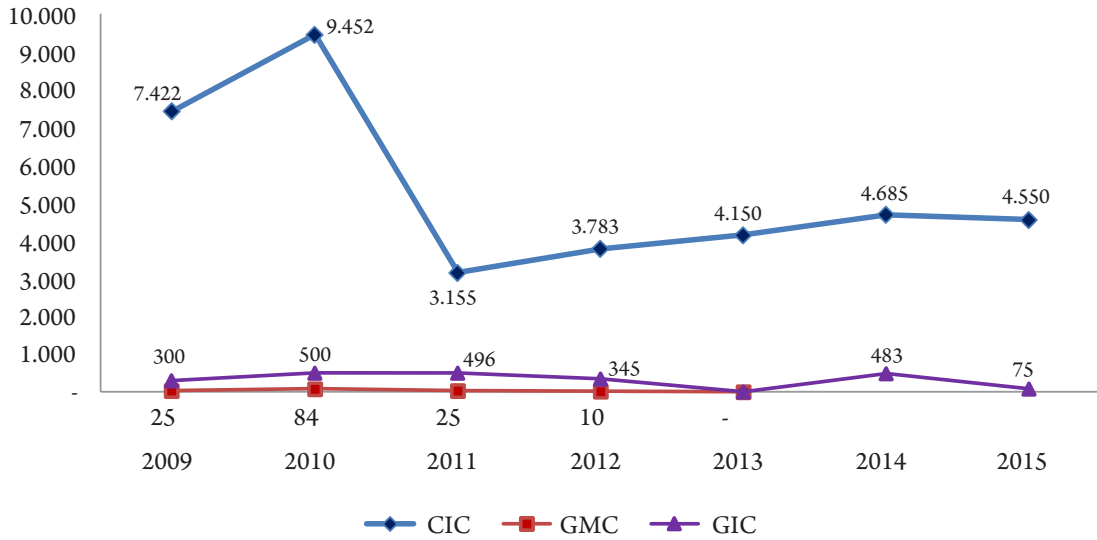
İkincil Piyasa Faaliyeti

KSE'de İslamî sukuk ile ilgili yapılan işlem sayısının 2014 yılında 22,002'ye ulaşması ve bunun da yürütülen bütün işlemlerin %97'sine denk gelmesi ile beraber sukuk ticaretinin toplam değeri 2014 yılında 5,455.8 milyon SDG'ye çıktı ki bu da ticareti yapılan toplam değerın %94.7'sini oluşturuyordu. Aşağıdaki tabloda bunlarla beraber diğer göstergeleri de görebilirsiniz.

Tablo 11. İşlem Görmüş Sukuk: İkincil Piyasa Göstergeleri	
Öge	2014
İşlem Gören Hisselerin Sayısı	175,035,760
İşlem Gören Sukuk Sayısı	10,686,716
Toplam Ticaret Hacmi	5,761.7 (SDG Millions)
Yapılan İşlem Sayısı	22,670
Listeli Şirketlerin Sayısı	65
Sermaye Piyasası	13,501.1 (SDG Millions)
Birincil Piyasa	23,948.09 (SDG Millions)

Kaynak: Hartum Borsası

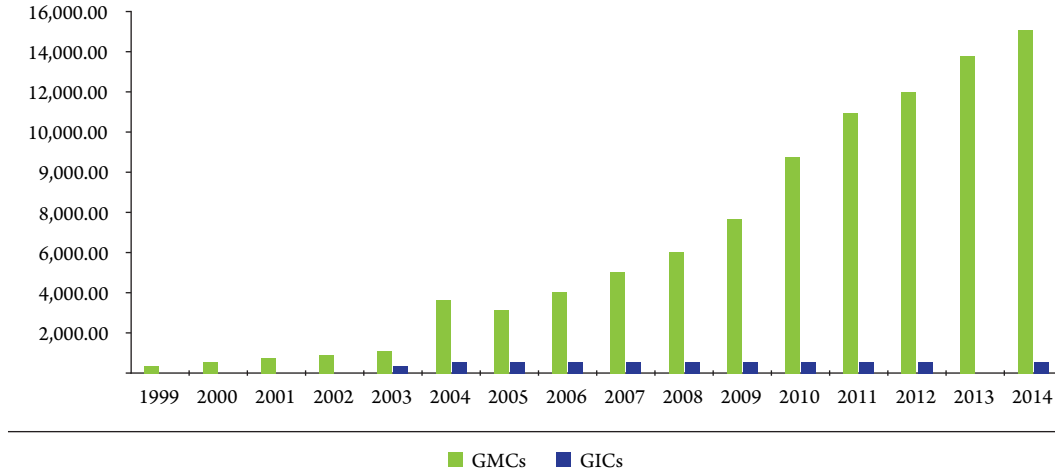
2014'te, ülkenin bütçe açığının %29'u DMS ve DYS ihracıyla, %4'ü de MBİS ihracıyla finanse edilmiştir. Bankalar artan bir şekilde devlet tarafından ihraç edilen sukuklara yatırım yapmaktadır. 2014 itibarıyla, yatırımcı tabanının %22.3'ünü Merkez Bankası'nın oluşturduğu DYS ihracında yatırımcıların yarıya yakını ticari bankalardır. Hem DMS'ler hem de DYS'ler üç ayda bir ihraç edilmesine rağmen, 2014 yılında %13.3 oranında perakende satışı olan DMS'lere nazaran DYS piyasasında ciddi bir perakende satış eksikliği vardır. Perakende sukuk yatırımcıları şu önemli niteliklere sahiptir: 1) Öncesinde pek dikkate alınmayan yeni bir yatırımcı tabanı teşkil ediyorlar; 2) halk için yeni yatırım

Şekil 23. İhraç Edilen Sukuk Çeşitleri (2009-2015)

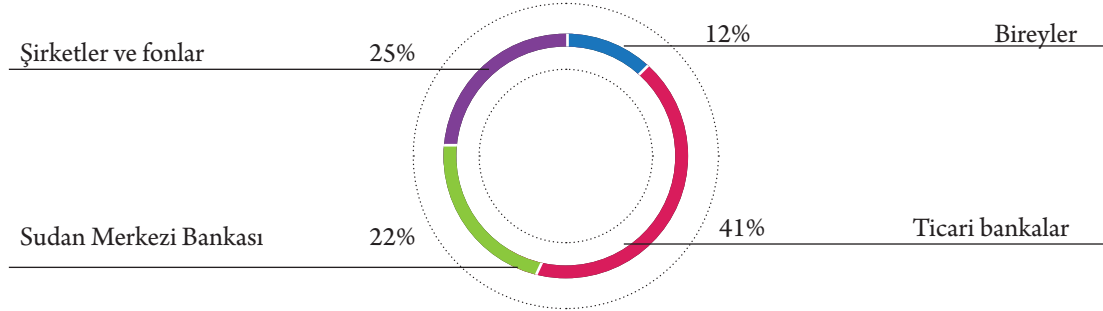
Kaynak: Hartum Borsası

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Şekil 24. Sukuk İhracının Gelişimi

Kaynak: Hartum Borsası

Şekil 25. İhraç Edilen Sukuk Çeşitleri (2009-2015)

imkânları oluşturuyorlar ve 3) sermayelerini sabit mevduat hesaplarına koymak yerine ülkeyi daha fazla kalkındırmak için insanların parasını değerlendiriyorlar.

1999'daki ilk ihraçtan itibaren DMS'ler hızla büyümektedir. Bu artan talep, yatırımcıların hedefleri ile uyumlu yüksek likidite ile beraber yüksek kâra, risksiz olmasına ve kısa vadeye (bir sene) bağlıdır. Diğer taraftan DYS'ler ise DMS'ler kadar tutulmamaktadır ve durağan kârın yanında uzun vade (iki ila altı sene) dolayısıyla ağır ilerleyen bir gelişim seyrine sahiptir. 2013 yılında DMS ihracı önceki yıla göre %8.5 oranında artarken; DYM ihracı, bazı sukukların vadesini doldurması sebebiyle hiç ihraç yapılmaması sonucu düşüş yaşamıştır.

Yukarıdaki şemada açıkça görüldüğü üzere, en fazla sukuka %41 ile ticari bankalar, sonra sırasıyla %25 ile şirketler ve fonlar, %22 ile Merkez Bankası ve %12 ile bireyler sahiptirler.

Yüksek Enflasyon, Yüksek Getiri

Yüksek enflasyon ile beraber DMS, DYS ve MBİS'lerin getirileri birdenbire çok yükseldi. Sudan'daki enflasyon, 2013 ve 2014 yıllarında ortalama %36.9 ile Afrika'daki en yüksek enflasyon oranıydı. Yüksek enflasyon temelinde, döviz kurundaki düşüşten ve Eylül 2013'te hükümetin benzin fiyatını

İKAM Ülke Raporu

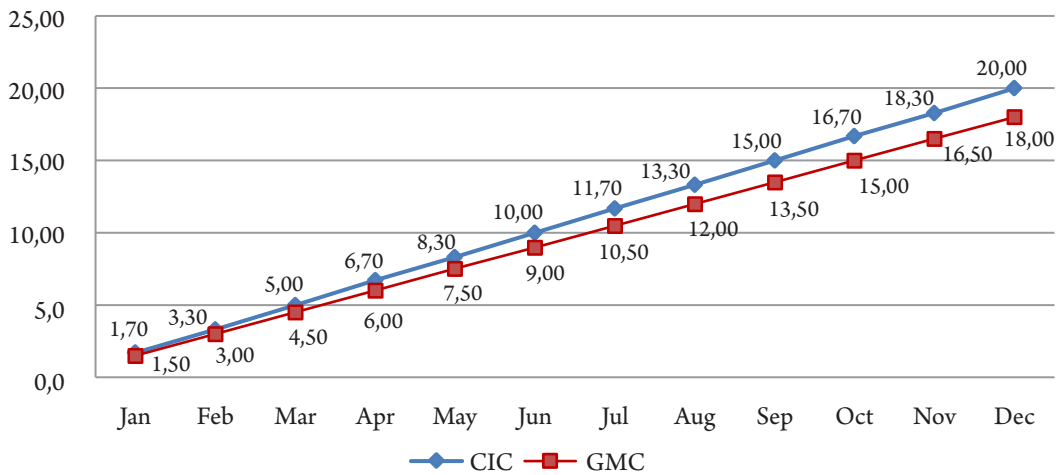
ikiye katlayacak bir kararlarla yakıt sübvansiyonlarını arttırmasından kaynaklanmaktaydı. Fakat 2013 Eylül'ünde benzin fiyatlarının artışıyla ortaya çıkan tek seferlik etkinin yok olmasıyla, enflasyon oranı 2015 yılında istikrara kavuşarak, Mart ayında %23.2'ye geriledi. Enflasyon oranındaki bu cüzi düşüş, Sudan Meclisi Ekonomi Alt Komisyonu'nun Başkanı al-Safi Hajeer tarafından yönetilen yeni bir bütçe programının geliştirilmesiyle sağlanmıştı. Program, enflasyonu geriletmeyi ve önemli para birimlerinin Sudan poundu karşısındaki döviz kuru oranını istikrarlı hale getirmeyi amaçlıyordu. Fakat yine de yaşanan düşüşe rağmen hâlâ yüksek bir enflasyon oranı var.

Kullanılmayan Potansiyel

Sudan sukuk piyasası, işin şirket boyutunda hâlâ ciddi bir ilerleme kaydedememiş durumdadır. Bugün itibariyle, devlet tarafından düzenli olarak ihraç edilen sukuklara ek olarak yalnızca bir şirket sukuk ihraç etmektedir. Sukuk çeşitliliği, korporatif sukuk piyasasının gelişiminde önemli bir rol oynayabilir. Zaway'daki mevcut bilgiye göre, sukuk ihraç eden tek şirket, Güney Sudan ayrılmadan önce 2007 yılında ihraç yapmış olan *Berber Cement* şirkettir. Şirket, yedi yıl vadeli müşâreke sertifikalarıyla 130 milyon dolar para toplamıştır. Sukuk, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri başta olmak üzere bölgesel bankalar tarafından tamamen onaylanmakta ve bu da Sudan'daki korporatif ihraçlara yatırım yapmaya dair ciddi bir yatırımcı iştahı olduğunu göstermektedir.

CIA tarafından hazırlanan *World Factbook* (2013) verilerine göre, Sudan ekonomisi üç sektör; hizmet sektörü (%39), sanayi sektörü (%33.6) ve tarım sektörü (%27.4) etrafında şekillenmektedir. 2011'de Güney Sudan'ın ayrılması, ülkedeki toplam ihracatın %95'ine tekabül eden ve devlet gelirlerinin %36'sını oluşturan petrol gelirlerindeki düşüş dahil birçok ekonomik şoku tetiklemiştir. Bu ekonomik şoklar, çift haneli enflasyon oranı dahil önemli makroekonomik ve mali sıkıntılara yol açmıştır. Sudan bugün, ekonomisini çeşitlendirmek için her zamankinden çok tarıma ve besi hayvancılığına muhtaçtır. Tarım sektörü, makroekonomik istikrara katkı sağlayabilmek için daha fazla yatırıma ihtiyaç duymaktadır. Tarım sektöründe faaliyet gösteren şirketler, selem yapısını kullanarak işlerini büyütmek için perakende sukuk piyasasına dahil olabilirler.

Bilhassa selem, tarım sektörü için elverişli olabilir çünkü tarım sektöründe para önceden nakit olarak ödenir ve ürünlerin teslimi ileriki bir zamanda hasat mevsimini takiben olur. Perakende sukuk, En-

Şekil 26. MBİS & DMS Sukuk Verim Eğrisi

doneya ve Pakistan gibi birkaç ülke hariç küresel sukuk piyasasında oldukça ihmal edilmiştir. Benzer şekilde Sudan bankaları da, likidite gereklilikleri ve sermaye yeterlilikleri bağlamında karşılaştıkları zorluklar açısından sukuktan istifade edebilirler. Sudan Merkez Bankası'nın uymak zorunda olduğu Basel III Kriterleri'nden bir tanesi, İslamî finans kurumlarının (İFK) mali şokların üstesinden daha iyi gelebilmesi için, İslamî bankaların sermaye pozisyonlarını iyileştirmek adına daha üst düzey sermaye kullanmalarını gerektirmektedir. Bu kriterler ayrıca, İFK'lerin para piyasası araçlarına daha az bağımlı olmaları için daha çok miktarda likiditeyi idare etmelerini şart koşar. Oransal olarak, Basel III ile gelen değişikliklerden bir tanesi, bütün İFK'lerin müşterek öz sermayenin birinci aşamasında minimum %4.5 sermaye yeterliliği oranını (daha önce Basel II Kriterleri'ne göre %2'ydi) sağlama zorunluluğudur. Sukuk hâlihazırda bu kriterleri sağlamaya çalışan Sudan'daki finansal kurumlar için istifade edilebilecek geçerli bir seçenektir.

Amerikan Yaptırımlarının Oluşturduğu Tehditler

Amerika Birleşik Devletleri tarafından uygulanan yaptırımlar, Sudan ekonomisine ciddi bir tehdit oluşturmakla beraber özellikle Batılı ülkelerdeki ve KİK ülkelerindeki bazı bankaların ithal edilen buğday karşılığında akreditif sağlamayı reddetmesinden ötürü zayıflayan buğday stoklarına ciddi darbe vurdu. Tarihsel açıdan bakarsak, Fransa'nın en büyük çok uluslu bankası olan BNP Paribas, Sudan'daki ve yaptırım kapsamında bulunan başka ülkelerdeki müşterilerinin işlemlerini yürüttüğü için, zorluklarla karşılaştı. Mart 2014'te, Suudi Arabistan'da ve Avrupa'da bulunan birçok banka ABD'den gelen baskılar sonucu Sudan bankaları ile iş yapmayı durdurdular. Sudan ancak yaptırımlar kaldırıldığında, yabancı yatırımcıları çekebilecek durumdadır. Arz ve talep arasındaki uçurumun, 2016'da 90 milyar doları bulması beklenirken,¹⁷ sukuk için talebin ileride daha da artacağını düşünürsek, yaptırımların kaldırılması, yatırımcı tabanının çeşitlendirilmesine ve sukuk piyasasının desteklenmesine yardımcı olurdu.

Yaptırımlar, yabancı yatırımların ülkeye girişini arttırmak adına Sudan hükümetinin çözmeyi planladığı bir mesele olarak ortada duruyor. İlaveten, yaptırımların kaldırılması, Sudan Dışişleri Bakanlığı tarafından ifşa edildiği kadarıyla, ABD tarafından el konulan 48.22 milyon doların da serbest kalması anlamına gelecek. Sudan'da bu zaman kadar yaptırımların hafiflediği tek alan kişisel iletişim. ABD Hazine Bakanlığı'na bağlı Yabancı Varlıkları Denetleme Ofisi (*Office of Foreign Assets Control-OFAC*) Şubat 2015'te, Sudan'ın akıllı telefon ve dizüstü bilgisayarlar dâhil kişisel iletişim donanımlarını ve yazılımlarını ihraç edebileceğini duyurdu. Bu, iletişim araçları yoluyla ifade özgürlüğünün gelişmesine yönelik bir adım olarak görülüyor.

İslamî Finansın Sudan'daki Toplumsal Kalkınmada Rolü

Bu bölüm, Sudan'daki zekât, vakıf ve İslam mikrofinans gibi İslamî sosyal finans sektörünün çeşitli kesimlerinin tarihi eğilimlerini, gelecekteki zorluklarını ve umutlarını ele almaktadır. Makro seviyedeki kapsamlı yasal düzenleme ve politika ortamının yanı sıra mikro düzeyde iyi ve kötü uygulamaları da incelemektedir.

İslamî Sosyal Finansa Genel Bakış

2001 Zekât Yasası ile düzenlenen Zekât Divanı'nın gözetiminde 1980 yılında Zekât Fonu'nun kurulması
2013'te toplanan zekât 1,2 milyar SDG'ye ulaştı
Zekât çoğunlukla ekin ve ticaret envanteri cinsinden toplanıyor
Vakıflar, İslamî Vakıflar Kurumu ve Vakıf Yasası (2008) tarafından yönetiliyor
İslamî mikrofinans, Merkez Bankası'nın politika ve çerçeve oluşturan girişimleri ile yürütülüyor
Mikrofinans Gelişimi Kurumu, 2008 yılında kuruldu
IRADA mikrofinans inisiyatifi, Hartum Bankası tarafından 2009'da kuruldu
Merkez Bankası, bütün bankaların finansal portföylerinin en az %12'sini mikrofinansa ayırmalarını şart koşuyor
Mikrofinans 2014 yılında bir önceki yıla göre %33'lük bir gelişme göstererek 2,1 milyar SDG miktarına ve 1,1 milyon yararlanıcıya ulaştı

Zekât

Zekât, belirlenen minimum seviyenin üstünde varlığa sahip olan, akli başında ve yetişkin Müslüman bireylerin malları üzerindeki zorunlu yıllık vergidir. Bir servetin zekât kapsamına girmesi için, kişi tarafından bir hicri seneden fazla mülk edinilmesi (*hawl*) ve alt sınır eşliğini aşması gerekir (*nisab*). Zekât, tüketim için kullanılan gelire, kişisel ve ailevi kullanıma dahil olan varlıklara uygulanmaz. Zekât, kişinin servet haline getirdiği ve sermaye birikimine kattığı tasarruflar ile beraber tarım ürünlerine uygulanır. Zekât, makine ve araç-gereç gibi üretim aracı hüviyetinde olan varlıklara da uygulanmaz. İslam hukuku, zekât limitinin (zekât kapsamına girecek olan servet miktarının) ve servete göre değişen vergi miktarlarının hesaplanması için ayrıntılı kurallar ortaya koymuştur. Finansal araçların çoğu için oran %2.5'tur.

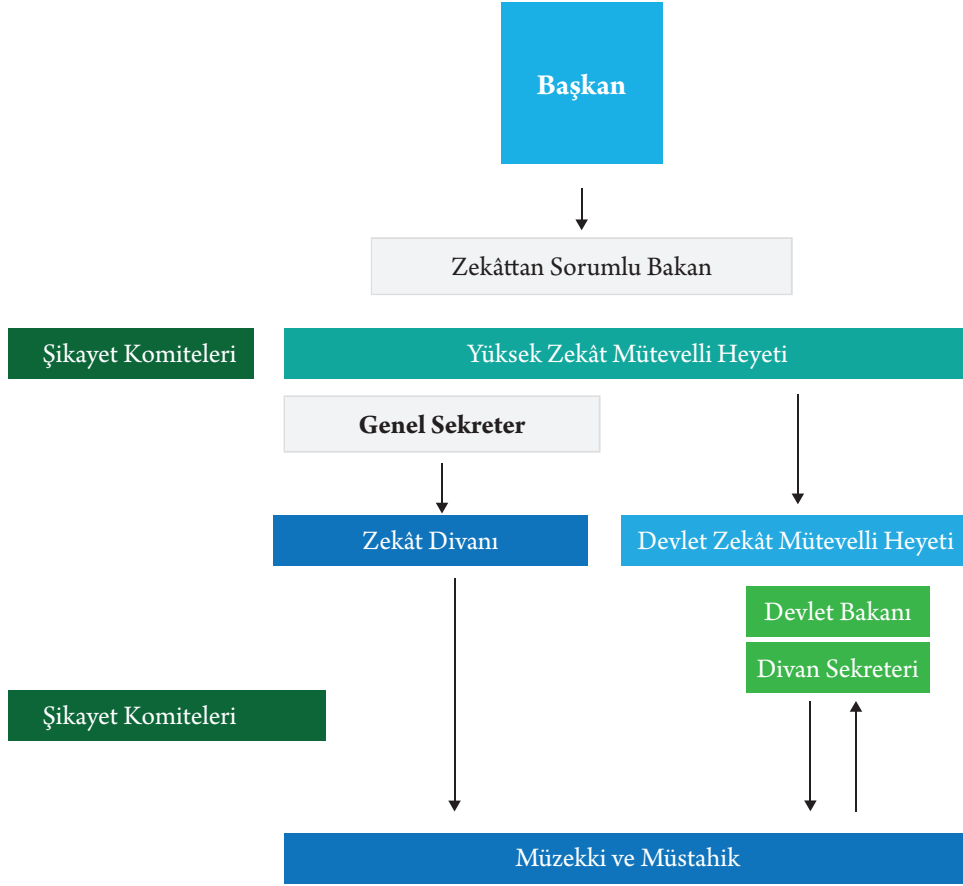
Zekât Hareketliliği

Sudan'daki zekât sistemi zamanla gelişme gösterdi. Sistem, yasal ve düzenleyici çerçevede yapılan proaktif değişikliklerle iyileştirildi. Sudan'da zekâtın resmi organizasyonu, özel kuruluşların İslam hukukuna uygun şekilde zekât toplamasıyla 1980'lerde başladı. Bu durum, Sudan'da art arda çıkan zekât yasalarının zeminini hazırladı.

Gözlemciler, Sudan'daki zekât sisteminin gelişiminde şu evreleri tespit etmiştir:

- İlk evre, 1980 (Hicri 1400) yılında Zekât Fonu'nun kurulmasını içeren zekât yasasının çık-

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Şekil 27. Sudan'daki Zekât Yönetiminin Çerçevesi

rılması ile ilişkiliydi. Yasa, bu aşamada zekât müessesinin herhangi bir zorlamaya dayanmadan, gönüllü bir şekilde canlandırılmasını hedefliyordu.

- İkinci aşama, 1984 yılında zekât ve vergiler ile ilgili çıkarılan yasa ile başladı. Yasa, zekât ödemesini zorunlu kıldı ve zekât ile vergileri tek bir elde topladı.
- Üçüncü aşamayı temsil eden, zekât yasasındaki bir sonraki reform iki sene sonra geldi. 1986'da, zekât vergilerden ayrıştırıldı ve yeni yasa ile bağımsız bir zekât komisyonu kuruldu.
- Dördüncü aşama, boşlukları doldurmak amacıyla zekât yasasında yapılan reformlarla beraber 1990'da başladı. Son olarak, 2001 yılında mevcut zekât yasası yürürlüğe kondu ve zekât, kitlelerin ekonomik refahını arttırmada asli rol oynayacak bir sosyo-ekonomik kurum olarak tesis edildi.

Sudan'da zekât, ulusal bir kurum olarak şu politika hedeflerine sahiptir:

- Kuraklığa, çölleşmeye, felakete ve salgın hastalıklara karşı bir güvenlik ağı oluşturmak,
- Nakdî ve aynı yardımlar sağlayarak yoksulluğu azaltmak,
- Yoksullar ve ihtiyaç sahipleri için çeşitli projeler ortaya koymak ve bu tarz projelere katılmak,
- Küçük projeler için yapılan yardımlarda stajı zorunlu kılarak işsizlikle mücadele etmek.

İKAM Ülke Raporu

Sudan'daki en yüksek zekât organı, Zekât Divanı'dır. Bu kurum, zekât sorumluluğunu belirlemek ve zekâtı toplamak için gerekli bütün önlemleri alma yetkisine sahip bağımsız bir tüzel organdır. Ayrıca bu kurum, zekâtın toplumsal hedefleri doğrultusunda ve Şeriat'a uygun olarak zekâtın meşru hak sahiplerine dağıtımından sorumludur. İlâveten, zekât müessesesi hakkındaki toplumsal farkındalığı arttırmak da kurumun bir sorumluluğudur. Divan, bu konuda en yüksek otorite olan Yüksek Zekât Mütevelli Heyeti denetiminde faaliyet göstermektedir. Merkezdeki yapı, eyalet düzeyinde de aynı şekilde uygulanmaktadır ve eyalet bazlı organizasyon da Zekât Divanı'na bağlıdır. Altyapı köylere kadar taşınarak bütünsel bir adem-i merkezileşme hedeflenmiştir.

Zekâtın Toplanması

Tablo 12.
Sudan'da Toplanan Zekâtın Büyüme (2004-13)

Yıl	Tutar ('000 SDG)	Büyüme Oranı (%)	Tutar ('000 USD)	Büyüme Oranı (%)
2004	271,352	12.0	117,978	12.0
2005	314,483	16.0	157,242	33.3
2006	357,141	14.0	178,573	13.6
2007	404,486	13.0	183,858	3.0
2008	445,281	10.0	202,400	10.1
2009	497,439	12.0	198,976	-1.7
2010	592,637	19.0	219,495	10.3
2011	807,801	36.0	183,592	-16.4
2012	1,198,636	48.0	210,289	14.5
2013	1,299,678	8.0	220,286	4.8

Kaynak: İslami Toplumsal Finans Raporu 2015, IRTI

Hesap verebilirlik ve yönetim açısından iyi bir sistem, ülke çapında adem-i merkezileşen bir altyapının oluşturulmasını ve böylelikle toplanan zekât miktarının artmasını sağladı. Sudan'da son 10 senede toplanan zekâtın zaman serileri analizi Tablo 12'de gösterilmiştir. Toplanan zekât miktarı, yıllık ortalama %19'lük büyüme oranıyla 2000'den 2013'e gelindiğinde 119.1 milyon SDG'den 1,299.7 milyon SDG'ye yükselmiştir. Dolar açısından değerlendirildiğinde, Sudan poundu zamanla dolar karşısında değer kaybettiğinden büyüme oranı yıllık %7.2 ile daha az çarpıcı hale geldi. (200 Sudan dinarının bir dolar ettiği) 2007 yılında, dinar yerine Sudan poundunun gelmesiyle temmuz ayında Sudan poundunun dolara oranı 1/2'ydi. Daha sonra bu oran; Aralık 2010'da 1/2.5'a, 2011'in sonunda 1/2.67'ye, 2012 ve 2013'te 1/4.4'e ve 2014'ün sonunda 1/5.85'e geriledi. Dolar bazlı etkin zekât artışı, böylesi bir aşırı olumsuz döviz hareketi sonucu durağanlaştı. Büyüme özellikle 2011 ve 2012 yıllarında, sırasıyla %36 ve %48 oranlarıyla etkileyiciydi. 2013 yılında ise, ekin iflası dolayısıyla ekinden gelen zekâtın azalmasıyla büyüme %8 oranına geriledi.

Geçmişte toplanan zekât oranı etkileyici gözüktü de daha gidilecek çok yol var. Sudan Zekât İlimleri Enstitüsü'nün 2013 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, Sudan'ın mevcut ekonomik büyümesi göz önüne alındığında, zekât tabanının 193 milyar SDG'ye ve toplanan zekât miktarının 5.8 milyar SDG'ye yükseldiği tahmin ediliyor. 2013'te toplanan zekât miktarının 1.2 milyar SDG olduğunu dikkate alırsak, her beş pound zekâtın, dört poundunun toplanmadığı anlaşılıyor. Bu durumun esas

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

sebeplerini ve zekât toplamının temel zorluklarını tespit etmek için toplam zekâti, zekât tabanının kaynaklarına göre kısımlara ayırdık ve Sudan'daki zekât kompozisyonunun kendine has taraflarını araştırdık. Zekâtın büyük bir kısmı, ekin olarak tarım sektöründen geliyor. Bunun sebebi ülkenin zirai yapısıdır. Tablo 13 toplanan yıllık zekâta sektörlerin sağladığı katkıyı ayrı ayrı göstermektedir.

Tablo 13.
Toplanan Zekâtın Kaynakları (Zaman-Serileri Analizi)

Yıl	Ekin	Besi Hayvanı	Ticaret Envanteri	Serbest Meslek	Kiralanan Varlıklar	Maaşlar	Madenler	Toplam
2004	115,118	19,100	103,075	1,953	12,784	19,322	-	271,352
2005	124,393	22,293	133,142	2,406	14,694	17,555	-	314,483
2006	121,369	22,925	178,407	2,745	15,216	16,479	-	357,141
2007	141,125	24,648	199,430	3,201	18,823	17,259	-	404,486
2008	147,256	24,021	232,985	3,611	14,734	22,674	-	445,281
2009	151,362	27,983	274,848	3,732	19,179	20,335	-	497,439
2010	208,417	39,384	295,761	4,231	20,472	24,372	-	592,637
2011	362,090	64,190	318,638	4,734	22,359	35,790	-	807,801
2012	597,394	104,687	407,229	6,679	30,892	50,880	875	1,198,636
2013	546,587	124,912	505,725	8,706	37,916	59,146	16,686	1,299,678

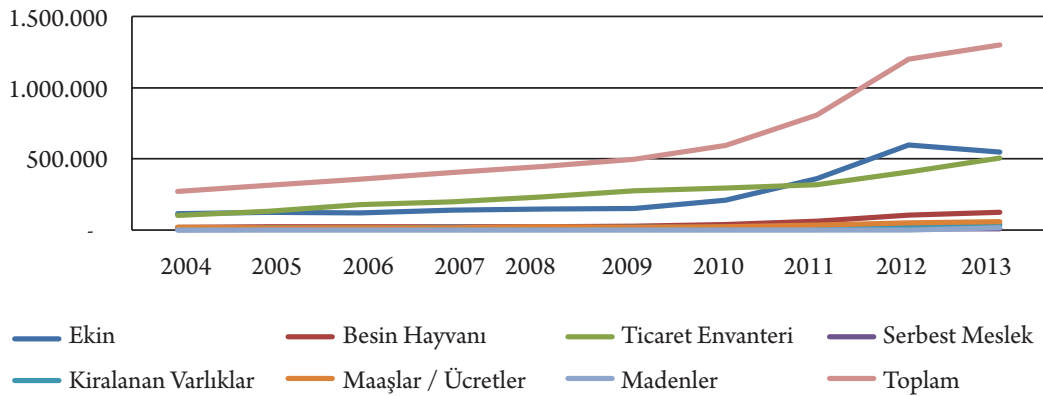
Kaynak: İslami Toplumsal Finans Raporu 2015

Zekâtın Dağıtımı

Şeriat, zekâtın belirli hak sahipliği kategorilerine göre dağıtımını zorunlu kılar. Kur'an-ı Kerim'de belirtilen (9:60) 8 hak sahibi grup şunlardır: fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular.

Fakat bu hak sahibi grupların tanımları ülkeden ülkeye göre değişiklik göstermektedir. Sudan yasaları yoksulu, "bir yıl yetecek yiyeceği olmayan, herhangi bir geliri olmayan aile reisi ya da okul ihti-

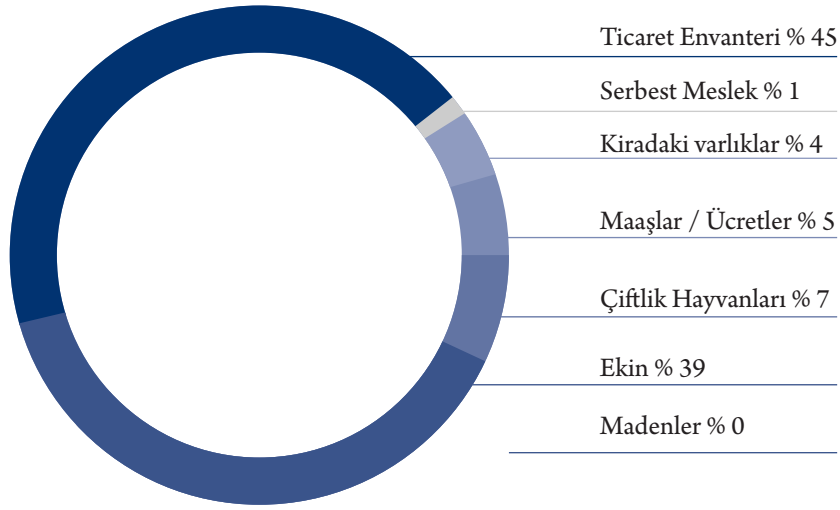
Zekâtın Kaynakları

Şekil 28. Sudan'da Zekât Kaynaklarındaki Büyüme

Kaynak: İslami Toplumsal Finans Raporu 2015

İKAM Ülke Raporu

Şekil 29. Farklı Kaynakların Zekâta Ortalama Katkı Oranları

Kaynak: İslami Toplumsal Finans Raporu 2015

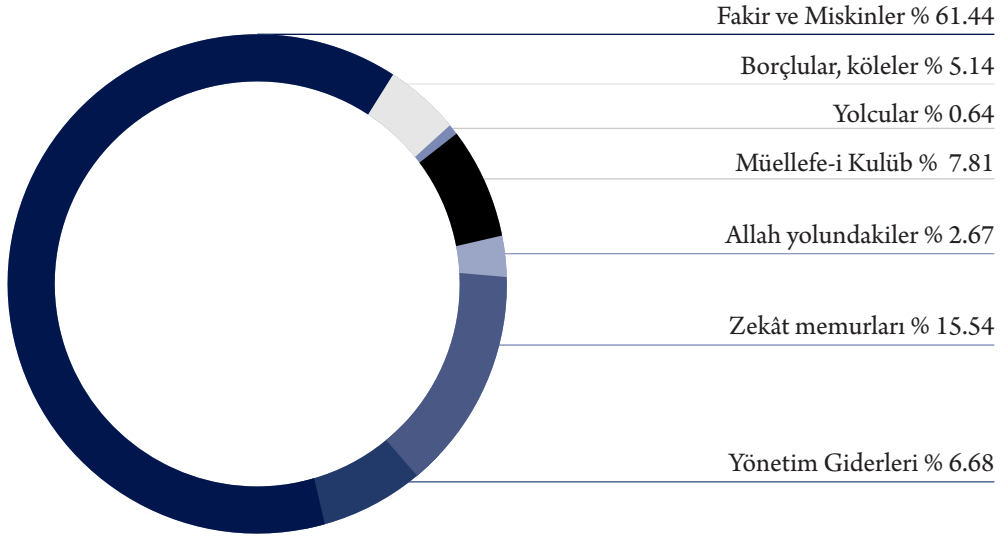
yaçlarını karşılayamayan öğrenci” olarak tanımlıyor. İhtiyaç sahiplerini ise “bir günlük yiyecekte mahrum olanlar, sürekli engellilik durumu nedeniyle maişetini kazanamayanlar, tedavi masrafını karşılayamayan hastalar ya da felaket kurbanları” olarak tanımlamaktadır. Zekât Divanı, bu tanımlara bağlı kalmaksızın yoksulları ve ihtiyaç sahiplerini aynı kategori altında toplamayı tercih ediyor ve bu kategoriye dahil olanları, geniş bir yorumda bulunarak, temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatını onurlu bir şekilde, toplumda utanılacak bir şey yapmadan yaşayamayanlar olarak tanımlıyor. Bu geniş tanıma pratik dayanaklar temelinde başvurulmuştur.

Tablo 14.
Zekât Dağıtımındaki Gelişme (2004-13)

Yıl	Hasılat (‘000 SDG)	Büyüme oranı (%)	Dağıtım (‘000 SDG)	Büyüme oranı (%)	Dağıtım Oranı	Faydalananların sayısı (‘000)
2004	271,352	12.0				
2005	314,483	16.0				1,801
2006	357,141	14.0				1,893
2007	404,486	13.0				1,573
2008	445,281	10.0	428,365		96	1,021
2009	497,439	12.0	478,191	12%	98	1,517
2010	592,637	19.0	597,739	28%	101	1,926
2011	807,801	36.0	718,538	20%	89	2,198
2012	1,198,636	48.0	1,093,709	52%	91	3,112
2013	1,299,678	8.0				

Kaynak: İslami Toplumsal Finans Raporu 2015, IRTI

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Şekil 30. Hak Sahipleri Arasında Ortalama Zekât Dağıtımı (2004-2013)

Toplanan zekât miktarındaki büyümeye paralel olarak zekât dağıtımı da son on yılda istikrarlı bir büyüme yaşamıştır. Zekâttan faydalanan insan sayısı da son 7 yılda %70 artmıştır. Bu arada belirtmek gerekir ki, zekâtın dağılım oranı (yani dağıtılan zekâtın toplanan zekâta belirli bir periyottaki oranı) neredeyse %100'dür. Bu oldukça sağlıklı bir durum ve bu durum gösteriyor ki herhangi bir "zekât depolama" durumu mevcut değil.

Zekâtın Mevzuatı ve Kurumsal Durumu

Sudan'daki zekât idaresi zaman içerisinde dört farklı aşamadan geçerek ilerledi. İlk dönüm noktası, zekâtın önemli bir İslami vazife olduğunu vurgulayarak esasen zekât müessesesini canlandırmaya çalışan Zekât Fonu'nun 1980 yılında kurulmasıdır. İkinci dönüm noktası, zekâtın zorunlu bir yükümlülük olması ve devlet tarafından toplanması yönündeki karar ve 1984'te Zekât ve Vergilendirme Odası'nın kurulmasıdır. Bu dönem, zekât ve diğer vergi yükümlülükleri arasındaki farka dair netliğin olmamasından ötürü devlet gelirlerinde yaşanan muazzam düşüş (%40'luk bir bütçe açığı) ile maluldür. Üçüncü dönüm noktası, bilhassa zekâtın toplumsal amaçlarının gerçekleştirilmesini sağlamak üzere, zekât idaresi için özel bir organ olarak kurulan Zekât Divanı'nın ortaya çıkışıdır. Dördüncü dönüm noktası ise zekât için yasal ve düzenleyici çerçevenin geliştirilmesidir.

Zekât yasasının ilk versiyonu 1990 yılında yürürlüğe girdi. Bu yasa, takip eden süreçte yapılan değişikliklerle daha kapsamlı bir yasa (2001 Zekât Yasası) haline getirildi. 2001 tarihli Zekât Yasası'na göre:

Zekât Yükümlülüğünün Mahiyeti: Zekâtı gerektirecek varlığa sahip olan her Sudanlı Müslüman (ülkede yerleşik olsun olmasın), zekât ödemekle yükümlüdür. Zekâtın bir seferden fazla ödenmesi de yasaklanmıştır.

Zekât Ödemesini Teşvik Etmek: Sudan yasaları, borcunu ödemeyenlere herhangi bir fiziksel ceza vermez fakat ödemesi gecikmiş ya da ödenmemiş zekât için zorunlu telafi sağlar.

Vakıfların Durumu

Vakıf, bildiğimiz sadakadan ayrılır çünkü ondan sağlanan faydalar doğası gereği sürdürülebilirdir. Bir diğer deyişle, genellikle kendilerine özgü finansal akışları olan bildiğimiz sadakadan, zekâtтан ve infaktan (çeşitli hayır harcamaları) farklı olarak vakıf, sürdürülebilir temelde faydalar sağlar. Vakıf bir bakıma hayırseverliği kurumsallaştırma yöntemidir. Vakfın tarihi İslam tarihinden ayrıştırlamaz. Tarihsel olarak bakıldığında bütün Müslüman toplumlarda vakıf var olmuştur. Birçok toplumda, vakıf temelli kurumlar; eğitim, sağlık, su kaynakları ve yoksulları destekleme noktasında tek başlarına (devlet müdahalesi olmadan) hizmet sunmuşlardır.

İslamî vakıfların Sudan'da uzun bir geçmişi vardır. Sudan'ın en eski vakfı, Dongala al Aguz'da bulunan ve tarihi 9. yüzyıla uzanan bir camidir. Tarihi öneme sahip bir diğer vakıf, 1880'lerde Sinnar Sultanı tarafından, Mekke ve Medine'de Sudanlı hacıların hizmeti için kurulmuş olan ve bugün hâlâ ayakta duran *Al-Awqaf al-Sinnariah*'dir. Bazı tarihçilere göre, Sudan'daki vakıf müessesesi geleneksel olarak zayıftı ancak Osmanlılar ile Mısırlılar birlikte Sudan'a hakim olduktan sonra gelişti. Fakat bu vakıfların çoğu farklı sebepten ötürü yok olmuştur.

Vakıfların Sudan'da tekrardan canlılık kazanması görece geç bir vakitte gerçekleşmiştir. Yakın geçmişte, 1904'te inşa edilen Hartum'daki merkez cami büyük oranda Mısırlı evkaf tarafından finanse edilmiştir. Sudan'daki vakıf müessesesi, başka yerlerdeki benzer şekilde, siyasi sistemdeki değişikliklerle beraber mütemadiyen bozulmuştur. Fakat bağımsızlık sonrası Sudan'da vakıfların statüsündeki en mühim değişiklik, Evkaf ve Diyanet İşleri Bakanlığı'nın kurulması ile beraber bakanlığa, Sudan'daki bütün vakıfların vasiliğini veren, 1980 tarihli Evkaf ve Diyanet İşleri Yasası'nın çıkışı olmuştur. Yine de yönetsel değişiklikler 1989'daki İslamî devrime kadar herhangi önemli bir sonuç meydana çıkarmamıştır.

1986'da çıkan vakıf yasasının yasal çerçeve sağlamasıyla federal bir vakıf kurumu, tüzel kişilik hüviyetinde 1987'de kurulmuştur. Bu yapı, 1996 ve 2008 yıllarında çıkan yeni yasalarla da varlığını devam ettirmiştir. İslamî Vakıflar Kurumu adlı bir vakıf enstitüsü, vakıf varlıklarının yönetilmesi ve geliştirilmesi yönünde merkezî rol oynamıştır. Bu kurum, tüm vakıf varlıklarının tek vasisidir ve birçok yenilikçi yöntem uygulamasıyla vakıf gelişiminde öncü bir pozisyonadadır. Sudan'daki vakıflardan yapılan bir seçki aşağıda sunulmuştur.

Vakıfların Mevzuatı ve Kurumsal Durumu

Malezya Devlet İslam Konseyine benzer şekilde, Sudan'daki Vakıf Kurumu, farklı kesimlerin SP1, SP5 ve SP10'dan değerli vakıf payları ihraç ederek nakit katkıda bulunmalarını teşvik etmektedir.¹⁸ Bu süreç aşağıdaki gibidir:

- Vakfa ait hisse senetleri, vasi olarak Sudan Vakıflar Kurumu tarafından ihraç edilmektedir.
- Vakfedenler (founders), vakfa ait hisse senetlerini satın alırlar ve bunun karşılığında sağladıkları katkıyı gösteren bir vakıf sertifikası edinirler.
- Sonrasında Vakıflar Kurumu, İslamî bankacılık vasıtasıyla biriken para kaynağı ile mudârabeye yatırım yapar.
- Bu yatırımdan elde edilen gelirler, Vakıflar Kurumu tarafından belirlenen hayır işlerine aktarılır.

Sudan'daki vakıfları yöneten kanun, 1996 tarihli İslamî Vakıflar Yasası'dır. Bu yasanın şu anki hali, uzun süreli bir evrimin neticesidir. Şeriat Mahkemeleri Yasası 1902 yılında yürürlüğe kondu. Bu yasanın 1903'te yayımlanan tüzüğü, bu mahkemeleri düzenledi ve Madde 53'e göre Sudan'daki vakıfların bundan böyle Hanefî fihhına tabi olacağını belirtti. Sudan'daki vakıf sisteminde meydana gelen bir diğer temel değişiklik, Diyanet İşleri Bakanlığı'na vakıf sistemini yönetme hakkını tanıyan ve bakan atama yetkisini saklı tutma imkânı veren İslamî Hayır Kurumları-Vakıflar Yasası'nın 1970'te çıkması ile yaşandı. Bu yasa, 1980'de yayımlanan ve merkezileşmeyi daha da kuvvetlendiren Evkaf ve Diyanet İşleri Yasası çıkana kadar yürürlükte kaldı. Bu doğrultuda, Diyanet İşleri Bakanı, vakıflar genel müdürü olarak atandı.

1986'da çıkan vakıf yasınının yasal çerçeve sağlamasıyla federal bir vakıf kurumu, tüzel kişilik hüviyetinde 1987'de kurulmuştur. İslamî Vakıflar Kurumu adlı bir vakıf enstitüsü, vakıf varlıklarının yönetilmesi ve geliştirilmesi yönünde merkezî rol oynamıştır. 1996'da çıkan ve oldukça kapsamlı bir mevzuat içeren İslamî Vakıf İdaresi Yasası, ülkedeki vakıf yönetiminin federal yapısını devam ettirmiştir. Bu yasanın yerini ise 2008'de çıkarılan Ulusal İslamî Vakıflar Divanı Yasası almıştır.

İslamî Mikrofinans

Sudan, İslamî mikrofinansa sahip Afrika'daki tek ülkedir. Sudan'daki İslamî mikrofinans deneyi, Dünya Bankası bünyesindeki Yoksullara Yardım İstişare Grubu (CGAP) tarafından, "İslamî finans açısından elde edilecek gelişmelerin, etkili İslamî mikrofinans pratiklerine ışık tutabileceği bir laboratuvar"¹⁹ olarak tanımlanıyor. Mevzubahis çalışmaya göre, Sudan'ın "özgün bir İslamî mikrofinans piyasası gelişim hikâyesi" sunduğu düşünülüyor.

Sudan, İslamî mikrofinansa sahip 19 ülke arasında, ulaştığı müşteri sayısı açısından Bangladeş'ten sonra ikinci sıradadır. Sudan aynı zamanda dikkat çekici mikrofinans portföyü açısından (Bangladeş, Endonezya ve Lübnan'dan sonra) dördüncü sıradadır. Yukarıdaki çalışmaya göre, Sudan piyasalarındaki bu hızlı genişleme, büyük oranda, özel bir birim aracılığı ile bankaların verdiği mikrofinans kredilerini önceleyen aktif Merkez Bankası sayesindeydi. Aynı zamanda mikrofinans piyasasındaki bu büyüme, hükümetin finansal hizmet alamayanlara finansal hizmet sunma yönündeki ısrarını da yansıtıyordu.²⁰ Güncel bir IMF raporu da (*IMF Sudan 2013 Article of Consultation*), sektörde benzer görüşlere sahiptir. Rapora göre; "mikrofinans piyasası küçük olmasına rağmen yetkililerin aktif desteğiyle hızla büyümektedir. Bu çabanın bugüne kadarki sonuçları etkileyicidir. Mikrofinans kullananların sayısı 2007'de 49 bin iken bu sayı 2012 yılında 494 bine çıkmıştır. Aktif müşteriler açısından, Sudan ve Bangladeş İslamî mikrofinansın küresel liderleridir ve bu büyüme oranlarıyla Sudan muhtemelen zirveye oturacaktır."²¹

Sudan'da mikrofinans sektörü; gayriresmî finans sağlayıcılar, yarı-resmî finans sağlayıcılar (STK'lar, kentsel birlikler, toplumsal fonlar ve kırsal kalkınma projeleri) ve resmî finans sağlayıcılardan (mikrofinans kurumları ve bu konuda uzmanlaşmış bankalar ile birlikte ticari bankalar) oluşmaktadır. Badr El Din A. İbrahim²² tarafından hazırlanan güncel bir çalışmada, Sudan'da bulunan farklı türlerdeki gayriresmî finans sağlayıcılar tarif edilmiştir. Bunlar şöyledir; maaş ile temin edilen hane halkı tüketimi için sağlanan bakkal kredisi (*istigrar*); kısa vadeli taksitlendirme ile kapacak sağlama (*dalalia*); hasadı beklenen ürünlerin bir kısmının köylü tüccarlara satılması (*shail*); evlilik, doğum, öğrenim ücretleri gibi

İKAM Ülke Raporu

masrafların karşılanmasına yarayan daha önceden belirlenmiş bir miktar paranın dönemsel olarak grup üyelerinden bir tanesine verildiği bir gayriresmî tasarruf ve borç sistemi (*sandouk*). Bunlara ek olarak, köylülerin, kişilerin ya da ailelerin toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çaba ortaklığı sonucunda ortaya çıkan, nakdî ya da aynı temelli toplumsal tekâful sistemini (*nafeer*) sayabiliriz.

Sudan'da mikrofinans, 1970'lerden başlayarak, 1980'ler ve 1990'lar boyunca kullanılmıştır. Fakat gerçek başlangıç noktası, Sudan'daki mikrofinansın düzenleyicisi ve geliştiricisi olarak 2007 yılında Sudan Merkez Bankası bünyesinde Mikrofinans Birimi'nin kurulmasıdır. Sudan'da hâlihazırda toplam 29 mikrofinans kurumu bulunmaktadır. Bunların 7 tanesi federaldir (*Al-Amal, Al-Shabab, Al-Ebdaa', Al-Mashien, Al-Watania, Al-Osra, and Iradaa'*); 20 tanesi eyalet düzeyindedir (6 tane Hartum Eyaleti'nde, 2'şer tane Kızıl Deniz ve Güney Kordofan eyaletlerinde, birer tane de Batı Kordofan ve Darfur Merkez eyaletleri hariç diğer eyaletlerde) ve iki tanesi de yerel düzeydedir. Bu mikrofinans kurumları şu şekillerde organize olmuştur; parasal kaynak açısından, ilgili bölgesel yönetimlere dayalı ve devletin yoksullukla mücadele eden kolu olarak, kamu tüzel kişiliği hüviyetindeki mikrofinans kurumları şeklinde; STK'lar tarafından dönüştürülmüş mikrofinans kurumları şeklinde (örneğin Küçük İşletmelerin Kalkınması İçin Sudan Limanı Ortaklığı-PASED); müşterilerin hisse senedi sahibi olduğu mikrofinans kurumları şeklinde (örneğin Sudan'daki *Al Mithal, Baraa', Al-Garra*) ve kâr amaçlı, özel sektör bazlı mikrofinans kurumları şeklinde.

Mikrofinans Politikası

Merkez bankaları kendi aktivitelerini; mikrofinans dahil finansal sistemin gelişimini sağlayacak destekleyici faaliyetlere değil, daha çok para politikalarına, ihtiyatlı düzenlemelere ve lisanslı finansal kurumların yönetimine hasretmektedir. Fakat Sudan'da Merkez Bankası, ulusal hükümetin finansal sisteminin geliştirilmesi yoluyla, yoksulluğun azaltılması hedefini gerçekleştirme doğrultusunda, kendisini bir araç olarak görmektedir. Şu anda Merkez Bankası, kendisini liderlik yapma ve koordinasyon sağlama noktasında hazırlayan ve finansal sistemin zirvesini temsil eden rolü sayesinde, kalınma faaliyetlerine öncülük etmektedir.

Sudan'da mikrofinans kurumlarının kuruluşu ile ilgili mevzuat çerçevesi 2011 yılında ilan edildi. O tarihten itibaren de mikrofinans kurumları bu mevzuat çerçevesinde oluşturuldu. Bir mikrofinans kurumu kurmaya aday her başvuru sahibi, sermaye koşulu, tesis, iş planı ve piyasa araştırmasını içeren faaliyet lisansı gereksinimlerini karşılamak zorundadır. Başvuru sahipleri ayrıca Merkez Bankası'nın onayına sunulacak bir yönetim kurulu oluşturmak zorundadırlar. Bunların yanında, ihtiyatlar, kâr dağıtımı, varlıkların sınıflandırılması ve muhasebe ilkeleri, likidite, yatırımcıların emniyeti, denetleme ve şeffaflık ile ilgili politikalar; ilgili mevzuat tarafından Yoksullara Yardım İstişare Grubu (CGAP) ve İslamî Finans Hizmetleri Kurulu (IFSB) ilkeleriyle uyumlu bir şekilde açıkça belirtilmektedir.

Mevzuat çerçevesi, mikrofinans kurumlarını kapsamaktadır fakat Merkez Bankası da, bankaların mikrofinans müşterileri için mikrofinans hizmetlerini genel portföyleri dahilinde belirli bir oranda genişletmelerini talep eden yıllık politikalar ve direktifler sunabiliyor. 2008 yılındaki finans politikası yönergeleri, bankaları, 2006 tarihli mikrofinans kurumlarını lisanslama mevzuatına (2007'de değiştirilmiştir) uygun şekilde; mobil bankacılık, ihtisas şubeleri ve mikrofinans kurumları tesis etme yönünde cesaretlendirmiştir.

Merkez Bankası'nın 2008 yılındaki finansman politikaları, bankaları, bankacılık portföylerinin en az %12'sini mikrofinans ayırmaları yönünde yönlendirmiştir. Bu politika bugün de devam etmektedir. Dahası Merkez Bankası, bankaları; mikrofinans kurumları kurmaları, eğitim faaliyetleri düzenlemeleri, teminat fonlarını teşvik etmeleri, süreçleri ve teminatları basitleştirmeleri, alternatif teminatlar aramaları ve üçüncü şahıs teminatlarını sivil toplum örgütleri ve işçi sendikaları vasıtasıyla genişletmeleri noktasında yönlendirmektedir. Geçtiğimiz yıllarda bankalardan mikrofinans ayrılan pay oranının sabit kalması istenmişti. Bankalar, bankacılık harici mikrofinans kurumları kurulması ile ilgili mevzuata uygun olarak kendi mikrofinans enstitülerini kurabiliyorlardı. Bankalar, toplumsal fonlar ve sivil toplum tarafından aktifleştirilmiş mikrofinans kurumları; ürünlerini çeşitlendirme, kredi süreçlerini ve teminatlarını kolaylaştırma ve sivil toplulukların, derneklerin, sendikaların ve mikrofinans garanti ağlarının teminatlarını kullanma yönünde, teşvik ediliyorlardı.

Merkez Bankası finansman politikaları, 2011 yılında, Merkez Bankası'nın her şubesinde ayrı bir mikrofinans birimi kuracağını belirtti. Bu politikalara göre, mikrofinans kurumlarını garanti altına almak için dayanışma kurumları kurulması yönünde çaba gösterilmesi gerektiği de belirtildi. 2012 politikaları da büyük çapta bir teminat kurumu kurulacağını ve programı uygulayabilmek için katkı sağlanmasının gerektiğini belirtti.

2013 politikaları, mikrofinans ve toplumsal boyutlu finansmana (altyapı, kadınları güçlendirme, elektrik ve su, ucuz barınak, konut bakımı, finansman birlikleri ve sendikalar) fon ayırdı. Bu fon, şunları da içerecek çeşitli araçlar vesilesiyle teşvik edilmelidir; toplu mikro sigorta vesaikinin teminat olarak da kullanılabilmesi, gelir ve emeklilik teminatlarının kullanımı, toptancı piyasasının Toptancılık Teminat Dairesi tarafından düzenlenmesi ve toplumsal sorumluluklar için büyük çapta fon sağlayabilmek adına özel sektörle ortaklıklar kurulması. Bu politikalar, e-transferler ve mobil bankacılık yoluyla finansal kapsamı genişletti; İş Geliştirme Merkezleri'nin kurulmasını teşvik etti ve bunu mezunlar, kadınlar ve gençler için oluşturulan verimli projeleri finanse etmede bir öncelik haline getirdi.

2014 politikaları, finansmanı verimli sektörler ile beraber mezunlara, kırsaldaki kadınlara, esnafa, gençlere ve mesleki eğitim mezunlarına yönlendirirken mevcut düzenlemelerin devamını da temin etmiştir. Ayrıca toplu sigorta vesaikinin kullanım alanını genişleterek, teminat şeklinde kullanılmasının önünü açmıştır. Bunun yanında ilk defa, murâbaha bazlı kredilerin %70'i aşmaması gerektiğini belirtmiştir. Bankaları, makul murâbaha limitleri belirleme, geleneksel olmayan teminatlar kullanma, müşteri emniyeti sağlama, tasarrufları iyileştirme ve mikrofinans müşterileri, dernekler, kooperatifler, tarım birlikleri ve hayvan üretimi birlikleri arasında, mikro sigorta kültürünü inşa etme yönünde yönlendirmiştir.

2015 politikaları, mikrofinans kurumlarının sermayelerini arttırma ve bankalarla kurdukları yönetim- sel ilişkiyi güçlendirme yönünde teşvik etmiştir. Ayrıca bu kurumları, uzlaştırıcılar çalıştırma, toplu sigorta vesaikini teminat olarak geliştirme ve yayımladığı Müşteri Memnuniyeti El Kitabı aracılığıyla müşteri emniyetini sağlama noktasında cesaretlendirmiştir. Dahası bu politikalar, gençlere, mezunlara, kadınlara ve küçük işletmelere ve el sanatları atölyelerine yönelecek olan, ikinci nesil mikrofinans kurumları kurmaya yönlendirmiştir. Son olarak bu politikalar, mikrofinans kurumlarını Sicil Dairesi hizmetlerini kullanmaya teşvik etmiş ve Merkez Bankası'nın mikrofinans yönergeleri için oluşturulan yüksek kurulun direktiflerini uygulayacağını belirtmiştir.

Mevzuat Çerçevesi

Merkez Bankası, asli hedefi mikrofinansın içerisinde rahatça gelişebileceği ve yoksulluğu hafifletme yönünde etkin bir rol oynayabileceği elverişli bir ortam oluşturmak ve bu ortamı geliştirmek olan Sudan'daki mikrofinans politikaları ile uyum içerisinde, sektörü desteklemek adına belirli aralıklarla çeşitli düzenlemeler yapmaktadır.

Lisanslama: Yatırımcıları, minimum sermayeyi sağlayarak eyalet başkentlerinde mikrofinans üzerine uzmanlaşmış bankalar ve mikrofinans kurumları kurma yönünde teşvik eden, mikrofinans kurumlarının ve bankalarının lisanslanmasına dair düzenleme, 2007-2008 yıllarında yürürlüğe kondu. Mevduat toplayan, toplamayan ya da sadece kredi temelli mikrofinans kurumlarının kuruluşuna yönelik bir mevzuat çerçevesi de 2011 yılında yürürlüğe girdi.

Yasaklı Alanlar: Mikrofinans kurumlarının genel olarak tabii olduğu birkaç kısıtlama daha var. Bu kurumların; dövizle işlem yapması, (Merkez Bankası'nın onayı olmadan) hükümetten ya da kamudan mevduat alması, teminat kabul etmesi (sadece teminat almayan mikrofinans kurumları için geçerlidir), gayrimenkul sahibi olması ya da ticaretini yapması ve Merkez Bankası'nın onayı olmadan rezerv parayı, finansal yatırım amacıyla kullanması yasaklanmıştır.

Müşteriler: Sudan'da mikrofinans müşterileri; 18 ila 70 yaşları arasında olan, asgari ücretin iki katı gelire ya da 20 bin SDG'den daha az üretken varlığa sahip olan ve her şeyden önemlisi herhangi bir resmi kredi kaynağından yararlanmamış kişiler olarak tanımlanır. Bu kişiler ekonomik olarak, aktif yoksul olarak tanımlanırlar. Bu kavramla hedeflenen kitlenin içerisinde farklı mikrofinans kategorilerinde bulunan birçok kişi vardır, bunlar; üretken aileler, zanaatkarlar, teknik ve mesleki eğitim mezunları, üniversite mezunları, uzmanlar, kırsaldaki kadınlar, emekliler vd.

Ürünler: Daha önce ifade edildiği üzere, Merkez Bankası, bankacılık portföyünün en az %12'sini ayırmak ve en fazla 20 bin SDG (4 bin dolar) proje finansmanına sahip olmak şartıyla, mikrofinansı, bankacılık finansmanı bağlamında öncelikli sektör olarak belirlemiştir. Banka, birçok İslamî mikrofinans kredisi çeşidi tayin etmiştir. Murâbaha gibi özel ürünleri göz önüne alarak %15 civarında referans marjı (reference margin) uygulamıştır. Mikrofinans kurumları, kendi oranlarını bu marj etrafında mevcut müşterilerine göre belirleyebilirler. Oranlar %15-18 arasında değişmektedir. Müşâreke ve mudârabe gibi ortaklığa dayalı yöntemlerde, paylaşım oranı hususunda bir müdahale yoktur. Para havalesi ve mobil bankacılık gibi hususlarda daha katı olacak çok mesafe vardır. Merkez Bankası ayrıca mikrofinansı uygun 15 çeşit teminat belirlemiştir. İslamî mikro sigorta, Sudan'da hâkimdir. Ülkede hâlihazırda mevcut bulunan 13 mikro sigorta şirketi vardır. Merkez Bankası'nın Toplu Mikro Sigorta Vesaiki ihraç etmesiyle beraber bu kavram daha çok konuşulacaktır. Sudan, görece uzun bir mikro tekâfül geçmişine sahiptir ve kredileri, varlıkları, fiziksel özü ve ölümü içeren daha kapsamlı mevcut tekâfülleri ile bir adım daha ileriye gitmiştir.

Değerlendirme

Sudan, 1999 yılında petrol üretimine başladıktan sonra Afrika'da hızla büyüyen ülkelerden biriydi. Ancak 2007/08 küresel mali kriz ve 2011'de Güney Sudan'ın ayrılması nedeniyle büyüme süresi on yıldan fazla sürmedi. Bu dönemlerde reel GSYİH büyüme oranı, 2010'da % 5.2 iken 2012'de % 1.4'e, 2013-2014'de toparlanmadan önce % 4.4'e ve % 3.6'ya düştü. Sudan'daki iş ortamı, Birleşik Devletler ve müttefikleri tarafından uygulanan yaptırımlar, siyasi istikrarsızlık, ekonomik belirsizlik ve altyapı yetersizliği gibi birçok kısıtlama nedeniye oldukça zayıf bir durumdadır. Ülke, 2014 yılında, %36,9'la Afrika'daki en yüksek enflasyon oranına sahip olmuştur. Tüm bunlar, ihracatı ve ithalatı etkileyerek ülke ekonomisine ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

İlk İslamî Banka olan, Faisal İslam Bankasının kurulması ile ülkenin 1977'lere kadar dayanan köklü bir İslamî finans geçmişi bulunmaktadır. Banka sadece Sudan'da değil, aynı zamanda dünyada ilk birkaç tam teşekküllü İslamî bankalarından biri olmuştur. Sudan'da finansal sistemin tamamen İslamlaşması için ilk girişim 1980'lerde hükümet tarafından başlatıldı. Bu girişimi, 1990'lı yıllarda tüm finansal kurumlara Şer'i kanunun uygulanması gibi daha başarılı reformlar izledi. Bu reformların arasında, Sudan'ın Merkez bankasıyla işbirliği yaparken sigorta sağlayıcılarının kontrol ve denetimi ile reform uygulamasının ilerlemesini denetlemek ve Şeriat ile mali işlemlerin uyumluluğunu sağlamak için Yüksek Şeriat Denetleme Kurulunun kurulmasına ilişkin 1992 tarihli bir kararname de bulunmaktadır. Reformlar neticesinde 1997'den bu yana Sudan'da faizsiz sistem altında 29 banka faaliyet gösterdi.

Ülkenin finansal sistemi, Sudan Merkez Bankası (CBoS) ile Sigorta Denetleme Kurumu'nun (ISA) altında toplanan bankaları, tekâfül şirketleri ve mikrofinans kuruluşları gibi aktörleri içermektedir. Halihazırda, ülkede 5'i uzmanlaşmış, toplam 37 tam teşekküllü İslamî banka bulunmaktadır ve bunlardan 32'si ticari bankalarıdır. Bankaların toplam varlıkları son on yılda artış göstermiştir.

Tekâfül'ün de Sudan'da uzun ve köklü bir geçmişi bulunmaktadır. 1979'da Faysal Bankası'nın kuruluşundan iki yıl sonra ilk tekâfül firması kuruldu. Şer'i kurallara uyumlu sigorta hizmetleri eksikliği nedeniyle Faysal İslam Bankası, İslami Sigorta Şirketi'ni kurdu. 1985 yılına gelindiğinde ise Sudan'da faaliyet gösteren üç tekâfül şirketi daha kuruldu. Tekâfül şirketleri, savaş riskiyle mücadele ve mahsül güvenliği gibi ürünlerle müşterilerinin ihtiyaçlarına cevap vermektedir. İslâmî sigortayı düzenleyen bir yönetmelik var olmasına rağmen yerel firmalar, petrol ve enerji sektörü gibi yüksek risk taşıyan "mega projeler" in yurtiçinde sigortalı olmamasından ve prim çıkışına sebep vermesinden kaynaklı bir endişe taşımaktadırlar. Sudan'da tekâfül endüstrisi için hala önemli fırsat ve büyüme alanları bulunmaktadır.

Sudan, nispeten aktif bir iç su kuyusu pazarına sahiptir. Ülke, Devlet Müşâreke Sertifikaları adı altında düzenli olarak üç ayda bir kısa vadeli faizsiz bono (sukuk) yayınlıyor. Bu sukuk çeşidi, makroekonomik ve bankacılık likiditesini yönetmek için Şer'i uyumlu bir para politikası olarak kullanılmıştır. 2014'te Sudan, alanda Malezya'dan sonra ikinci egemen olan kısa vadeli faizsiz bono düzenleyicisidir. Tarihsel olarak başta erişimini engelleyen sürekli yaptırımlar nedeniyle uluslararası pazarda etkinlik gösteremediği için, Sudan'da geçerli olan sukuk, uluslararası özelliğine sahip değildir. Yurt içinde ise, sukuklar, 1994 yılında kurulan ve kendi Şeriat Kurulu tarafından denetlenen Hartum Menkul Kıymetler Borsası'nda (KSE) işlem görmektedir. KSE'nin bilgi tebliği ve ürünlerin Şeriat Kurulu tarafından onaylanması gerektirdiği için piyasada bir spekülasyon bulunmamaktadır.

İKAM Ülke Raporu

İslamî mikrofinans kuruluşları ve zekat kurumları ülkede aktif olarak çalışmaktadır. Sudan'ın nüfusunun büyük kısmı yoksulluk içinde yaşıyor olduğundan, ülkede önemli miktarda mikro finans girişimleri bulunmaktadır. Hükümet ayrıca, İslamî mikrofinans kurumlarını, düşük bütçeli toplumların finansmana erişimini artırmak için bir araç olarak desteklemektedir. Tüm bankacılık faaliyetleri kanunla faizsiz olarak yapıldığından, mikrofinans da Şeriat kanunlarına uymak zorundadır.

Genel olarak, raporda Sudan hükümetinin finansal katılımı artırma ve piyasa akışını sağlama konusunda her zaman destek verdiği ve ayrıca mali tabanı geliştirmek, kur değişimlerinin ekonomik etkisini arttırmak için yabancı yatırımcıları çekmeyi amaçladığı gösterildi. Yaptırımlar olmasına rağmen Sudan'ın finansal sistemi, 2002'den bu yana sadece Şer'i kurallara uyumlu işlemlere bağlı bir şekilde giderek artan bir temel oluşturmuştur. Dolayısıyla ülke, ürünlerini satması ve hammadde ithal etmesi için uluslararası piyasalara erişirse, iş faaliyetlerini artıracaktır. Bu artış, ülkede faaliyet gösteren İslamî finansal kuruluşlara daha fazla fırsat sunacak ve İslamî mali kuruluşlara yatırım yapmak isteyen yatırımcılar ve kurumlar için yeni bir alan açmış olacaktır.

Notlar

1. Sudan Central Bureau of Statistics.
2. IMF World Economic Outlook (WEO) — October 2015.
3. African Development Bank Group – African Economic Outlook (AEO) 2016
4. Faysal İslam Bankası, İslami Al-Shamal Bankası ile kısa vadeli bir ortak girişim kurdu ve bu bankada Usame Bin Ladin önemli hisselerine sahiptir. (Warde, 2004).
5. Mugawla, bir işi yapan yüklenici ile o işin materyalini sağlayan projenin sahibi (borçlu) arasındaki bir finansman metodu ve tip sözleşmedir.
6. Sudan Oil and Gas Exploration Laws and Regulation HandBook.
7. The World FactBook — CIA.
8. Central Bank of Sudan Policies for the year 2014 — <http://www.cbos.gov.sd/node/5721>
9. Country Programming Framework for Sudan, Plan of Action (2015-2019): Resilient Livelihoods for Sustainable Agriculture, Food Security and Nutrition, January 2015.
10. Central Bank of Sudan Annual Report 2014.
11. Kaynak: Building Businesses for Sudan's Poorest, April 2013.
12. Kaynak: Central Bank of Sudan Annual Report 2014.
13. <http://www.cbos.gov.sd/en/node/433> , retrieved on 14th October 2015
14. Agriculatural Insurance in Sudan, AgroInsurance
15. Feddan, Mısır, Sudan, Suriye ve Umman gibi Ortadoğu ülkelerinde kullanılan bir ölçü birimidir. Bir feddan 24 kırata eşittir.
16. Arap Para Fonu, Sudan'ın da üye olduğu ve üye ülkeler arasında parasal işbirliği, ticaret ve finansal piyasa gelişmesini kolaylaştıran Arap Birliği altındaki bir organizasyondur. Hartum Menkul Kıymetler Borsası (KSE), Arap Para Fonu yardımıyla veya Arap Para Fonu temel alınarak numaralanmıştır.
17. Thomson Reuters Barwa Sukuk report 2016.
18. Bunlar Sudan parasını temsil etmektedir, Sudan Paundu (SP).Sudan Vakıf Hisseleri 1, 5 ya da 10 nakit Sudan Paunduna satılmaktadır.
19. CGAP, 2013, "Trends in Sharia-Compliant Financial Inclusion", Consultative Group to Help the Poor", CGAP, the World Bank, Focus Note, No. 84, March.
20. CGAP, 2013, "Trends in Sharia-Compliant Financial Inclusion", ibid,
21. Sudan: 2013 Article IV Consultation Staff Report; IMF Country Report 13/317; September 5, 2013.
22. İslami mikrofinansın düzenleyici ve politika ile ilişkili çerçevesine dair bilgiler, Sudan Merkez Bankası Mikrofinans Birimi Başkanı Profesör Dr. Badr El Din A. Ibrahim'in çalışmalarından alıntılanmıştır.

Kaynakça

- Abdul Gafoor, *Interest-Free Commercial Banking* (Petaling Jaya: A.S. Noordeen, 1996).
- African Development Bank Group – African Economic Outlook (AEO) 2016
- Ahmed, G.A. (2008) ‘The implication of using profit and loss sharing modes of finance in the banking system, with a particular reference to equity participation (partnership) method in Sudan’, *Humanomics*, Vol. 24, No. 3, pp.182–206.
- Al-Harran, Saad Abdul Sattar, 1993, *Islamic Finance: Partnership Financing* (Selangor Darul Ehsan, Malaysia: Pelanduk Publications).
- Bank of Khartoum. (2016). *Sudan Islamic Finance Country Report 2016: Next Phase of Development*. Bashir, B. ve Malik, M. A. F. (1987). *Majalat Istithmar al-Jihaz al-Masrafi wa-Furas Tamil al-Tanmiyah bi al-Siyagh al-Islamiyyah*. Faisal Islamic Bank. Khartoum.
- Bekkin, R. (2009) ‘Sudan: forgotten centre of Islamic finance’, *New Horizon*, No. 171, pp.22–26.
- World Bank, (2013). *Building Businesses for Sudan’s Poorest*. <http://www.worldbank.org/en/news/video/2013/04/04/building-businesses-for-sudan-s-poorest>.
- Central Bank of Sudan. (2014). *Annual Report. Sudan*. <http://www.cbos.gov.sd/en/node/8938>
- Central Bank of Sudan. (2014). *Policies for the year 2014* <http://www.cbos.gov.sd/node/5721>
- El-Zoghbi, M. ve Tarazi, M. (2013). *Trends in Sharia-Compliant Financial Inclusion*. Washington: World Bank.
- Chapra, M. U. (2000). *The Future of Economics: An Islamic Perspective*. Leicester: The Islamic Foundation.
- Country Programming Framework for Sudan, Plan of Action (2015-2019): *Resilient Livelihoods for Sustainable Agriculture, Food Security and Nutrition*, January 2015.
- Haron, S. (1997). *Islamic Banking: Rules and Regulations*. Kuala Lumpur: Pelanduk Publications.
- IMF World Economic Outlook (WEO) - October 2015.
- International Islamic Financial Market (IIFM)*. (2016). *Sukuk Report; A comprehensive study of the Global Sukuk Market*. Manama.
- IMF (2017). *Multi-Country Report: Ensuring Financial Stability in Countries with Islamic Banking—Case Studies—Press Release; Staff Report; IMF Country Report No. 17/145*, June 2017.
- Iqbal, M. ve Molyneux, P. (2005). *Thirty Years of Islamic Banking: History, Performance and Prospects*. New York: Palgrave MacMillan.
- Islamic Financial Services Industry (IFSB)*. (2016). *Stability Report 2016*. Kuala Lumpur.
- Islamic Research and Training Institute (IRTI)*. (2015). *Islamic Socio Finance Report 2015*. Jeddah.
- Karim Ginena & Azhar Hamid (2015). *Foundations of Shari’ah Governance of Islamic Banks*; John Wiley & Sons Ltd, United Kingdom.
- Sobol, I. ve Michałowski, T. (2015). *Islamic financial system in Sudan: evolution and assessment*. *African J. Economic and Sustainable Development*. 4.2.

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Magda, I. A. M.. (2005). the Practice of Islamic Banking System in Sudan. *Journal of Economic Cooperation*. 26.4, 27-50.

Murat Çizakça, M. (1996). *A Comparative Evolution of Business Partnerships: The Islamic World and Europe, with Specific Reference to the Ottoman Archives*. (New York: E.J. Brill, 1996).

Saeed, A. (1996) *Islamic Banking and Interest, A Study of Prohibition of Riba and its Contemporary Interpretation*. Leiden: Brill.

Mohamed, S. E. M. (2013). *Islamic Insurance in Sudan*. Sudan.

Elfatih, S. ve Brown, R. (1988). Towards an Understanding of Islamic Banking in Sudan: The Case of the Faisal Islamic Bank.T. Barnett (Ed.). *Sudan: State Capital and Transformation* içinde.London: Biddles.

Siddig, K. H. A. (2012). Oil and Agriculture in the Post-Separation Sudan.*Agricultural Economics Working Paper Series*. 1. Khartoum: Khartoum University.

Stiansen, E. (2004). Interest politics: Islamic finance in the Sudan, 1977-2001.C. Henry ve R. Wilson (Ed.). *The Politics of Islamic Finance* içinde. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004, 155-167...

Sudan Central Bureau of Statistics.

Sudan Oil and Gas Exploration Laws and Regulation HandBook.

Sudan: 2013 Article IV Consultation Staff Report; IMF Country Report 13/317; September 5, 2013.

The World FactBook — CIA.

Thomson Reuters Barwa Sukuk report 2016.

Warde, I. (2000). *Islamic Finance in the Global Economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Warde, I. (2004). Global politics, Islamic finance and Islamist politics before and after 11 September 2001.

C. Henry, ve R. Wilson (Ed.). *The Politics of Islamic Finance* içinde.Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004, 37-62...

World Bank. (2012). World Development Indicators 2012.Washington.

Mumtaz Hassan, Asghar Shahmoradi, and Rima Turk (2015). An Overview of Islamic Finance, IMF working Paper/ WP/15/120/; African, European, and Middle East and Central Asia Departments.

Sudan Merkez Bankası: <http://www.cbos.gov.sd/en>

Hartum Bankası: <http://bankofkhartoum.com/>

Hartum Borsası: <http://www.kse.com.sd/>

Dünya Bankası Sudan: <http://data.worldbank.org/country/sudan>

<http://www.zawya.com/islamic-finance-development-indicator/>

ikam

RESEARCH CENTER FOR ISLAMIC ECONOMICS

📍 Halk cad. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

🌐 ikam.org.tr @ bilgi@ikam.org.tr [f ikamorgtr](https://www.facebook.com/ikamorgtr) [t ikamorgtr](https://www.instagram.com/ikamorgtr)